

અમગામગી

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

| ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ |

અનુક્રમાંક ૨૪૭૮૫ કિમત

ગ્રંથનામ મુલ ૨૩૩૧

વર્ગિક ૬-૧૨

૧૧૫ ૧૫૩૫૨

જાદુઈ ચક્કી

અને

ખીજ વાતો

: લખનાર :

રમણલાલ સોની

સોલ એજન્ટ

એન. એમ. ઠક્કરની કુંપની

બુક્સેલર્સ : પબ્લિશર્સ

૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨

: પ્રકાશક :

ચરક કાર્યાલય વતી
રમણલાલ સોની
મોહાસા [વિ. અમદાવાદ]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંસ્થા

૪-૩ ૨૪૭૮૫

જૂન ૧૯૪૪

પ્રથમ આવૃત્તિ

: મુદ્રક :

મણીલાલ હનનલાલ શાહ
નવપ્રસાદ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ
શ્રી કાંટા : અમદાવાદ

वीणा

शीता

सुधा

શીલાને
વીણાને
સુધાને

મીરાં યજ્ઞને આ વાંચજો

શ્રી રમણુલાલ સોની કૃત પુસ્તકો

અનુવાદ ગ્રંથો :

સ્વામી	શરદબાબુ કૃત	[વાર્તાઓ]
કાશીનાથ } ભોમીલાલ ગાંધીના	"	"
સાવકીમા } સહકારમાં	"	"
વિપ્રદાસ	"	[નવલકથા]
અનુરાધા	"	"
નવીના [શેષ પ્રશ્ન]	"	"
શ્રીકાન્ત ભા. ૧-૨-૩-૪	"	"
શુભદા	"	"
શરદવાણી	"	[નિબંધો]
શરદવંદના	[શરદબાબુની વિચારશ્રણિકાઓ]	"
પ્રભાતકિરણો	પ્રભાતકુમાર મુખોપાધ્યાય કૃત	[વાર્તાઓ]
સૂડી વચ્ચે સોપારી	"	[લાંબી વાર્તાઓ]
નગરસફમી	સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર કૃત	[કથાઓ કાલ્પિની]
ચાંદમુખ	"	[નવલકથા]
વિવાહિતા	"	"
શ્રીમતી સીતા	શશધર દત્ત કૃત	"
ખાતસો	વિવિધ બંગાળી લેખકો કૃત	[દૂંકી વાર્તાઓ]
લાલ પડછાયા	અંગ્રેજ પરથી	[ચીની જપાની વાર્તા]

સ્વતંત્ર ગ્રંથો :

અખૂતરો...	[મૌલિક વાર્તાસંગ્રહ]
પૂછડિયાંના પ્રદેશમાં...	[સાહસની સળંગ કથા]
માથાનું દાન...	[રાજાપયોગી ત્રિઅંકી નાટક]
જપાની ગાય...	[, એક અંકી નાટક]
લીખો ચોટ્ટા [નવલકથા]
બાળકોનાં ગીતો [કાવ્યો]
પગલાં ભા. ૧-૨-૩-૪ [બાલકાવ્યો]
હિંદ અને બ્રિટનનું રાજ્યતંત્ર...	[હાર્ડિસ્કૂલે કોલેજે માટે]
જગતના ઇતિહાસની વીર કથાઓ...	[ઇતિહાસ]
ઉપનિષદ કથામંડલ અને બાગવત કથામંડલ	[કથાઓ, આખ્યાનો]
બુધાકાકા શિશુકથા	[બાલવાર્તાઓ]
પાંડુ અવેરી	[બૌદ્ધ કથાનક]

જાદુઈ ચક્રી

બે ભાઈ હતા.

બાપા મરતી વખતે બધી માલમિલકત મોટા-ભાઈને સોંપી ગયા. પછી મોટાભાઈની દાનત બગડી. એણે નાના ભાઈને કંઈપણ આપ્યું નહિ; ને ઘર-માંથી કાઢી મૂક્યો.

નાનોભાઈ ગામમાં એક ખૂણે નાનીશી સુંપડી ઊભી કરી એમાં રહે. રોજ સવારે લાકડાં કાપવા જાય બપોર ચઢ્યે લાકડાંનો ભારો માથે લઈને આવે, દશ ધર ફરી વેચે ને પેટગુજરો કરે.

એક દહાડો નાનો ભાઈ વગડામાં લાકડાં કાપતો હતો, એટલામાં ફાટલાં તૂટલાં લુગડાં પહેરીને એક ભીખારી ત્યાં થઈને જતો હતો. નાનાભાઈને જોઈ તે ઉભો રહ્યો, ને હાથ મોંનો ધશારો કરી પાણી પીવા માગ્યું. નાનાભાઈને દયા આવી. તરત જાડ પરથી તે નીચે

ઉતર્યો ને પોતે પીવા માટે આણી રાખેલા લોટામાંથી લિખારીને પાણી પાચું.

પાણી પીને લિખારી ચાલ્યો ગયો. નાનોભાઈ ફરી જાડ પર લાકડાં કાપવા ચડ્યો.

થોડી વાર થઈ ને એક એવો જ બીજો લિખારી ત્યાં આવી ચડ્યો. નાનાભાઈને જોઈ તે ઊભો રહ્યો ને પેટ દેખાડી કંઈ ખાવાનું માગ્યું.

નાનો ભાઈ જાડ પરથી નીચે ઉતર્યો. પોતાને માટે ઘેરથી રોટલો બાંધી લાવેલો તે છાડીને પેલા લિખારી આગળ ધર્યો. લિખારી કેટલાય દહાડાનો ભૂખ્યો હોય એમ મોટાં મોટાં બટકાં ભરી રોટલો ખાઈ ગયો.

ખાઈ કરી આ બીજો લિખારી પણ રસ્તે પડ્યો.

ફરી નાનોભાઈ લાકડાં કાપવા જાડ પર ચડ્યો. થોડી વાર થઈને એક રક્તપીતીઓ દુઃખથી ચીસો નાખતો ત્યાં આવી ચડ્યો. એનું આખું શરીર પાકી ગયું હતું. પરંતુ નીકળતું હતું ને અસહ્ય બદબો આવતી હતી. આવીને જાડ નીચે પછાડ ખાઈ તે પડ્યો.

નાનાભાઈ એ ઝાડ પરથી એને જોયો. તરત એ નીચે ઉતર્યો, અને રક્તપીતીઆની છેક પાસે જઈને બેઠો. એનું માથું પોતાના ખોળામાં લીધું. એની આંખો પર હળવે હળવે હાથ ફેરવ્યા.

રક્તપીતીઓ કહે. “ભાઈ, મને કાંઈ વાત કહો.”

નાનાભાઈ એ વાત શરૂ કરી: “એક હતો રાજા. એને એક કુંવર, કુંવર તો રાત ને દહાડો ભગવાનનું ભજન કર્યા કરે.”

એમ નાનોભાઈ વાત કહેતો જાય છે, ત્યાં તો એક કૌતુક થયું. એના ખોળામાં સૂતેલો રક્તપીતીઓ ક્યાંય અલોપ થઈ ગયો અને એને બદલે રાજાના કુંવર જેવો કોઈ તેજસ્વી બાલકુમાર સૂતેલો!

નાનોભાઈ તો આભો બની જોઈ રહ્યો.

ત્યાં તો કુમાર ઉભો થયો અને નાનાભાઈને કહે, “માગ, માગ, તું માગે તે આપું. કહે તો તારા મોઢાભાઈની બધી મિલકત તને અપાવું.”

નાનોભાઈ કહે, “ના રે ના. મારે એ શું કરવી

છે ? મને તો રોજરોજ ધરાઈને રોટલો ખાવાનો મળે એટલે બસ. ”

બાલકુમાર સહેજ હસ્યો, પછી કહે, “ ઠીક, તો લે હું તને આ ચક્કી આપું છું. ‘ ચક્કી, રામ-રામ ’ કહીને તારે જે બેઠતું હોય તે ચક્કી પાસે માગજે, એટલે ચક્કી આપશે. જેટલું બેઠએ એટલું લઈ, ‘ ચક્કી સીતારામ ’ કહેજે, એટલે ચક્કી બંધ થઈ જશે. ”

આટલું કહી બાલકુમાર ક્યાં ગુમ થઈ ગયો એની કંઈ ખબર પડી નહિ. નાનોભાઈ તો આભો બની આમ તેમ બેઠ રહ્યો. થોડી વારે ભાનમાં આવી જુએ છે તો નાનીશી ચક્કી પગ આગળ પડેલી !

નાનોભાઈ ચક્કી લઈને ઘેર ગયો.

બપોર થયા એટલે નહાઈ ઘોઈ ચક્કીની પૂજા કરી, પછી કહ્યું, ‘ ચક્કી ! રામરામ. રોટલા ને શાક દે. ’

ચક્કી ધમધમ ફરવા લાગી ને થાળામાં રોટલા ને શાક પડવા લાગ્યા. પોતાને ખાવા બેઠએ એટલું

થઈ રહ્યું એટલે નાનાભાઈએ “ ચક્રી, સીતારામ. ”
કહ્યું એટલે તરત ચક્રી બંધ થઈ ગઈ.

પુરા થતાં થતાં નાનાભાઈએ ધરાઈને ખાધું.

પછી તો રોજ નાનાભાઈ નહાઈઘાઈ ચક્રીની
પૂજા કરે ને જે જોઈતું હોય તે માગી લે.

મોટાભાઈને રોજ ઝરૂખામાં બેઠા બેઠા જોવાની
ટેવ. પેલો નાનાભાઈ કુહાડી લઈને જાય અને ભારી
માથે લઈને આવે.

મોટાભાઈ રોજ આમ નાનાભાઈને જતો
આવતો જુએ, પણ હમણાંનો નાનાભાઈ વગડામાં
જતો દેખાતો નથી.

મોટાભાઈને લાગ્યું કે નકકી આમાં કંઈ ભેદ
છે. શો ભેદ છે, એ જોવા કોઈ દહાડો નહિ અને
આજે મોટાભાઈ નાનાભાઈની ઝુંપડીમાં પધાર્યા.

મોટાભાઈને આવેલા જોઈ નાનો ભાઈ ઉઠીને
સામો ગયો, “ આવો, આવો મોટાભાઈ ! પધારો. ”

મોટાભાઈને બેસવા આસન આપ્યું. પીવા પાણી
આપ્યું ને આગળ થાળીમાં નાસ્તો ધર્યો !

મોટાભાઈ તો ફાટી આંખે બેઠ જ રહ્યા ! પાણી પીધું, નાસ્તો લીધો. પાનસોપારીનું બીડું લીધું, પછી કહે, “ ચોહો હો ! નાના ! તારા ઘરમાં તો મોટી સાહેબી થઈ ગઈ લાગે છે : મને થયું કે હમણાંનો તું વગડે જતો નથી તે લાવને તારી ભાળ કાઢું ! પણ તું તો ભારે પૈસાદાર થઈ ગયો છે, એટલે હવે શાનો વગડે જાય ! ”

નાનોભાઈ કહે, “ એ તો બધા આ ચક્કીના પ્રતાપ છે, મોટાભાઈ ! ” એમ કહી નાનાભાઈએ ચક્કી બતાવી.

મોટાભાઈ કહે. “ આ ચક્કી ! એ વળી શું કરતી હતી ! ”

નાનાભાઈ કહે, “ શું કરતી હતી એ તો તમે જાણો ત્યાંએ ખબર પડે. તમે જે માગો તે ચક્કી લાવીને હાજર કરી દે. ‘ ચક્કી ! રામ રામ ! ’ એટલું તમારે કહેવું પડે ! ”

“ મોટાભાઈ કહે, “ એમ ! એવી જાદુઈ ચક્કી છે ? ત્યારે તો ભાઈ મને વાપરવા આપને. ”

નાનોભાઈ કહે, “લઈ જાઓ. પણ બે બે.”

‘લઈ જાઓ.’ કહ્યું કે તરત જ મોટાભાઈએ ઊભા થઈ ચક્કી બગલમાં મારી ચલતી પકડી. આગળ સાંભળવા ઊભા જ ન રહ્યા તે તો ! નાનો-ભાઈ બોલતો જ રહ્યો, ને મોટાભાઈ તો હડી કહાડી ઘેર જઈને જ ઊભા.

મોટાભાઈ ઘેર ગયા. તે વખતે જમવાનો વખત થયો હતો. સીધા જ ચક્કી લઈને એ તો રસોડામાં ગયા અને ખૂમો પાડી બોલવા લાગ્યા, “શું, ખાવું તમારા ઢેખરામાં ? ફેાડી નાખો તમારા ચુલા. જુઓ ! આજે તો સૌને ખીર જમાડું.”

એમ કહી ચક્કી વચમાં મૂકી. ચક્કીના થાળા આગળ મોટું તપેલું મૂક્યું. પછી બોલ્યા, “ચક્કી, રામ, રામ, સરસ મજાની ખીર દે.”

ધમ ! ધમ ! ધમ ! ચક્કી ફરવા લાગી. તપેલામાં ખીર ભરાવા લાગી સૌ ખુશ ખુશ થઈ ગયા. એક તપેલું ભરાયું, બીજું ભરાયું, ત્રીજું ભરાયું, તપેલાં ખુટ્યાં.

મોટાભાઈ ખૂમો પાડવા લાગ્યા, “લાવો લોટા, લાવો પવાલાં ! લાવો જે હોય તે.”

લોટા ને પવાલાં પણ ભરાઈ ગયાં ! ફરી મોટા-

ભાઈ ખૂમો પાડવા લાગ્યા, “લાવો માટલાં, લાવો ગાગરો, લાવો કોઠીઆ !”

જેટલું લવાય તેટલું લાવ્યાં. બધું ભરાઈ ગયું.

મોટાભાઈને થયું, હવે તો ચક્ષી બંધ થાય તો સારું, પણ ચક્ષી તો બંધ થાય જ નહિ. એ તો ધમ ધમ ધમ ફર્યા જ કરે. જેમ વખત જાય એમ એ જોરથી ફર્યા કરે.

હવે શું કરવું?

મોટાભાઈએ ખૂમ પાડી. “ચક્ષી, બંધ થઈ જા.”

પણ ચક્ષી બંધ રહે જ નહિ.

ફરી ખૂમ પાડી, “ચક્ષી, ચક્ષી, ખસ કર. ખસ કર.” પણ ચક્ષી તો જાણે સાંભળે જ નહિ. એ તો ધમ ધમ ધમ ચાલ્યા જ કરે.”

આખા રસોડામાં ખીર ખીર થઈ ગઈ.

તો પણ ચક્ષી તો બંધ રહે જ નહિ.

મોટાભાઈ તો ખૂબ ખૂમો પાડે પણ ચક્ષી તો ચાલ્યા જ કરે.

રસોડામાંથી જાણે ખીરની નદીઓ ચાલી.

આખા ઘરમાં ખીર ખીર થઈ ગઈ.

મોટાભાઈના પગની ઘુંટીએ ખીરમાં ડૂબી.
હાથ ઉંચા કરી કરીને એ ખરાડા ખરાડ પાડવા
લાગ્યા, “ચક્કી, ચક્કી ખસ કર. તને રામજીની
આણુ. હનુમાનજીની આણુ. રાજ દશરથની આણુ!”

પણ ચક્કી સાંભળે તો ને ! ચક્કીમાંથી ખીરનો
જાણે ઘોધ છૂટતો હતો. ઘરમાંથી સૌ બહાર નીકળી

આંગણામાં આવી ઉભાં તો આંગણામાં પણ ખીર !

ખીર મોટાભાઈના ઢીંચણુ સુધી પહોંચી. નદીમાં પુર આવતું હોય તેમ ખીર વધતી જ જાય. ઢીંચણુથી સાથળ સુધી ખીર પહોંચી. મોટાભાઈને ખીક લાગી. અરે ! આમ ને આમ તો સૌ ફૂળી જઈશું. “કોઈ દોડો દોડો. પેલા નાનાને બોલાવી લાવો.”

ખૂમ સાંભળી એક માણસ દોડ્યો નાનાભાઈને ત્યાં.

નાનોભાઈ આવીને જુએ છે તો મોટાભાઈ અને ઘરનાં બધાં છાતી સુધી ખીરની વહેતી નદીમાં ઝાલાં ખાતાં ઊભાં હતાં.

એકદમ એ નદીમાંથી થઈને નાનોભાઈ રસોડામાં ગયો ને ધીમેથી બોલ્યો, “ચક્કી સીતારામ.”

તરત ચક્કી બંધ થઈ ગઈ. ખીરનો ઘોઘ છટતો બંધ થઈ ગયો. સૌ હાશ કરી ઊઠ્યા.

મોટાભાઈ કહે, “નાનીઆ, લઈ જ, લઈ જ, તારી ચક્કી. મારે તો એ ન જોઈએ. માફ આખું ઘર અજીઠું કરી નાખ્યું !”

મોટાભાઈ તો ફરી ચક્કીનું નામ લેવાનું ભૂલી ગયા.

એમ કરતાં ઘણો વખત વહી ગયો. નાનોભાઈ મરવા પડ્યો હતો, પણ ચક્કી કોને આપી જવી ?

મોટાભાઈ કહે, “ ના રે બાપલા, મારે તો એ નથી જોઈતી.”

ગામ આખું કહે, “ ના રે ભાઈ, અમારે એ લપ ન જોઈએ. ”

એવામાં એક વખત એક સોદાગર વહાણ લઈને ગામમાં આવી ચડ્યો. એણે આ ચક્કીની વાત સાંભળી.

સોદાગર કહે, “ માણું લાગે છે તો નવાઈ જોવું. ચાલને, ખખર કાઢું ! ”

એ તો આવ્યો નાનાભાઈને ઘેર. નાનાભાઈ ખાટલામાં સૂતા હતા. તેણે સોદાગરને પાસે બેસાડ્યો.

સોદાગર કહે, “ નાનાભાઈ, તમારી ચક્કી જોવા આવ્યો છું.” નાનોભાઈ કહે, “ લોને આ રહી જુઓ, જાદુઈ ચક્કી છે. એક દેવે મને આપી છે.”

સોદાગર કહે, “ એમ ? એ કામ શું કરે છે ? ”

નાનોભાઈ કહે, “ તમે જે કહો તે તરત જ હાજર કરી દે. તમારે માત્ર એટલું જ કહેવું પડે, “ ચક્કી રામરામ.”

સોદાગર કહે, “ ઝાહો ભારે મજાનું ! મને આપશો ? ”

નાનોભાઈ કહે, “ આપવા જ બેઠો છું તો ! હું તો હવે આ ચાલ્યો. કોઈને આપવાની જ હતી. તમારે બેઠાએ તો તમે લંછ જાઓ. પણ બેબે—”

‘ લંછ જાઓ ’ કહ્યું કે સોદાગરે તો ઉભા થઈ ચક્કી બગલમાં મારી ચાલવા જ માંડ્યું. વખતે નાનોભાઈ ફરી જાય ને આપવાની ના કહે તો ! નાનોભાઈ ‘ બેબે ’ કહી આગળ બોલતો જ રહ્યો, પણ સોદાગર સાંભળવા ઊભો રહે તો ને ? એ તો છેક વહાણ પર જઈને ઊભો.

તરત જ સોદાગરે એક ખલાસીને હુકમ કર્યો, “ સદ છોડો. ચલાવો વહાણ. ”

સડસડાટ કરતું વહાણ ચાલ્યું. ભરદરિયે આવ્યા. સૂરજ માથે આગ વરસાવતો હતો. ભૂખ કકડીને લાગી હતી. સોદાગરે રસોઈ કરવાનો હુકમ આપ્યો.

પણ મીઠું ક્યાં? મીઠું તો ગામમાંથી લાવવાનું ભૂલી ગયા હતા ને મીઠા વગર તો રસોઈ ફીકકી લાગે.

“ સોદાગર કહે, “ ત્યારે આ મારી ચક્કી શું કામ આવવાની છે? માગવા દે એની પાસે મીઠું.”

સોદાગરે ચક્કી વચમાં મૂકી. ચક્કીના થાળા આગળ વાસણ મૂક્યું. પછી બોલ્યો, “ ચક્કી, રામ રામ. મારે મીઠું જોઈએ છે.”

ઘર ઘર ઘર ચક્કી તો લાગી ફરવા. થાળામાંથી મીઠું વાસણમાં પડવા લાગ્યું. વાસણ ભરાઈ ગયું.

બીજું વાસણ મૂક્યું. એ પણ ભરાઈ ગયું.

સોદાગર કહે, “ લાવો કોથળા. ભરી લઈએ.”

એક કોથળો ધર્યો, તે ભરાઈ ગયો. કેટલાય કોથળા ભરાઈ ગયા. તો ય ચક્કી તો ચાલતી જ રહી. જેમ વખત જાય એમ એ તો જોર જોરથી ફરે. મીઠાનો તો જાણે ઘોઘ પડવા લાગ્યો.

સોદાગર કહે, “ ચક્કી, ચક્કી બસ.” પણ ચક્કી તો બંધ રહે જ નહિ.

સોદાગર ચકળાયો. એણે ફરી ખૂમ પાડી :

“ ચક્રી ખસ કર. ખસ કર. બહુ થયું. ” પણ ચક્રી સાંભળે તો ને !

મીઠું તો વહાણમાં ભરાવા માંડ્યું. વહાણમાં ભાર બહુ વધી ગયો; તો પણ ચક્રી તો ચાલુ જ રહી.

સોદાગર તો હાથ ઉંચા કરી કરી ખૂમો પાડે, “ બંધ થા, બંધ થા. ” પણ ચક્રી તો ધમ ધમ ફર્યા જ કરે. મીઠું જથાબંધ નીકળ્યા જ કરે.

મીઠાના ભારથી વહાણ નમી જવા લાગ્યું. ખલાસીઓ ખૂમો પાડવા લાગ્યા : “ શેઠ બંધ કરો બંધ કરો એ ચક્રીને : નહિ તો હમાણાં બધા ડૂબી મરીશું. ” પણ ચક્રીને બંધ કરવી શી રીતે ?

બહુ બહુ ખૂમો પાડી, પણ ચક્રી તો બંધ રહે જ નહિ. ઉલટી એ તો વધારે ને વધારે જોરથી ધમ ધમ ફર્યા જ કરે. મીઠું નીકળ્યા જ કરે.

વહાણ ડૂબું ડૂબું થવા લાગ્યું. ખલાસીને ચીડ ચડી. એને એવો તો ક્રોધ ચડ્યો કે ઝડપ ચક્રીને ભાંગીને દરિયામાં ફેંકી દીધી.

સોદાગર હું હું કરતો રહ્યો, ને ચક્કી દરિયામાં
છેક તળિયે જઈને પડી.

તળીએ જઈને પડી તો ખરી, પણ બંધ થઈ
નહિ. એ તો ધમ ધમ ધમ ફરતી જ રહી ને મીઠું
કાઢતી જ રહી.

એમાંથી એટલું બધું મીઠું નીકળ્યું કે આખો
દરિયો ખારો ખારો થઈ ગયો.

આજે પણ ચક્કી ફરતી બંધ થતી નથી, ને
તેથી દરિયો ખારો મટતો નથી.

પશો પટેલ

પશો પટેલ ઘણો લોભી અને કંજૂસ હતો. સુખે પેટ ભરીને પૂરું ખાય પણ નહિ. ચમડી તુટે પણ દમડી ન તૂટે, એવો એનો સ્વભાવ હતો. વર્ષોની મહેનત પછી એની પાસે પૈસોટકો પણ ઠીકઠીક ભેગો થયો હતો. છતાં પણ એના ઘરમાં અને એની રીત-ભાત તથા કપડાંલત્તાં તરફ બેયું હોય તો દયા આવે !

એના ખેતરની બેડાબેડ હીરા પટેલનું ખેતર હતું. હીરો પટેલ હમેશાં ખુશમિનજમાં રહેતો અને આખો દિવસ મનમાં કંઈ કંઈ ગાયા જ કરતો.

પશો હીરાને ગાતો ને હરખાતો બેઠ ખૂબ ચિડાતો. હીરાને ઘોયેલાં ઉજળાં કપડાંમાં ફરતો બેઠ પશાને ખૂબ બળતરા થતી. મનમાં ને મનમાં એ હીરાને કંઈ કંઈ સંભળાવતો.

શિયાળે, ઉનાળે કે ચોમાસે ખેતરમાં હળ

હાંકતી વેળા પશો પોતાના ખેતરની વાડ સુધી પહોંચી જતો ત્યારે આગળ હીરાના ખેતરની હદ શરૂ થતી જોઈ નિઃશ્વાસ નાખી બોલતો: ‘બસ,

મારી જમીન આટલી જ કે !’ પાકની લણણી વખતે સાંઠો કાપતો તે પોતાના ખેતરને છોક છોડે પહોંચી જતો ત્યારે હીરાનું ખેતર જોઈ મનમાં બોલતો:

“ મારી જમીન જરા વધારે હોય તો ? ”

પશાનું ખેતર કંઈ નાનું નહોતું. પણ લોભ અને ઈર્ષ્યાને લીધે તેને તે બહુ નાનું લાગતું. ધીરે-ધીરે તેને થવા માંડ્યું કે જે હીરાનું ખેતર મારા હાથમાં આવી જાય તો બસ.

એક ચોમાસે હીરાના ખેતરમાં સરસ પાક થયો. પશો તો એ જોઈ દાઝે બળી ગયો. તેને થયું કે ખેડનાં ખેતર જોડાજોડ છે, છતાં મારા કરતાં હીરાના ખેતરમાં આવો સરસ પાક શા માટે થાય ? નક્કી આમાં કંઈ ભેદ હોવો જોઈએ.

એક દિવસ રસ્તામાં ભેગો થતાં પશાએ પૂછી નાખ્યું : તારા ખેતરમાં આણસાલ આટલો બધો સરસ પાક કેમ પડ્યો છે ?”

હીરાએ સરળતાથી જવાબ દીધો : “ ભગવાનની મહેરથી. સાધુપુરુષોની સેવાનો અને આપણી મહેનતનો બદલો ભગવાન આપ્યા વગર રહે ? ”

જવાબ સાંભળી પશો ખૂબ ધુંધવાયો. પણ કંઈ બોલ્યા વગર ઘેર ગયો.

હવે એ ગામથી થોડે દૂર એક ટેકરી પર એક ઠિંગુજી રહેતો હતો. પૂરો ત્રણ કુટ પાણી ઊંચો નહોતો. લોકો અને “વામનદાસ” કહી બોલાવતા. એ પણ બહુ આનંદી અને મળતાવડા સ્વભાવનો હતો, અને ગામમાં આવતો ત્યારે ઘણા અને ઘેર પણ બોલાવતા.

પશા પટેલનાં લોભ અને ઈર્ષ્યાની વાત એણે સાંભળી ત્યારે એણે અને ઠેકાણે લાવવાનો વિચાર કર્યો. એક રાત્રે તે પશા પટેલને ઘેર જઈ ઊભો અને બોલ્યો: ‘બશેર લોટ, બશેર સોનું, ભૈયા, બશેર આટા દે.’ ઠિંગુજીના શબ્દો સાંભળી પશાને હીરા-એ પેલે દિવસે કહેલા શબ્દો યાદ આવ્યા કે સાધુ-પુરુષની સેવાનો બદલો મળ્યા વગર નથી રહેતો. તેણે આ વામનને હીરાને ઘેર જતો ઘણી વાર બોલ્યો હતો; તેને ખાતરી થઈ ગઈ કે આ વામનના જ આશીર્વાદથી હીરો આમ ફાટ્યો ફરે છે. માટે આ વખતે આ આવેલી તક જવા દેવી નહિ.

પશા ઘરમાં ગયો અને પોતાની સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો: “આજે તો વામનદાદા ચાહીને આપણે ઘેર,

આવ્યા છે. બશેર લોટમાં બશેર સોનું આપવાનું એ કહે છે. હવે તો આપણું નસીબ ઉઘડી ગયું.”

એટલામાં વામને ફરી અવાજ કર્યો: “ભैया જલદી દે. આજ તો ઘેર ઘણા મહેમાન આવ્યા છે.”

પશો એ સાંભળી બોલ્યો: “ત્યારે દાદા! બશેર આટાથી શું થશે?”

“વામનદાદા બોલ્યા: “શું થાય? ભાજિયાં કરી ખવડાવીશ; કરવાં તો શીરોપૂરી છે પણ જરૂરી આટા કૌન દેતા હૈ?”

પશોએ વિચાર કર્યો કે વધારે આટો આપીશ તો વધારે સોનું મળશે, તેથી તે બોલ્યો: “તમે ગભરાશો નહિ દાદા! હું બશેરને બદલે બાર શેર આટો, ઘી, ચૌખા, ખાંડ આપું છું.”

વામન એ સાંભળી બોલ્યો: “જીતો રહે, બચ્યા! સૂરજના છત્તર હેઠળ આવેલી દુનિયામાંથી તારું દિલ ચાહે તે માગી લેજે.”

આ સાંભળી પશોના હૃદયનો પાર ન રહ્યો. તે ઘરમાં જઈ સીધું ભરવા બેઠો. ભરતાં ભરતાં તેને

વિચાર થયો કે આટલો બધો લોટ આપી દેવાનો ? આટલું બધું ધી ! આટલાં બધાં દાળચોખા ? ધરમાં કોઈ દિવસ એક દાણો ય રાંધવામાં તે વધારે લેવા દેતો નહિ, તપેલીમાંથી ભોગબેગે એક દાણોયે બહાર પડી જાય તો પાછો તપેલીમાં નંખાવે ત્યારે રહે. આટલી બધી કંબુસાઈ જે રોજ કરતો તેનો આ કોથળો ભરીને સીધું આપી દેતાં જીવ કેમ ચાલે ? પણ વામનદાદાએ સૂરજના રાજમાંથી મન ફાવે તે માગી લેવાનું નથી કહ્યું ? તો પછી આ સીધું આપવામાં શી હરકત છે ? માગવા ટાણે સામટું સાટું વળી જાય એટલું માગી લઈશ. એકંદરે આ સોદો કંઈ ખોટો નથી.

પછી તે સીધુ લઈ બહાર આવી ઠિંગુજીને કહેવા લાગ્યો : “ જુઓ ત્યારે આપણો સોદો નક્કી થાય છે. મારી વહુ એની સાક્ષી છે. પટલાણી ! ઓ પટલાણી ! ”—પશાએ ખૂમ મારી : પટલાણી રસોડામાંથી રોટલા ટીપતી ટીપતી બહાર આવી વાતમાં હા બણી ઊભી રહી.

પછી પશો બોલ્યો : “ પણ હું હમણું ને હમણું તે શું માગું ? દાદા ! હું કાલે મારી મન-ગમતી વસ્તુ માંગી લઈશ. તમે વચન આપ્યું છે, બેબે ! ”

વામનદાદા બોલ્યા : “ હા, હા; માફ વચન છે. તારી વહુ તેની સાક્ષી છે. સૂરજના છત્તર હેઠળ આખી દુનિયામાં તારે જે બેઠાએ તે માગી લેજે. પણ આજે નહિ, પરમદહાડે નહિ. ખરાખરા આજથી સાતમે દહાડે, રવિવારે રાત્રે બાર વાગે તારે ગામ બહાર પેલી રામટેકરી ઉપર આવી મોટી પથ્થરની શિલા પર બેસવાનું. તે વખતે હું તને. વરદાન આપવા આવીશ. બેબે, પહેલાંથી નક્કી કરીને આવજે; તે વખતે જીભના લોચા વાળીશ એ નહિ ચાલે. ”

પશાએ વિચાર કર્યો કે સોદો જે કે ખરાખ નથી, પણ એના બદલા માટે સાત દહાડા સુધી રાહ બેવી પડે એ તો બહુ ભારે. આટલું સીધું તો પોતાના ઘરમાં મહિનો દોઢમહિનો ચાલે,—એટલું બધું એક-

સામટું આપી દેવાનું અને બદલામાં સાત દિવસ સુધી રાહ જોવાની ? પછી બોલ્યો, “ જુઓ, આપણે આ સોદો કરીએ છીએ. મારો માલ હું તમને આજે ને અત્યારે આપું છું. પણ એ સોદો પતવાની મારે આટલા દિવસ સુધી વાટ જોવાની હોય તો તમારે અમારી વેપારી રીત મુજબ એનું વાજ આપવું પડશે. ”

કિંગુજીએ પૂછ્યું : “ વાજ ! ? એ વળી શું ? ”

પરો હસીને બોલ્યો : “ તમને સાધુપુરુષને એની ક્યાંથી ખબર હોય ? પણ અમારે ત્યાં લેવડ-દેવડમાં એવો રિવાજ છે કે કોઈની કંઈ વસ્તુ આપણે લઈએ અને તે વાળવામાં વાર થાય તો જ્યારે વાળી આપીએ ત્યારે તેમાં થોડુંક વધારે આપવું પડે છે. એ વધારાના ભાગને વાજ કહીએ છીએ દાદા ! ”

“ હું, તો તારે વાજમાં શું લેવું છે ? ” વામને પૂછ્યું.

પરો લુચ્ચાઈમાં હસીને બોલ્યો : “ તમે કોથળો લઈ જાઓ છો તે મને ઓછો જ ખાલી પાછો આપ-

વાના છો ? એ કોથળામાં જે ભરો તે—સોનું, રૂપું કે જવાહીર—તમારી ઈચ્છા હોય તે ભરજો ને, પણ વ્યાજના બદલામાં જરા વધારે આપજો. હું, પણ જોજો, કોથળાની સાથે મારી દોરી ભૂલી જતા નહિ. એની યે કિંમત પડે છે ! ”

પછી પશાએ વામનને કોથળો ખભે ચડાવવામાં મદદ કરી. વામન કોથળો લઈ આવ્યો ત્યારે પશાએ યાદ દેવડાવવા પૂછી લીધું : “ ખરાખર, આવતે રવિવારે ને ? ”

“ હા, રાતે ખાર વાગે—તેથી પહેલાં નહિ. ”
જવાબ મળ્યો.

x

સાત દિવસ સુધી પશાએ વામનદાદા પાસે શું માગવું તેનો વિચાર કર્યા કર્યો : હીરાનું ખેતર માગી લેવાનો તેને વિચાર આવ્યો પણ તે કરતાં ખીજનું કંઈ સારું માગી શકાતું હોય તો ખોળી કાઢવા તેણે ખૂબ મગજ દોડાવ્યું. પણ એકે વાત પર એનું મન

ગોઠ્યું નહિ. ઘડીમાં આ પર મન ઠરે તો ઘડીમાં બીજી વાત પર. બધામાં કંઈ ઊણુપ રહી જતી હતી. છેવટે તેણે મન સાથે પાકો ઠરાવ કર્યો કે હીરાનું ખેતર પોતાને મળે એ માગણી જ સર્વોત્તમ છે. ક્યારે રવિવાર આવે, ક્યારે રાત પડે, એના એ વિચારમાં પશાને કશું કામ કરવું સૂઝે નહિ. આખો દિવસ એનાં એ સ્વપ્નાં બેયાં કરે કે આવતા રવિવારની મધરાત પછી હું કેવો ચે તાલેવાન બની ગયો હોઈશ ! આમ ને આમ સાત દિવસ ને સાત રાત તેણે જંપ વગર, નિરાંતની ઊંઘ વગર વિતાવી.

છેવટે રવિવાર આવ્યો, બપોર થયા, સાંજ પડી. રાત પડી. એક પળ કલાક જેવડી લાંબી જતી હતી; તો ચે મધરાત થઈ. પશો ચાંદનીના અજવાળામાં ઘેરથી નીકળ્યો ને વામનદાદાએ કહેલી ટેકરી પર પહોંચ્યો. ટેકરી પર એક મોટી પથ્થરની શિલા હતી તેના પર ચડીને બેઠો. થોડીક વાર થઈ પણ ઠિંગુજી આવતો દેખાયો નહિ, તેથી પશાના મનમાં શંકા થઈ કે વખતે એ નહિ આવે તો ? પણ એટલામાં તો પાછળથી અવાજ સંભળાયો:

“ કેમ, પશા પટેલ ! આવી પહોંચ્યા ?”

પશાએ પૂંઠ ફેરવી જોયું તો એક હાથમાં કોથળો ને દોરી લઈ વામનદાદા હસતા હસતા ઊભા હતા.

પશો ખુશ થયો. તે બોલ્યો : “ દાદા, તમે સાચા-બોલા તો ખરા ! હવે તમારું વચન પાળો. આપણે સોદો કરેલો છે. મારી વહુ તેની સાક્ષી છે. તમે સૂરજના છત્તર હેઠળ આખી દુનિયામાંથી માગું તે ચીજ મને આપવાનું વચન આપેલું છે. ”

“ ખરાબર છે, માગ માગ, તારે શું જોઈએ ?” વામનદાદાએ કહ્યું. પશો હરખથી ફાટફાટ થતો સાત દિવસ સુધી ગોખી રાખેલું વચન બોલી ગયો : “મારા ખેતરની જોડાજોડ આવેલું હીરા પટેલનું આખું ચે ખેતર મને આપો.”

“ આખું ચે ખેતર ? પણે પેલું દેખાય છે તે ?” વામને આંગળી ચીંધી પૂછ્યું.

“ હા, દાદા ! એ જ. આખું ચે મને આપો.”

“ ખરાબર છે, ખરાબર છે. મેં તને સૂરજ હેઠળ આખી દુનિયામાંથી તું માગે તે આપવાનું કહ્યું છે.

મારાથી કેમ ના પડાય ! પણ રે ! આ ખેતર તો આખુંએ અત્યારે ચાંદાના છત્તર હેઠળ છે ! એ મારાથી તને કેવી રીતે અપાય ? માટે તું બીજું કંઈ માગી લે. ”

“ હીરાનું ઘર મને આપો, હીરાનું જ ઘર આપો. ” પશો જરા ચિડાયો પણ તરત જ બોલ્યો.

વામનદાદા ખડખડ હસીને બોલ્યા : “ અરે ! પણ એ ચાંદાના છત્તર હેઠળ છે ! હું શી રીતે આપું. તું બીજું કંઈ માગ. ”

પશો બીજું કંઈ માગી લેવા વિચાર કરીને થાક્યો પણ ચાંદાના છત્તર હેઠળ અત્યારે ન હોય એવું કંઈ પણ એને જડ્યું નહિ. આ ઠિંગુજીએ મને છેતર્યો ને બનાવ્યો એ વિચારથી તેને ખૂબ ગુસ્સો ચડ્યો. તે ખૂબ પાડી ઊડ્યો : “ હરામખોર ! મારો કોથળો પાછો લાવ, ને દોરી-તેં વ્યાજમાં કંઈ વધારે આપવાનું કહેલું તે તો આપ ; કોથળો ભરી સોના-મહોર બદલામાં આપીશ તોય ઘણું છે. ”

“ લે આ તારો કોથળો, ” કહી વામનદાદાએ

કોથળાનું મોં ઉઘાડી પશાના માથા પર કોથળો નાંખ્યો. પશાનું માથું કોથળામાં પુરાઈ ગયું. પછી ઝટપટ વામન દાદાએ “ ને લે આ તારી દોરી ” કહી કોથળાનું મોઢું પશાની કમર આસપાસ તાણીને બાંધી દીધું.

“ અને હવે વ્યાજમાં મારે જે તને વધારાનું આપવાનું તે ચ લેતો જ; અને લોભી, ઈર્ષ્યાળુ કંબુસની કેવી દશા થાય છે એ શીખતો જ. ” આમ કહી વામનદાદાએ બેસથી એક લાત મારી કોથળો ટેકરી પરથી નીચે ગબડાવી મૂક્યો.

ગબડતા ગબડતાં પશાને કાને વામનદાદાના આ શબ્દો પડ્યા: “ આટલેથી સંતોષ ન થાય તો ફરી વધારે લેવા આવજે ! ”

પશો ગબડતો ગબડતો ટેકરી પરથી ભોંય જઈને પડ્યો. પાસે જ તેનું ઘર હતું. તેની સ્ત્રી દોડી આવી. તેણે કોથળો છોડી પશા પટેલને બહાર કાઢ્યા.

સ્ત્રીએ કહ્યું: “ ચાલો, આપણે કાળને ફરિયાદ

કરીએ. માલ ખાઈ જાય અને પાછો માર મારી જાય એ કેમ ખમાય ? ”

પટેલ બોલ્યા: “ચૂપ! ચૂપ! વાત ચોળીશ નહિ. નહિ તો ગામમાં ફેળેતી થશે. હવે તો ખાઈપીને મજા કરો. લે ચાલ, ઘરમાં શીરો કરી ખવડાવ. મારાં તો હાડકાં ભાંગી ગયાં! અને તારે ય શીરો ખાવો હોય તો ખાજે ને છોકરાંને ય ખવડાવજે. ”

સાધુ

કોઈ એક શહેરમાં છેક છેવાડાના ભાગ પર નાનીશી ઝુંપડી બાંધી એક સાધુ રહેતા હતા. આખો દિવસ એ પ્રભુ સ્મરણ કર્યા કરતા, શહેરમાં ફરીને લોકોને સદાચરણ અને સત્સંગ કરવાનો ઉપદેશ આપતા. કોઈનું ભૂંડું ઈચ્છતા નહિ. સૌનું કલ્યાણ થાઓ એવા જ આશીર્વાદ આપતા.

એ સાધુની પાસે એક ગાય હતી. કોઈ વાર ગામમાંથી ખાવાનું ન આવ્યું હોય તો એ ગાયનું દૂધ પી ચલાવતા.

એક વખત એક ચોરે વિચાર કર્યો કે આ ખાવો લોકોનો ધણો માનીતો છે. રોજ રોજ લોકો અને સાઈં સાઈં ખાવાનું પણ આપી જાય છે તો પછી અને ગાયનું શું કામ છે? એ કરતાં તો એ ગાય મારી પાસે હોય તો સાઈં. છોકરાંને દૂધથી ખાવા તો મળે.

આમ વિચાર કરી છવટે એણે નક્કી કર્યું કે ગમે તેમ કરી એ ગાય ચોરી લેવી.

એક રાતે એ ચોર સાધુની ગાય ચોરી લાવવા નીકળ્યો. રસ્તે જતાં એક માણસનો સંગાથ થયો. ચોરે પૂછ્યું : “કોણ છે ?”

પેલા માણસે જવાબ દીધો : “ન ઝાળખ્યો મને ? ઠીકરાનો રૂપિયો બનાવનાર હું કાળિયો નદુગર.”

“હું, કાળિયો નદુગર ! ત્યારે આમ અડધી રાતે ક્યાં જાય છે ?” ચોરે પૂછ્યું.

“ક્યાં તે પેલા સાધુ બાવાને ઘેર આજે એને મશાણમાં પોઢાડવો છે.” આમ કહી નદુગર હી હી હી હસવા લાગ્યો.

ચોર ધીમેથી બોલ્યો : “એવું તે શું વેર છે ?”

નદુગર ગુસ્સાથી બોલ્યો : “વેર ? વેર કંઈ આછું છે ? એને લીધે તો મારા નદુનું જીવ આછું થઈ ગયું છે. લોકો પર માફ ધાર્યું હું કરી

શકતો નથી. મારી પાસે તો એવો એવો ઈલમ છે કે કુંક દઈને માણસને મારી નાખું. પણ આ સાધુ એમ મરે એવો નથી એટલે આજે એનો ટોટો પીસી નાખવા જઈ છું. હં. પણ તું ક્યાં જાય છે ? ”

ચોર હિંમતથી બોલ્યો : તું જાય છે ત્યાં જ તો. આજે એની ગાય ચોરી લઈ જવી છે. બાવાનું તો લોકો પૂરું કરશે. ”

“ વાહ ! તો તો સરસ સંગાથ થઈ ગયો ” જદુગર બોલ્યો.

બંને જણ વાતો કરતા કરતા સાધુની ઝૂંપડી પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ચોરને વિચાર થયો કે હું ગાય લઈ જઈ પછી આ જદુગર બાવાને મારવા બેસે તો સાડું. નહિ તો ટોટો પીસતાં બાવો ચીસ પાડી ઊઠશે તો માડું ગાય ચોરવાનું રહી જશે !

પેલા જદુગરે વિચાર કર્યો કે હું બાવાને મારી નાખું, પછી આ ચોર ગાય લઈ જાય તો સાડું, નહિ તો ગાય ભાંભરશે તો બાવો જગી જશે ને મારી મનની મુરાદ મનમાં રહી જશે. ચોરે જદુગરને કહ્યું : “ હું ગાય ચોરીને જઈ, પછી તું બાવા પર હલ્લો કરજે. ”

જાદુગરે ચોરને કહ્યું : “ હું બાવાને મારી નાખું, પછી તું ગાય છોડી લઈ જજે. ”

બંનેએ એકી સાથે બીજને જરાવાર થોભી જવાનું કહ્યું, અને, બંનેએ એકી સાથે જવાબમાં બીજને ના કહી.

છતાં બંનેએ એકબીજને સમજવવાનું ચાલુ રાખ્યું, પણ કોઈએ કોઈની વાત માની નહિ. પરિણામે બંનેનો મિજાજ ગયો, અને બંને ચડાવી બંને સામસામા ધૂરકયા. ઘસ્તાઘસ્તી ને મુક્કામુક્કી શરૂ થઈ. બંને જણ સરખા જોરાવર હતા એટલે બરાબર જમી.

ચોરે ધાર્યું કે આ જાદુગર છે, હું એને નહિ પહોંચું. માટે ખૂમ પાડવા દે. ”

જાદુગરે ધાર્યું કે આ જખરો છે, હાડકાં ભાંગી નાખશે. લાવ ખૂમ પાડું.

બંનેએ એકી સાથે ખૂમ પાડી. :

“ એ સાધુબાવા, જાગજો, આ તમારું ખૂન કરવા આવ્યો છે. ”

“એ બાવા દોડજે, આ તમારી ગાય લઈ જવા આવ્યો છે.”

સાધુ ઝબકીને જાગી ઊઠ્યા. ઝટપટ ઊઠી ઝાંપો ખસેડી બહાર આવી ઊભા. તેમને જોઈ આ બંને જણ લડતા બંધ થઈ ગયા ને તેમની પાસે એકબીજાની ચાડી ખાવા લાગ્યા.

જાદુગર કહે: “મહારાજ ! આ તમારી ગાય ચોરી જવા આવ્યો હતો.”

ચોર કહે : “મહારાજ ! આ તો તમારું ખૂન કરવા આવ્યો હતો.”

સાધુ પળવાર વિચાર કરી બંનેનો અકકેક હાથ પકડી ઝંપડીમાં લઈ ગયા. પછી બોલ્યા : “ઘડી બેસો, આરામ લો. લડીને થાક્યા હશે.”

બંને જણ બેઠા. તાપણના અજવાળામાં ઝગારા મારતું સાધુનું મોં બંને જોઈ રહ્યા. એક પત્રાવળીમાં થોડો લીલોસૂકો મેવો કાઢી તેમની સામે ધરી સાધુએ કહ્યું : “પ્રસાદ છે, લો.”

ચોર અને જાદુગર પળ વાર એકબીજાની સામું

જેઈ રહ્યા. પણ સાધુનો આગ્રહ તેમનાથી પાછો
ઠેલી શકાયો નહિ. તેમણે ખાધું.

પછી સાધુ ઊભા થયા, અને ખીલેથી ગાય છોડી
લાવી એનું દામાણું ચોરના હાથમાં આપતાં બોલ્યાઃ
“લે ભાઈ! મારા કરતાં તારે આ ગાય વધારે

કામની છે. હું ખુશીથી તને એ આપું છું. તું લઈ જા."''

ચાર તો આભો બની સાંભળી રહ્યો. દામણું એના હાથમાંથી નીચે પડી ગયું. સાધુએ એ જોયું નહિ. એ જાદુગર તરફ ફરી બોલ્યા : “ ચાલ ભાઈ, તને ખુશીથી હું મારો જીવ કાઢી દેવા તૈયાર છું. કાઢ છરી.”

“ માફ કરો, મહારાજ ! મને માફ કરો. મારી ભૂલ થઈ. ” એકી સાથે ચીસ પાડી ચાર અને જાદુગર બંને જણા સાધુના ચરણ આગળ ઢળી પડ્યા અને પોશપોશ આંસુએ સાધુના પગ પખાળવા લાગ્યા.

“ ઊઠો, સંતો ! ઊઠો, તમે તો મારા વહાલા ભાઈઓ છો.” કહી સાધુએ તેમને ખેઠા કર્યા.

પછી આખી રાત એ ઝૂંપડીમાં એ ત્રણે જણે ભજનોની ધૂન જમાવી.

સોનાની દુનિયા

એક હતો રાજા. ખરેખરો લોભિયો. એના ખજાનો સોના મહોરોથી છલોછલ ભરેલો, તોય એને સંતોષ નહોતો. રોજ સવારે ઉઠે કે તરત ખજાનો જોવા જાય, સોના મહોરોનો ઢગલો જુએ ને રાજ થાય. રાતે ખજાનાનાં દર્શન કર્યા વગર સૂતો હોય તો એને ઉંઘ ન આવે. એવો ભારે એને સોના પર પ્રેમ.

એને એક છોકરી. એનું નામ ચંપા. ચંપા ખરાખર ચંપા કળી જેવી કોમળ ને સુંદર.

રાજાના મહેલની ચોતરફ સુંદર બાગ હતો. સવાર સાંજ રાજા એ બાગમાં ફરવા માટે જતો. બાગમાં નાનકડું એક તળાવ હતું. નીતરું કાચ જેવું એમાં પાણી રહેતું. નાની નાની રંગબેરંગી માછલીઓ એમાં તરતી દેખાતી. બાગમાં ભાત-

ભાતના ને જાત જાતના અસંખ્ય કુલછોડ હતાં. કુલછોડને વૃક્ષોની હારો આગળ રાજા ફરતો જાય, જે મનમાં વિચાર કરતો જાય કે આ બધા છોડોને જાડ સોનાનાં જ હોય તો કેવું સરસ ! મારી પાસે પછી કેટલી બધી દોલત થાય !

એક દિવસ રાજા સવારે દાતણ પાણી કરી બાગમાં ફરવા નીકળ્યો. ભાતભાતના કુલછોડો જુએ છે ને મનમાં હરખાય છે. એવામાં તેણે એક ગુલાબ સુંદર ખીલેલું જોયું. એવું તો સરસ કે રાજાને તે ચંટવાનું મન થયું. તેણે તરત જ હાથ લાંબો કરી તે ચૂંટી લીધું.

ચૂંટી રાજા જુએ છે તો આ શું ! ગુલાબનો સફેદ રંગ ક્યાં ગયો ! તેને ઠેકાણે પીળો સોનેરી રંગ ક્યાંથી આવી ગયો ? અરે ! આ તો આખું કુલ જ સોનાનું બની ગયું છે ! ઓહોહો ! રાજા ખૂબ હરખાયો. તે બોલ્યો : “હું. ઘડી પહેલાં આ કુલની કિંમત પાઠનીય નહોતી, હવે એની કિંમત દસ સોનામહોરો જેટલી થઈ ગઈ છે ! હું કેવો નશીબદાર !”

રાજાએ બીજું કુલ ચૂંટ્યું : ઓહો ! તે ચ
સોનાનું થઈ ગયું ! છોડ ઉપર તો કંઈ સોનાનું
નહોતું, ત્યારે ચુંટાયા પછી શી રીતે સોનાનું થઈ
ગયું ? રાજાને એની સમજ ન પડી.

રાજા આગળ ચાલ્યો. તેના મનમાં ખૂબ આનંદ
હતો. આજે એ સોનાનાં ગુલાબ તેના હાથમાં હતાં !

“સ્વાગતમ્ !” મહારાજ !”

રાજા એક વૃક્ષ તળે જઈ પહોંચતાં તે ઝાડની
ડાળીએ ઝુલતા પિંજરામાંથી પોપટ રાજાને આવતો
દેખી આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા. રાજા હાથમાં ગુલાબનાં
કુલ રમાડતો હતો. આ વખતે તે આનંદમાં તો
હતો જ, તેમાં વળી પોપટ બોલાવ્યો એટલે ઉત્સા-
હથી તે પાંજરા ખાસે ગયો.

પોપટ બોલ્યો : “છો તો કુશળ ને મહારાજ !”

રાજાએ પોપટને રમાડવા પાંજરામાં હાથ
નાખ્યો. હાથની આંગળીઓ પોપટને ચડી. અરે !
આ શું ? પોપટ કેમ કંઈ બોલતો નથી ? એની ચાંચ
અને પાંખ અધખુલી જ કેમ રહી ગઈ ? એનો ફડ-
ફડાટ ને કલરવ ક્યાં શમી ગયાં ? આ થયું શું ?

રાજાને પોપટનું શરીર ભારે થઈ ગયું લાગ્યું. ધારીને બેતાં જણાયું કે ઘડી પહેલાંનો પીંછાનો પોપટ સોનાનો બની ગયો હતો ! પાંજરું પણ સોનાનું થઈ ગયું હતું !

રાજા તો એ બેઠાં ખૂબ ખુશ થયો. તે બોલ્યો :
“ વાહ ! આજે તો મારે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો છે ! ”

હવે તેને સમજ પડી કે જે ચીજને તેનો હાથ અડે છે, તે સોનાની બની જાય છે. તેણે તે આડની ડાળીએ હાથ અડકાડ્યો, અને હો ! તે ય સોનાની નરી સોનાની બની ગઈ. રાજાએ થડ ઉપર હાથ લગાડ્યો, અને આખું આડ સોનાનું બની ગયું. રાજા તો આશ્ચર્યથી આંખો ફાડી ફાડી બેઠો રહ્યો. ખરેખર આખું આડ સોનાનું બની ગયું હતું. કેટલું બધું સોનું ! હવે તેને સોનામહોરોની શું. ખાટ ? રાજાના હાથમાં જ સુવર્ણ બનાવવાનો કીમિયો વસી ગયો હતો.

પણ એટલેથી એનો લોભ મટે ? એક પછી એક તમામ આડોને એણે સ્પર્શ કર્યો અને એ બધાં ય સોનાનાં બની ગયાં. નાના નાના તમામ છોડવાં ને

કુલો પણ સોનાનાં બની ગયાં. પછી તે જળાશય તરફ ગયો. અને તે ય સોનાનું બની ગયું.

આમ આખો બાગ સોનાનો બનાવી દઈ હર-ખાતો હરખાતો તે મહેલમાં આવ્યો. પગથિયાં ચઢતો જાય ને નીચે વળી પગથિયે હાથ અડાડતો જાય. આમ આખો મહેલ એણે સોનાનો બનાવી દીધો.

ઓહો હો ! હું કેવો નસીબદાર છું ! મારી તોલે આવે એવું જગતમાં હવે કોઈ નથી. મારી પાસે કેટલું સોનું ! મારો હાથ જેને અડકે તે સોનું થઈ જાય !

“ દાસી, પાણી લાવ ” રાજાએ ખુરશીમાં બેસતાં હુકમ કર્યો. ખુરશીને હાથ અડતાં તે ય સોનાની બની ગઈ. સોનાની ખુરશીમાં પડ્યો પડ્યો રાજા મહેલની સોનાની ભીંતો સામે બેઠ રહ્યો.

એટલામાં દાસી પાણી લઈને આવી. રાજાએ હાથ લાંબો કરી પ્યાલો લીધો; પણ પ્યાલો અને અંદરનું પાણી બધું સોનાનું બની ગયું ! રાજા પ્યાલું હોઠે માંડી પાણી પીવા જાય ત્યાં સોનાનો ગાંગડો તેના દાંતે લાગ્યો.

“ બીજે પ્યાલો લાવ ” તેણે દાસીને ફરી હુકમ કર્યો. બીજી વાર દાસી પાણી લાવી. ફરી રાજાનો હાથ અડકતાં એ જ દશા થઈ.

હવે શું કરવું? રાજાએ એક યુક્તિ શોધી કાઢી. તેણે દાસીને કહ્યું, “ તું મારા મોંમાં પાણી રેડ. હું મોં ફાડી બેસું છું.”

રાજા ખુરશીમાં મોં ફાડી બેઠો, ને દાસીએ પોતાના હાથમાં પ્યાલો રાખી પાણી રેડ્યું. રાજા કહે : “ હશે, એમાં શું? આટલી અડચણ જરા સહી લેવી પડશે, પણ હાથમાં કેવો કિમિયો આવી ગયો છે ! ”

રાજાએ હોકો મંગાવ્યો. એ પીવા બેઠો; પણ દાસીએ હોકાની નળી રાજાના મોંમાં મૂકી ત્યારે વખતે હાથ અટકી જાય ને હોકો સોનાનો બની જાય એ બીકે રાજા બે તરફ હાથ લાંબા કરી પડ્યો હતો.

એટલામાં રાજકુંવરી ચંપા હાથમાં કંઈક લઈને આવી. રાજાની સામે બેસી તેણે ઢાંકી રાખેલો કાગળ ઉપાડ્યો. પછી તે બોલી : “ જુઓ બાપુ ! મેં આજે માટીનો કેવો સરસ વાઘ બનાવ્યો છે ! ”

રાજને ચંપા બહુ વહાલી હતી.

વાઘ જોવા તે ખુરશી પર બેઠો થયો પણ એમ કરતાં હોઠાની નળીને તેનો હાથ અડકી ગયો. હળવે રહીને તેણે તે આઘો ખસેડી દીધો.

“બાપુ ! જુઓ, આ વાઘના માથા પર શું છે ? કહો જોઈએ ? ” ચંપાએ પિતાને પૂછ્યું.

“તું જ કહે ને, ચંપા ! એ શું છે ? ”

“એ તો વાઘ. વનનો રાજા ખરો ને એટલે મેં એના માથા પર મુગટ મૂક્યો છે. કેવો સરસ દેખાય છે ! ” આમ કહી વાઘ હાથમાં લઈને તે ઝપાટાબંધ ત્યાંથી દોડી ગઈ.

“ઊભી રહે જોઈ.” રાજાએ ખૂમ પાડી, પણ તે દોડી ગઈ.

જમવાનો વખત થયો. રાજા જમવા બેઠો. વિવિધ પકવાનથી ભરેલો થાળ સામે પડ્યો છે. રાજાએ કોળિયો ભર્યો, પણ હાથથી એ સોનાનો બની ગયો. પાણી તો જેમ તેમ કરી પીધું પણ ખાવાનું એમ શી રીતે બને ? રાજા વિચારમાં પડી ગયો.

“ બાપુ ! બાપુ ! આ ફૂલ તો જુઓ ! કેવું સરસ છે પણ એમાં કશી સુગંધ જ નથી ! ” એમ કહેતી ચંપાકુમારી દોડતી આવી પહોંચી.

“ એ તો સોનાનું ફૂલ છે, ચંપા ! ” રાજાએ કહ્યું.

“ મારે મારા વાઘને માટે ફૂલની માળા બનાવવી હતી, પણ હવે શું કરું ? બાગમાં એકે ફૂલ સાફ નથી. ”

રાજાને ચંપા પર ખૂબ વહાલ થતું હતું. એને રમાડવાનું મન થતું હતું, પણ શું કરે ? એટલામાં તો ચંપા એના બોળામાં ફૂટી પડી. હંમેશની ટેવ પ્રમાણે રાજાએ એના માથા પર હાથ મૂકી દીધો. ખલાસ ! ચંપા સોનાની બની ગઈ ! સોનાની પૂતળી ! હાલે ય નહિ ને ચાલે ય નહિ, બોલે ય નહિ ને સાંભળે ય નહિ. હસે ય નહિ ને રુવે ય નહિ. રાજા તો એ જોઈ મૂડ બની ગયો.

ખવાય નહિ, પીવાય નહિ ને કોઈને સ્નેહથી રમાડાય પણ નહિ ! ફુલ સરખી કોમળ કુંવરી પણ સોનાની પૂતળી બની ગઈ ! રાજાને બહુ લાગી

આવ્યું. એને થયું : આ હાથને હવે શું કરું ? ક્યાં ખાંધી મૂકું ?

ધીરે ધીરે એને સોના તરફ તિરસ્કાર આવવા લાગ્યો. એને એમ થઈ ગયું કે આ ખવા સોનાના મહેલો, સોનાનાં કુલો ને સોનાનાં ઝાડોને મારે શું કરવાં છે ? ખવાય નહિ, પીવાય નહિ. કશા ય કામમાં આવે નહિ એવું સોનું મારે શું કરવું છે ? મારે એ નથી જોઈતું.

વિચારમાં ને વિચારમાં રાજા ઊંઘી ગયો. એ જાગ્યો ત્યારે સાંજ પડવા આવી હતી. પેટમાં કકડીને ભૂખ લાગી હતી. ગળું તરસથી શોષાતું હતું. એણે પાણી માગ્યું. હાથમાં પ્યાલું લીધું, પણ ઝાહ ! પ્યાલું સોનાનું કેમ ના થઈ ગયું ?

રાજાએ પાણી પીધું. થોડી વારે “ બાપુ ! જોયો મારો વાઘ ! ” કરતી ચંપા ઊંઘમાંથી જાગતી હોય તેમ ઉઠી, ને પોતાના નાનકડા હાથ રાજાને ગળે વીંટાળી હોંચવા લાગી.

રાજા પણ આનંદમાં આવી ગયો. હવે એને સમજાયું કે સોનાને—ધનને એક જ જગ્યાએ, એક જ

માણસના કબજામાં સ્થિર કરી રાખવાથી દુઃખ છે. લક્ષ્મીને તો વહેતી જ રાખવી સારી એનો મહેલ, બાગ જાડ ને જળાશય બધું હતું તેવું થઈ ગયું.

બીજે દિવસથી ખજાનાની સોનાની મહારો છૂટે હાથે વપરાવા લાગી. રાજાએ અનેક લોકોપયોગી કામો કરાવ્યાં. હવે એ ઉદાર બની ગયો હતો.

બે ડોશીઓ

ગામ છેવાડે બે ડોશીઓ રહેતી હતી. બંનેનાં ઘરનો કરો એક જ હતો. ઘરની સામે નાનકડી ટેકરી પર સાધુસંતોનો આશ્રમ હતો.

બંને ડોશીઓ આશ્રમમાં કામકાજ કરવા જતી અને આશ્રમના સાધુઓની કૃપાથી એમને અન્ન-વસ્ત્રોની કદી તાણ પડતી નહિ.

રહેતી જોડાજોડ, કામ કરતી સાથોસાથ, પણ બંને ડોશીઓના સ્વભાવમાં ખૂબ જ અંતર હતું. એક હતી ઉદાર. આપવા જેવું બહુ ઓછું હતું છતાં પોતાના જેવા ગરીબ ગરબાંને વખતોવખત કંઈ કંઈ આપ્યા કરતી. બીજી હતી કંજુસ, આપવા જેવું એની પાસે ઘણું ભેગું થયું હતું, પણ કદાપિ કાંઈને ય કશું આપતી કરતી નહિ.

એક સાંજે આકાશમાં ભયંકર ગાજવીજ થવા

લાગી, તોફાની પવન ફૂંકાવા લાગ્યો, વૃક્ષો, માન-
વીઓ ને પશુઓ સૌ થરથરવા લાગ્યાં. સાથે સાથે
મૂશળધાર વરસાદ શરૂ થયો.

બંને ડોશીઓ પોતાનાં ઘરમાં ભરાઈ બેઠી હતી.
એકાએક કંબૂસ ડોશીનાં બારણાં પર ટકોરા સંભ-
ળાયા... ડોશી વાળુ કરવા બેઠી હતી. વખતે કોઈ
તોફાનમાં ફસાયેલો મુસાફર હશે તો વાળુમાં ભાગ
પડાવશે એમ ધારી ડોશીએ ઝટઝટ ખવાય એટલું
ખાઈ લીધું. બાકી વધ્યું તે ઢાંકી દીધું. પછી હાથ-
માં ઘોઈ તેણે બારણું ઉઘાડ્યું.

ઉઘાડતાં ઉઘાડતાં બોલી : “ રાત દહાડો કોણ
તેણે ક્યાંથી આવી બસા આવે છે. ઘડી જાંપીને
ખમવાય દેતી નથી ! ”

પણ બારણું ઉઘાડ્યું કે એક સૌજન્ય શાંત સાધુની
મુર્તિ એક ડોશી સ્તંભ થઈ ગઈ. સાધુએ તોફાનથી
જાળવવામાં પર જાડો કોથળો નાંખેલો હતો. એ
જાળવણી પર થઈને પાણીનાં બિંદુઓ
સાધુનાં

સાધુ બોલ્યા : ‘ બટકું રોટલો મળશે મૈયા ? ’

ડોશીને ખબર હતી કે આવા સાધુસંતો સેવાના બદલામાં અનેકગણું દેતા જાય છે, એટલે તેણે તરત જ ભોજનની થાળી લાવી હાજર કરી. બદલામાં ઘણું મળવાની ખાતરી હોય તો થોડું આપતાં ડોશી અચકાય એવી નહોતી.

પણ સાધુ જમવા બેઠા નહિ. ડોશી સાધુના મોં સામે જોઈ રહી, એ ચહેરા પર કોઈ જુદું જ તેજ ઝબકારા મારી રહ્યું હતું. આશ્રમના તમામ સાધુઓને ડોશી ઓળખતી હતી, પણ આને કદી જોયો નહોતો. એના ચહેરા પર એવી સુકોમળ નમ્રતા અને પવિત્રતા હતી કે પહેલી જ ઓળખાણે તેનું દિલ આરપાર જોઈ શકાય. પણ ડોશીને એ જોવાની કુરસદ નહોતી. સાધુ કોણ છે એ જાણવા કરતાં એ શું લાવ્યો છે એ જાણવાને તે વધારે આતુર હતી.

“ કેવું ભયંકર તોફાન ! ” સાધુએ મૈન તોડ્યું. “ શ્રીમંતોને તો ગમે તેવા તોફાનમાં પણ પોપચું સરખું ફફડવાનું નથી, પણ બિચારાં ગરીબોનું શું ? અનાથોનું શું ? ”

“ સાધુસંતોની દયા ન હોત તો મારા જેવાં ગરીબોની કેવી વલે થાત ! હા પ્રભુ ! ” ડાશી બોલી.

“ એટલે જ તો મૈયા, આ તોફાનમાં હું તારે બારણે આવ્યો છું. ” સાધુના મુખ પર દીપ્તિ દેખાઈ. “ જે અન્નહીનને અન્ન અને વસ્ત્રહીનને વસ્ત્ર આપે છે તેને ધન્ય છે. સ્વર્ગનાં બારણાં તેમને માટે ખુલ્લાં છે. ”

“ ધન ભાગ્ય એનાં ! ” સાધુ હવે ઉદારતાથી પોતાને કંઈ બક્ષિસ આપી જશે એ આશાએ હરખમાં આવી ડાશી બોલી.

“ મૈયા, ” સાધુ બોલ્યો : “ ધનભાગ્ય છે તારાં. તારા કરતાં યે વધારે દીન અને દુઃખી લોકો માટે સહાય મેળવવા હું અત્યારે અહીં આવ્યો છું. એ અન્નાણી દુઃખી બાઈઓ આજે આશ્રમમાં આશ્રય લેવા આવી છે. વીજળી પડવાથી બંનેનાં ઘરનો નાશ થઈ ગયો છે. ધરમાંનું બધું બળીને ખાખ થઈ ગયું છે. બિચારી ગરીબ, વૃદ્ધ, નિરાધાર ડાશીઓ ! આશ્રમની તમામ ચોરડીઓ આવાં નિરાશ્રિતોથી

ભરાઈ ગઈ છે. છતાં અમે એમને આશરો આપ્યો છે. પણ પહેરવા ઓઢવાનું અમારી પાસે કશું નથી. તું જો આજની રાત કંઈ ઓઢણપાગરણ આપી શકે તો સવારે કેટલાંક માણસો જશે એટલે તને પાંછું મોકલી આપીશ. તારે તો આવું સલામત ઘર છે ને ઓઢવા પાથરવાનું ધણું છે એટલે કંઈક તો જરૂર આપી શકીશ. ”

ડોશી નિરાશ થઈ ગઈ. એનો અવાજ ઊતરી પડ્યો. તે બોલીઃ મહારાજ ! થોડેક આધે ગયા હોત તો પૈસાદારોની કયાં ખોટ હતી ? માફ ગરીબનું જ ઘર તમને જડ્યું ! મારી દશા દાન લેવા જેવી છે કે દાન દેવા જેવી છે, એનો તો જરા વિચાર કરી જોવો હતો. ”

“ એક ધાબજો પણ નહિ આપી શકે મૈયા ? એ બિચારી ડોશીઆ ટાઢે થયે છે. ”

ડોશી ચમકી. હમણાં થોડાક દિવસ ઉપર તેને એક સુંદર ગરમ ધાબજો મળ્યો હતો. તે અંદરના ખંડમાં ગઈ. “ નવો ધાબજો તો કેમ અપાય ? ”

તે બબડી. જુનો ધાબજો લઈ તેણે ગડી વાળી, પણ વાળતાં વાળતાં ધાબજાના બેશુમાર ગુણે તેના મનમાં ઉભરાઈ આવ્યા. “બરાબર જોઈએ એવડો જ છે. સાત વરસથી વાપડું છું તોયે એવો ને એવો છે. એ બટકતી ડાશીઓ કોણ જાણે ક્યાંથી આવી હશે ! ઊંઘમાં મારા ધાબજાને લાતો મારી કેવો ય કરી નાખે ! રખડુને શું જ્ઞાન ! જનમારામાં કદી ધાબજો જોયો હોય તો ને — એ તો કોથળા પર સૂનારીઓ.”

જેમ જેમ વિચાર કરતી ગઈ તેમ તેમ તેને પોતાની ધારણા સાચી લાગતી ગઈ. એકાએક તેને યાદ આવ્યું કે આવી બટકતી બલામાં, ઘણાં તો રોગિયાં હોય છે. હાય ! હાય ! એવાંને ધાબજો કેમ અપાય ? પેલાં બે વરસ પર રોગિયાં આવેલાં, તેમણે વાપરેલી ચીજો બાળી નાખવી પડેલી. મારા ધાબજાની પણ એવી જ દશા થાય. આવો સરસ ધાબજો ! એ કેમ બાળી નખાય !

આમ વિચારી તેણે ધાબજો પાછો મૂકી દીધો. પછી એક પાતળી રત્નઈ લીધી. પણ તરત જ અંડ !

આ તો મારા બાપાના ઘરની છે, કહી મૂકી દીધી. એક જૂની જીરણુ શાલ ખીંટીએ લટકતી હતી, તે લઈ વાળવા માંડી, પણ તરત યાદ આવ્યું કે આડે દિવસે આ શાલ ધાખળાનું કામ કરે છે; એ તો ન જ અપાય.

પછી કચવાતે મને એક ફાટેલી ચાદર લઈ તે બહાર આવી બોલી: “ આજે આવી દેખાય છે પણ લીધી ત્યારે એવી સરસ હતી ! આઠ આનાથી એછું નહિ બેઠું હોય. ”

“ આથી વધારે તમે કંઈ નહિ આપી શકો ? ” સાધુએ ચાદર લઈ ખભે નાખી પૂછ્યું.

“ હાય હાય ! શું બોલો છો ? મારા ઘરમાં બીજું આપવા જેવું શું છે ! કંઈ આપું તો આખી રાત હું વાથી મરી જઉં. ”

“ બિચારી બાઈઓ ટાઢમાં થયરે છે ! સાચું કહું છું, તમારા જ જેવડી છે. બધું જ ગુમાવી બેઠી છે. ”

પણ એની વિનંતિની ડોશી પર કશી અસર

થઈ નહિ. એટલે સાધુએ ત્યાંથી નીકળી પડ્યેના બીજી ડોશીના ઘરનું ખારણું ખખડાવ્યું. અહીં પણ એણે એની એ જ વાત કરી. નિરાધાર વૃદ્ધ બાઈ-ઓની વાત સાંભળી ડોશીનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, તે બોલી : “ ઈશ્વરકૃપાએ હમણાં જ મને એક સરસ નવો ધાબળો મળ્યો છે, હવે લઈ જાઓ. ”

આમ કહી તેણે નવો ધાબળો આપ્યો. તરત પાછી બોલી : “ આ જુનો પણ લેતા જવને, કામ લાગશે; અને રજાઈ, આ ચાદર પણ અહીં શાં ખપનાં છે? એક રાત તો જેમ બને તેમ ખેંચી કાઢીશ. ખિચારી બાઈઓ ટાઢે ફફડતી હશે. મારાં કપડાં પણ એમને કામ લાગશે, લઈ જાઓ, જરૂર લઈ જાઓ. ”

ડોશીએ જોટલું આપ્યું તેટલું મૂગાં મૂગાં સાધુ-એ લીધા કર્યું. તેના મુખ ઉપર ઉજ્જવળ સ્મિત વિલસતું રહ્યું !

“ હવે, આ પણ લઈ જાઓ, આ પણ લઈ જાઓ. વળી રાત્રે કોઈ આવી ચઢશે તો કામ લાગશે.

હું તો મારે આ કોથળા પર જ રાત કાઢી નાંખીશ”
ડોશીએ ઘરમાંથી લગભગ બધું જ સાધુને દઈ દીધું.

*

સાધુના ગયા પછી તોફાન ખૂબ જોરથી ઊપડ્યું.
આકાશમાં ભયંકર ગડગડાડ થવા લાગ્યો. વૃક્ષો કડકડ
કરતાં પડવા લાગ્યાં. આખરે એક ભયંકર વેગથી
અગ્નિના કોરડા જેવી વીજળી બંને ડોશીઓનાં ઘર
પર તૂટી પડી ને જમીનમાં ઊતરી પડી. બંને
ડોશીઓ બચી ગઈ પણ બંનેનાં ઘર અને ઘરમાં
જે કંઈ હતું તે બધું બળીને સાફ થઈ ગયું !

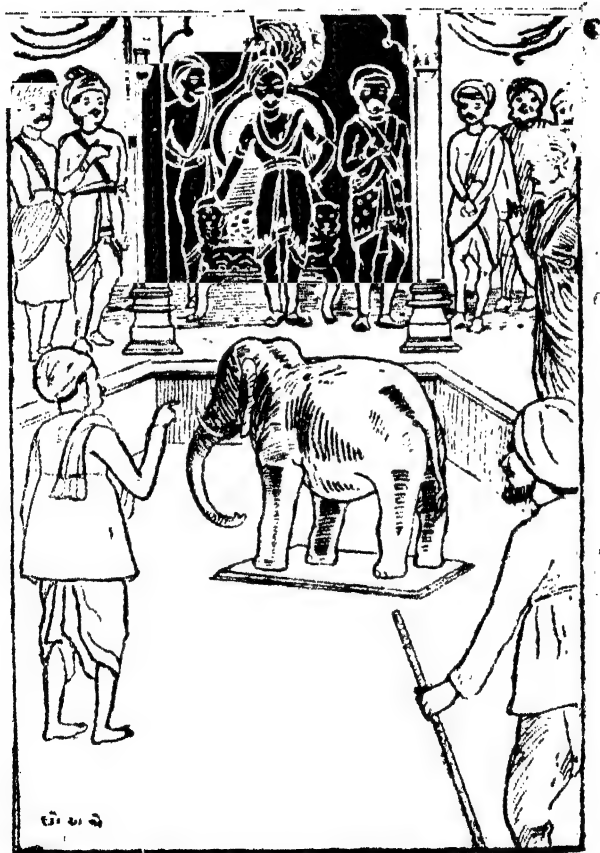
દુઃખની ચીસો નાખતી બંને ડોશીઓ તોફાનમાં
અથડાવા લાગી. ‘ત્યાં ચાલો મારા આશ્રમમાં’
એવો સાધુનો મધુર સાદ સંભળાયો. બંનેનો હાથ
ઝાલી દોરી સાધુ તેમને આશ્રમમાં લઈ આવ્યો.

એક દિવાલ પાસેના છાપરા હેઠળ ઉદાર ડોશીએ
આપેલી બધી ચીજો પડી હતી.

“ તારું છે તે તને પાછું મળે છે, મૈયા ! ”
સાધુએ કહ્યું : “ તે જે દાન કર્યું તે તને જ

કર્યું છે. ”

“ પણ પેલી બે બાઈઓ ? ” ઉદાર ડાશીએ ચિંતાથી પૂછ્યું.

“ એ તમે જ બે જણ છો. તેં ઉદાર બની નિરાશ્રિતોને માટે જે કંઈ બચાવ્યું તે ઈશ્વરે તારે માટે

બચાવ્યું છે ” સાધુ બોલ્યો.

બીજી ડોશી તરફ જોઈ તેણે પેલી ફાટેલી રબર આપી કહ્યું : “ તારું બધું બળી ગયું માત્ર આટલું જ બચ્યું છે, કારણ કે એટલું જ તેં બચાવ્યું છે. આજે એ આવી દેખાય છે, પણ લીધી ત્યારે ખૂબ સરસ હતી ! આઠ આનાથી ઓછું નહિ બેઠું હોય. ” કંજુસ ડોશી કંઈ બોલી નહિ, માત્ર નીચું મોં ધાલી ગઈ.

સાધુ માત્ર ધીરેથી હસ્યો.

વીજળીના એક ચમકારે રાત્રિના અંધકારમાં સાધુની આખી દેહને તેજોમય કરી દીધી.

બદામ અને કોડી

“ગામમાં કદી માણસની કદર થતી નથી. હવે તો આપણે પરદેશ જઈ કમાઈ આવીએ. ”

આવો વિચાર કરી બે મિત્રો પરદેશ ગયા, અને કોઈ એક ગામમાં એક ધનિક શેઠને ત્યાં નોકર રહ્યા. બંને બુદ્ધિશાળી હતા, એની ના નહિ, પણ સાથે-સાથે અવિશ્વાસુ, લોભી, આખાખાઉ અને ઠગ પણ હતા. એકનું નામ હતું બદામ અને બીજનું નામ હતું કોડી.

શેઠને ત્યાં જબરદસ્ત ખેતીવાડી હતી. શેઠે બંને જણને ખેતરમાં પાણી પાવાના કામ પર મૂક્યા. સવારથી સાંજ સુધી બંને મિત્રો કૂવામાંથી બળદ બેડી કોશ ખેંચાવે ને ખેતરમાં પાણી પાવ. એમ કરતાં કરતાં કેટલાક દિવસ પછી એમને જણાયું કે કોશનું પાણી ડાબી તરફ ધણું વહી જાય છે ને ત્યાં જ જમીનમાં પચી જાય છે.

બદામે વિચાર કર્યો કે નક્કી એ પોચી જમીનમાં કોઈએ કંઈ ધન દાટેલું હોવું જોઈએ, માટે આજે રાત્રે આવી ત્યાં જોઈ જોઈશ.

કોડીને પણ તે જ વખતે એવો વિચાર સૂઝ્યો કે મારે આજે આ પોચી જમીન જોઈ જોઈ તો ખરું કે એમાં શું છે ?

બંને જણે મનમાં આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી, પણ એકે બીજાને વાત કરી નહિ. વાત કરે તો બીજાને ભાગ આપવો પડે ને !

રાત્રે બદામ ઊઠ્યો અને કોદાળીપાવડો લઈ ખેતરમાં ચાલ્યો. કૂવા પાસે આવતાં જુએ છે તો પેલી પોચી જમીન આગળ બેસીને કોઈ ધરિધીરે જોઈતું હતું ! બદામે ધારીધારીને જોયું તો કોડી દેખાયો ! આણી તરફ જોઈતાં જોઈતાં પગસંચાર સાંભળી કોડીએ નજર ફેરવી જોયું, તો બદામ દેખાયો ! બંને જણ

એક ખીજની યુક્તિ કળી ગયા ને ખૂબ હસી પડ્યા.

પછી બંને દોસ્તોએ નક્કી કર્યું કે આપણે એકખીજને આમ છેતરવાનું કરવું નહિ. પણ બંને જણે સાથે કામ કરી જે કંઈ મળે તે સરખે ભાગે વહેંચી લેવું.

ઠરાવ પ્રમાણે બંને જણે ખોદવા માંડ્યું. ખોદતાં ખોદતાં બદામની કોશની અણી કંઈક ધાતુના નક્કર પદાર્થને વાગી—બદામ સમજી ગયો કે અહીં તો ચરુ દાટેલા છે. વળી પાછો તેને વિચાર આવ્યો કે ચરુની વાત કરીશ તો કોડીને ભાગ આપવો પડશે. એટલે એણે ચરુવાળા ભાગ પર માટી છાવરી દીધી અને થોડો વખત આમતેમ ખોદું ખોદું ખોદી નિરાશ થઈ કોદાળી પાવડો ફેંકી દઈ ખોલી ઊઠ્યો: “હત્તારીની! મહેનત બધી નકામી ગઈ! કંઈ નીકળ્યું નહિ.”

કોડી સમજી ગયો હતો કે બદામ કંઈ ઠગાઈ કરે છે, પણ તે ખોલ્યો નહિ. છેવટે બંને જણે ખોદવાનું બંધ કર્યું અને ઘેર જઈ સૂતા.

સૂતા, પણ ઊંઘ કેમ આવે ? થોડી વારમાં કોડી ધીરે રહીને ઊઠ્યો, અને સીધો ખેતરમાં જઈ ખાદવા ખેસી પડ્યો. બદામે જ્યાં ખાદેલું ત્યાં ખોદતાં ખોદેતાં તેને સોના-મહોરોથી ભરેલો એક તાંબાનો ચરૂ જડી આવ્યો. ઝટપટ તેણે ચરૂ કાઢી લીધો, જમીન પાછી હતી તેમ કરી દીધી, અને ચરૂ ખભે ચડાવી ઊપડ્યો.

ખેતરથી થોડેક દૂર એક તળાવ હતું. કોડી એ તળાવને કાંઠે ગયો અને એક ખૂણે ખાડો ખોદી ચરૂ ત્યાં દાટી દીધો. પછી પોતે ઘેર આવી છાનોમાનો સૂઈ ગયો.

કલાક બે કલાક રહીને બદામ જાગ્યો. તે હોંશમાં ખેતરમાં ગયો ને ખાદવા લાગ્યો. પણ ચરૂ ગુમ થયેલો જણાયો. એને ખાતરી થઈ ગઈ કે કોડી વહેલો આવી કાઢી ગયો હોવો ભેદજે. એ દોડતો દોડતો કોડી સૂતો હતો ત્યાં ગયો. બેયું તો કોડીના

પગની ધુંટી આગળ કાદવના લોંદા ચોટિલા હતા. એટલા પરથી બદામ સમજી ગયો કે કોડીએ તળાવના કિનારા પર ક્યાંક ચડી દાટ્યો છે.

એ તો ગયો તળાવે. કિનારેકિનારે ફરવા લાગ્યો. તળાવની ચોતરફ પ્રદક્ષિણા ફરી વળ્યો. પરિણામે તેને જળાયું કે ત્રણ બાજુએ એ ગયો ત્યારે એનો પગરવ સાંભળી કિનારા પર સૂતેલાં દેડકાંઓ પાણીમાં ફૂદી પડ્યાં હતાં, જ્યારે એક બાજુ દેડકાં હતાં જ નહિ. આ પરથી તેણે અનુમાન કર્યું કે એ દેડકાં વગરના કિનારા પર જ કોડીએ ચડી દાટ્યો હોવો જોઈએ. તે વખતે દેડકાં કોડીના ખોદવા વગેરેના અવાજથી પાણીમાં નાસી ગયાં હશે.

આમ વિચાર કરીને બદામ એ કિનારે કિનારે જમીન પર લાકડી ઠોકતો ઠોકતો ભારે પગે ચાલવા લાગ્યો. એટલામાં એક ઠેકાણે એને જગા પોચી જણાઈ. તરત એણે ત્યાં ખોદવા માંડ્યું; અને થોડી જ વારમાં અંદરથી ચડી નીકળ્યો. આઘોપાછો વિચાર કરવા થોભ્યા વગર ચડી માથે ચડાવી લઈ, એણે ચાલવા માંડ્યું. ક્યાં? પોતાના ગામ તરફ જ તો.

આ વખતે પ્રાતઃકાળ થયા આવ્યો હતો. બદામ ચરૂ લઈ ઊપડ્યો કે થોડી વાર પછી કોડી જાગ્યો. જાગ્યો એવો બદામની ખખર કાઢવા એના મુકામે ગયો. જુએ તો બદામ ગુમ ! ત્યાંથી એ સીધો તળાવ-કાંઠે ગયો; ત્યાં ચરૂ ગુમ થયેલો જણાયો. “ નક્કી બદામ ચરૂ લઈ ઘેર જવા જ ઊપડી ગયો છે, માટે એના પીછા લેવો જ જોઈએ. ”

એક વિચાર આવતાં તરત જ એ બજારમાં દોડ્યો અને તરત જ ઊઘડતી દુકાનમાંથી બે સુંદર ભરતભરેલી કીમતી મોજડીઓ ખરીદી લઈ પોતાને ગામ જવાના રસ્તા બાણી દોટ મૂકી. આડેરસ્તે થઈ એ બદામથી આગળ નીકળી ગયો અને ત્યાં રસ્તામાં એક મોજડી પડતી મૂકી. વળી એક ખેતરવા આગળ ગયો અને બીજી મોજડી રસ્તામાં નાખી પાસેના એક ઝાડ પર લપાઈ ગયો.

ત્યાં તો બદામ આવી પહોંચ્યો. એણે રસ્તામાં સુંદર મોજડી પડેલી જોઈ. એ લેવાનું એને ઘણું મન થયું. પણ એક મોજડીને શું કરવી, એમ ધારી એણે એ લીધી નહિ અને આગળ ચાલ્યો. થોડેક

દૂર ચાલતાં ખીજ તેવી જ મોજડી તેના જોવામાં આવી; આ વખતે તેનું મન ઝાલ્યું રહ્યું નહિ. તેણે એ મોજડી લઈ લીધી અને તેની જોડ બનાવવા પાછળ આવી ગયેલી મોજડી લઈ આવવાનો વિચાર કર્યો. પણ એ બે ખેતરવા વળી આ ચરનો બોલે શા સાડ નાહક માથે લઈને જવું ? હલકે માથે હમણું હડી કાઢીને પાછો આવું છું, એમ ધારી તેણે ચર ઝાડ નીચે પથરા પર મૂક્યો અને મોજડી લઈ આવવા દોટ મૂકી.

બદામની પીઠ થઈ કે તરત કોડી ઝાડ પરથી નીચે ઉતરી ઉડ્યો અને ચરુ માથે ઉપાડી લઈ આડે રસ્તે થઈ દોટ મૂકી.

થોડી વારે બદામ મોજડી લઈ પાછો ફર્યો, પણ ચરુ ગુમ થયેલો જણાયો. ચાર ચારની ગત જાણે, એ પ્રમાણે તે તરત સમજી ગયો કે કોડી ચરુ ઉપાડી ગયો છે. નક્કી એ ઘેર જ ગયો હશે. ખીજે રસ્તે બદામ દોડતો ગામ પહોંચી ગયો અને કોડીને ઘેર જઈ એના બારણામાં જ ઊભો.

થોડીવારે કોડી ચરુ લઈને આવ્યો એટલે બદામ

બાલ્યો : “અડધું મેં ખાધું અડધું તેં ખાધું; અડધું મેં જિંચકયું, અડધું તેં જિંચકયું, હવે સરખા હિસ્સો થઈ ચુક્યો. ચાલ, ભાગ પાડી લઈએ.”

કોડીથી ના કહેવાય એવું હતું નહિ. કારણ કે ખૂમાખૂમ થવા દે તો આખો ચરૂ રાત્રી પડાવી લે. ખંને મિત્રો ઘરમાં બેઠા, અને મહોરોનો ભાગ પાડવા લાગ્યા. અડધો અડધ ભાગ કરતાં એક મહોર વધી બદામ કહે: “એ મારી.”

કોડી કહે: “એ મારી કેમ નહિ?”

છેવટે એવું ઠયુ” કે બદામ પોતાનો અડધો ભાગ ઘેર મૂકી આવે એટલામાં કોડી વધેલી મહોરના બજારમાં જઈ રૂપિયા લઈ આવે.

બદામ ભાગ લઈ ઘેર ગયો એટલે કોડીએ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું: “મારો નિશ્ચય છે કે આ મહોર-રમાંથી તો બદામને ભાગ ન જ આપવો. મારે એના કરતાં એક મહોર જેટલા તો ચડતા રહેવું જ જોઈએ, નહિ તો મારો વટ શું?” બદામ આવે તો હું જવાબ દેવો એ એણે સ્ત્રીને શીખવી દીધું.

થોડી વારે બદામ દૂરથી આવતો જણાયો. એને જોઈ કોડીની સ્ત્રીએ પતિની શિખામણ મુજબ છોડે વાળી મોટેથી પોક મૂકી : “ હાય હાય રે ! મારું નસીબ ફૂટી ગયું રે...”

બદામ કહે : “ એટલામાં શું થઈ ગયું ? ”

રોતાં રોતાં કોડીની સ્ત્રીએ કહ્યું : “ તમારા ગયા પછી એકદમ હૃદય બંધ થઈ જવાથી એ તો મરી ગયા. જુઓ પેલા ખાટલામાં...” આમ કહી વળી તેણે દૃઢવો મૂક્યો.

બદામે જોયું તો શ્વાસ રોકી જડવત પડ્યો હતો. પણ તે એમ ગાંજ્યો જાય એવો નહોતો. તે બાલ્યો : “ અરરર ! બિચારો મરી ગયો. મારે તો મોટી આથ ગઈ. એ તો મારો જીગરજન દોસ્ત હતો. હવે એના શબને અહીં પડતું મૂકી મારાથી કેમ જતા રહેવાય ? તમારે બીજું કોણ કામ કરનારું છે જે ? એટલે મારે જ હવે તો એને અગ્નિસંસ્કાર કરવો પડશે. ”

આમ કહી બદામે કોડીને મડદાની પેઠે બાંધ્યા ને ઊંચકી લઈ ચાલ્યો. રમશાનમાં જઈ જુઓ છે તો

પોતે દિવાસળી લાવવાનું ભૂલી ગયો હતો. કોડીને મૂકીને દિવાસળી લેવા જાય તો કોડી છટકી જાય. વળી રાત પડી ગઈ હતી; એટલે એણે કોડીને પાસેના ઝાડની ડાળીએ લટકતો બાંધ્યો અને આખી રાત એની ચોકી કરવાના ધરાદાથી પોતે ઝાડ પર બેઠો.

મધરાત થઈ અને કેટલાક ચોર ત્યાં થઈને ચોરી કરવા નીકળ્યા. ઝાડ પર મડદું લટકતું જોઈ તેઓ ખુશ થયા કે આજે સરસ શુકન થયા છે, ઠીક માલ મળશે. અને બન્યું પણ તેમ જ. પાછલી રાતે ચોરો એક શ્રીમંતને ત્યાંથી માલમતાની ચોરી કરી ત્યાં આપી પહોંચ્યા. પોતાને આવા સરસ શુકન આપનાર આ મડદાની અગ્નિસંસ્કાર ક્રિયા કરવાનો તેમણે વિચાર કર્યો. માલમતા એક ખૂણે મૂકી તેમણે મડદું નીચે ઉતાર્યું અને લાકડાં પર ગોઠવ્યું. બદામ ઉપર બેઠો બેઠો બધું જોઈ રહ્યો હતો, અને કોડી મૂંગો-મૂંગો બધું સહી રહ્યો હતો; પણ પેલા ચોરોએ આગ લગાડવા જ્યાં ભડકો કર્યો ત્યાં કોડીની ધીરજ ખૂટી ગઈ અને પોતાના ચતુર બહાદુર મિત્રની આ દશા થતી જોઈ બદામની કઠોરતા પણ ઉડી ગઈ.

ચોર જ્યાં ભડકો કરી આગ મૂકવા જાય છે ત્યાં ‘હું. ઉં. ઉં. ઉં...’ કરતોકને કોડી રાડ પાડી ઊભો થઈ ગયો અને તેજ ઘડીએ ‘પકડો... પકડો—’ની ખૂમ પાડતો બદામ ઝાડ પરથી ચોરો ઉપર તુટી પડ્યો. ચોરો સમજ્યા કે આપણા પર ભૂતોએ હુલ્લો કર્યો છે, એટલે એ તો માલમતા પણ લેવા રહ્યા વગર ઊભી પૂછડીએ ભાગી થયા.

પછી બદામે કોડીને છૂટો કર્યો. બંને મિત્રો પોતપોતાની ચાલાકી બેઈ ખૂબ હરયા. પછી ચોરોએ પડતો મૂકેલો માલ બંને જણાએ સરખે ભાગે વહેંચી લીધો અને ઘેર ગયા.

પેલી મહાર પણ સરખે ભાગે વહેંચી લીધી એ કહેવાની જરૂર છે ખરી ?

માયા હસમુખી

એક હતી બ્રાહ્મણની છોકરી. એનું નામ હતું માયા. એવી આનંદી કે આખો દિવસ હસ્યા જ કરે. ખાતાં, પીતાં, ઉઠતાં, બેસતાં, રમતાં, બાણતાં—અરે, ઊંઘમાં પણ એ હસ્યા કરે. એને કોઈ બે શબ્દો કહે, વઢે, તો પણ એને કાંઈ નહિ. રમતાં રમતાં પડી જાય ને વાગે તો પણ એ સહવાની તો ખરી જ. આખું ગામ એને “માયા હસમુખી” કહી બોલાવતું. એમ કરતાં કરતાં માયા બાર વર્ષની થઈ.

ગામની બધી વસ્તી ખેતી પર જીવતી હતી. એક સાલ વરસાદની તાણ પડે ને ખેતી ન થાય, કે વરસાદ વધારે પડે ને ખેતી બગડે, તો આખા ગામને એની અસર પહોંચે. એવામાં બન્યું એવું કે લાગ-લાગટ ત્રણ વર્ષ સુધી વરસાદની તાણ પડી. ખેતી કંઈ થઈ શકી નહિ. લોકોને પૈસાટકાની ને અનાજ-પાણીની ખૂબ તંગી પડવા માંડી. આકાશ વાદળાંથી ઘેરાએલું રહેતું પણ જાણે કોઈએ વરસાદ બાંધી લીધો હોય તેમ વૃષ્ટિ થતી નહિ અને ઘડી બે ઘડીમાં વાદળાં વીખરાઈ જતાં.

લોકોએ વિચાર કર્યો, આ વર્ષે જો વરસાદ નહિ આવે તો ભયંકર દુકાળ પડશે, સેંકડો માણસોને કમોતે મરવું પડશે. ઠેરઠેર હવનો ને પૂજાઓ થવા માંડી. બે દહાડા કડાકા ખેંચીને પણ ત્રીજે દિવસે લોકોએ ઉજાણી કરી. છતાં વરસાદ થવાનાં ચિન્હ જણાયાં નહિ.

સૌમાં એક જાણતલ જોષી ભારે વિદ્વાન હતા. તેમણે ખૂબ વિચાર કરી નિર્ણય આપ્યો કે કોઈ સોળે કળાએ સંપૂર્ણ કુમારિકા વનદેવતાને રાજ-

ખુશીથી પોતાનું ખલિદાન આપે તો વરસાદ થવાનો ભેગ છે.

આ સાંભળી સૌ વિચારમાં પડી ગયા. ઘણાને ઘેર કુંવારી છોકરીઓ તો હતી; તે બધાંના નામની ટીપ કરવામાં આવી. પછી એક પછી એક તેમાંથી કયી છોકરી લાયક છે તેનો વિચાર કરવા માંડ્યો. વિચાર કરતાં કરતાં સૌની નજર માયા પર ઠરી.

આવી કુટડી છોકરીને ભોગ આપવો પડશે એ વિચારથી એનાં માખાપને બહુ લાગી આવ્યું. આખા ગામમાં સૌને દુઃખ થયું. પણ માયાએ જ્યારે એ વાત જાણી ત્યારે તે તો હંમેશની પેઠે હસવા લાગી. તે બોલી : “વાહ વાહ ! ત્યારે તો વનદેવતા જેવા મળશે. ”

એક જણે કહ્યું, “માયા ! તને ખીક નથી લાગતી ? લોકો તને વનવગડામાં મૂકી આવશે, રાત પડશે ને વાઘ વરૂ આવશે. ”

માયા કૂદકો ભરી બોલી : “એમ ! ત્યારે તો મેં વાઘ જેવો નથી તે એ જેવા મળશે. ”

માયાની નજર એના પર પડી. શી ખખર કેવી રીતે પણ આવે વખતે પણ માયાને હસવું આવી ગયું.

વાધનો પંજે ઊંચો ને ઊંચો રહી ગયો. એ ઠંડો થઈ ગયો. એને થયું કે આવી હસમુખી છોકરીને કેમ મરાય? ધીરે ધીરે વાઘ માયાની પાસે આવી બેઠો. માયા તો વાઘને જોઈ ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. તે તેને પંપાળવા લાગી. વાઘને પણ એવું ગમ્યું કે શિકારની વાત ભૂલી તે યે ત્યાં બેસી રહ્યો. માયાએ પોતાને ગળેથી હાર કાઢી વાઘને શણગારવા માંડ્યો. શણગારતી જાય, હસતી જાય ને ગીત ગાતી જાય.

રાત વધવા માંડી તેમ તેમ બીજાં પશુઓ ચારો શોધવા નીકળેલાં આ તરફ આવવા લાગ્યાં. માયાની પાસે ધૂપ ધુમાતો હતો અને દીપ બળતો હતો તેથી આકર્ષાઈ પશુઓ એ તરફ વળતાં હતાં. પહેલું હરણ આવ્યું, તે વાઘને જોઈ બીન્યું, પણ છોકરીને વાઘની સાથે રમતી જોઈ તેને હિંમત આવી. માયા તો હરણને જોઈ રાજ રાજ થઈ ગઈ. વાઘ અને હરણને પાસે પાસે બેઠેલાં જોઈ સસલું, સાખર,

શિયાળ, વરૂ, ચિત્તો વગેરે અનેક નાનાં મોટાં વગ-
ડાઉ પશુઓ ત્યાં આવી બેઠાં. સૌની પાસે માયા
જાય, સૌની પીઠ થાપડે, સૌના મોં પર હાથ ફેરવે,
ગળે કૂલનો હાર પહેરાવે ને મીઠું મીઠું હસ્યા કરે.
માયાને હસતી બેઠાં પશુઓના મોં પર પણ હાસ્યનો
આનંદ દેખાયા વગર ન રહે.

મધરાત થતાં થતાંમાં તો ત્યાં મોટી પશુઓની
મહાસભા ભરાઈ ગઈ. માયા જાણે એની પ્રમુખ !

એટલામાં વનદેવતા પોતાનો ભોગ લેવા માટે
ત્યાં આવી પહોંચ્યા. કુળાં લીલાં જાંબૂડિયાં પાંદ-
ડાંનો બનેલો એમનો પોશાક, વચ્ચે વચ્ચે નવી
કુટતી કૂલપાંદડીઓ જેવા રંગોનું આકર્ષક ભરત,
માથા પર મેઘધનુષના રંગોમાંથી વણેલો મુગટ અને
ઉપર ઝગમગતો એક પંચકોણીઓ તારો. સુંદર
શ્યામ શરીર ! જાણે હમણાં જ સાગરમાંથી સ્નાન
કરીને ઉતર્યા હોય તેવી મુખ પર હીતિ ! તેમને
બેઠાં બધા પશુઓએ પગ ઊંચા કરી પ્રણામ કર્યા.
માયાએ પણ તેમને નમન કર્યું.

વનદેવતાએ પૂછ્યું, “છોકરી ! તું અહીં ક્યાંથી

ભૂલી પડી? ” માયા એ સાંભળી એવું હસી, એવું હસી કે વનદેવતાને ય ભોંઠા પડવું પડ્યું. તે બોલી, “હું તો અહીં તમારાં દર્શન કરવા આવી છું. તમે જ વનદેવતા છો ને ! ”

વનદેવતાએ પૂછ્યું, “ તને લોકો બળબળીથી પકડી લાવી અહીં મૂકી ગયા છે, ખરું ને ? ”

વળી માયા હસી ! “ હું તો મારી મરજીથી આવી છું. આ બધાં પશુઓને ને તમને મળવા આવી છું. મારા દેશમાં જોઈ એ તેટલો વરસાદ વરસો વરસ આવે એવું તમારી પાસે માગવા આવી છું. ”

“ પણ તને આ પશુઓ ફાડી ખાશે તો ? તને જીવવું નથી ગમતું ? ”

ખુબ મોટેથી હસતી હસતી માયા બોલી : “ ત્યારે શું હું નથી જીવતી ? આ જીવું જ હું તો ! પશુઓ ફાડી ખાશે આવી તો મને જરાયે બીક નથી. ”

દેવતા બોલ્યા : “ છોકરી તું બહુ હસે છે ! તારું નામ ? ”

“માયા ! અને હસું નહિતો બીજું શું કરું ! મને તો હસ્યા વગર ચાલતું જ નથી. ” એમ કહી તે જોરથી હસવા લાગી. એનું હાસ્ય સાંભળી વનદેવતાના મોં પર પણ હાસ્ય પથરાઈ ગયું. તે બોલ્યા, “ તું બહુ જખરી છે. આવું તો મને ય હસતાં નથી આવડતું. ”

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે લોકો વગડાઉં પશુઓની કિકિયારીઓ સાંભળી ઊંઘમાંથી જાગી ગયા. જોયું તો જંગલી પશુઓનું એક લાંબું સરઘસ ગામમાં આવ્યું હતું. એ સરઘસની વચ્ચોવચ્ચ એક વાઘ ઉપર હસતી હસતી માયા બેઠી હતી. લોકો એ જોઈ અજબ જ થઈ ગયા. એવામાં અંતરિક્ષમાંથી એક અવાજ સંભળાયો : “ આ માયા જેવું તો મને ય હસતાં આવડતું નથી. એના હાસ્યથી જ એ વનદેવતા બની છે. જ્યાં એ વસે છે ત્યાં દુકાળ પડે જ નહિ. ”

પશુઓ વનમાં પાછાં ગયાં. માયા ઘેર આવી માને વળગી પડી. અને એ જ વખતે મુસળધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો.

હરાણુનું બચ્ચું

એક હતો વાઘરી. ગામથી થોડે છેવાડે એનું છાપડું હતું. વગડામાંથી લાકડાં વીણી લાવી ગામમાં વેચી તે જેમ તેમ ગુજરો કરતો.

એને ચાર પાંચ છોકરાં હતાં. મોટો છોકરો એની સાથે લાકડાં લેવા જતો અને થોડું થોડું કામ પણ કરવા લાગતો.

એવામાં દુકાળ પડ્યો. ઠેર ઠેર માણસો ભૂખ તરસથી મરવા લાગ્યાં. વાઘરી બિચારાનું શું ગણું? એ ને એની બેરી દહાડો ને રાત ગામમાં વેતડું કરે અને જે કંઈ મુઠી દાણા મળે તેમાંથી સૌનું પેટ ભરે.

એમ કરતાં કરતાં એવો વખત આવી ગયો કે દહાડામાં એક વાર કોણિયો અનાજ પેટમાં નાંખવાનું મળે તો નસીબ.

એક દહાડો મોટો દીકરો ગલખો વગડામાં લાકડાં વીણવા ગયો હતો. ત્યાં કોઈ રડતું હોય એવો અવાજ એણે સાંભળ્યો. ગલખો કહે, “ હશે, કોઈ રોતું હશે . ”

ગલખો ઊભો રહ્યો. એને થયું, ખિચારું કોઈ મારા જેવું દુઃખી લાગે છે. ખાવા પીવા નહિ મળ્યું હોય તેથી રોતું હશે. ચાલ, જોઈં તો ખરો.

માથે ભારી છે. ઘેર જવા નીકળ્યો છે. છતાં ગલખો પાછો ફર્યો. એને ઝાડીમાં થઈ થોડે દૂર જુએ છે તો એક નાનુંશું હરણનું બચ્ચું ઊભું ઊભું ડુસકાં ભરતું હતું.

ગલખો કહે, “ અરેરે ! ખિચારો મૂંગો જીવ ખૂબ દુઃખી થાય છે.”

એ હરણની પાસે ગયો. ભારી માથેથી નીચે ઉતારી. હરણને ડીલે ધીરે ધીરે હાથ ફેરવ્યો. ગલખાને તો હરણ ખૂબ ગમી ગયું. એણે એને તેડી લીધું.

માથે ભારી ચડાવી હરણુને એક હાથે કેડે તેડી લઈ ગલખો ઘેર આવ્યો.

વાઘરી કહે, “ ગલખા, આને લાવ્યો તો ખરો પણ શું ખવડાવીશ ? ખિચાડું ભૂખે મરી જશે.”

વાઘરણુ કહે, “ આટલાંને પેટ ભરવાના સાંસા છે, ત્યાં આને ક્યાં લઈ આવ્યો ! ”

ગલખો કહે, “ ખિચાડું ઊભું ઊભું રોતું હતું. હશે, આપણે ત્યાં એક ખણે પડી રહેશે.”

વાઘરી કહે, “ રાખો ત્યારે. ”

વાઘરણુ કહે, “ રાખો ત્યારે.”

હરણુને એક ખૂણે મૂકી દીધું. એમ કરતાં થોડા દિવસ વીતી ગયા. સૌ ખાય ને સાથે હરણુને પણ ખવરાવે. ગલખો ને એના બાપા ગાઉ ખે ગાઉનાં ચક્કર ખાઈ એને સાડું ઘાસ પાંદડું લઈ આવે. થોડા દહાડામાં ઘરમાં સૌને હરણુ ગમી ગયું.

દુકાળ તો વધતો જ ગયો. વરસાદ તો ન આવ્યો. એક ટંક ખાવાનું મળતું તે પણ ઓછું થયું. એકાંતરે દિવસના કડાકા થવા લાગ્યા.

વાધરણ કહે, “ આપણે હરણને વેચી દઈએ. ઠીક પૈસા આવશે. એ પૈસાનું ખાવાનું લાવશું. મહીનો નીકળી જશે. ”

ગલખાની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. હરણને વેચી દેવાની તેનાથી હા કહેવાય નહિ.

પણ વાધરી કહે, “ ના, એવું ન બને. આપણાથી હરણ વેચી દેવાય નહિ. વગડામાંથી એ હાથ લાગ્યું છે. આપણે કંઈ એને કમાઈને લાવ્યા નથી. કોઈનું પાળેલું હોય તો ? માટે આપણાથી એ ન વેચાય. ”

હરણને વેચવાની વાત બંધ રહી. મહિનો એ મહિના વીતી ગયા. પણ વરસાદ ન આવ્યો. હવે બળ્બે ત્રણ ત્રણ દિવસના સામટા કડાકા થવા લાગ્યા.

એવામાં એક શેઠ ત્યાં થઈને જતો હતો. જતાં જતાં એણે હરણ જોયું. એને એ ગમી ગયું. કેવું રૂપાળું મજાનું હરણ છે ! મારે ઘેર લઈ જઈ તો બચુ ને બચી ખુશ ખુશ થઈ રમશે.

શેઠ તો આવ્યો ઝૂંપડીમાં. શેઠ કહે, “ આવા દુકાળમાં તમે આ હરણને શું કરશો ? વેચી દો ને. ”

વાઘરી કહે, “ તમે શું આપશો ? ”

શેઠ કહે, “ તમે કહો તે આપું. આખો દુકાળ ચાલે તેટલા દાણા આપું. હું એને મારે ઘેર લઈ જઈ રાખીશ. મારો બચુ ને બચી એની સાથે રમશે. ”

વાઘરી કહે, “ ભલે, લઈ જાઓ. ”

ગલખો હરણુને ઉંચકીને લઈ આવ્યો. એને છેલ્લી વારનું ભેટી લઈ શેઠના પગ આગળ મૂકી દીધું.

દડ દડ ! દડ દડ ! આ શું ? હરણુની આંખો-માંથી પાણીની ધારા વહી જાય છે. ઊભું ઊભું નિઃસાસા નાખે છે.

ગલખાથી રહેવાયું નહિ. એ બહાર જતો રહ્યો. વાઘરણુથી બેવાયું નહિ. એણે આંખો મીંચી દીધી. વાઘરી ઉભો થઈ ગયો. એણે હરણુને પાસે ખેંચી લીધું ને બગલમાં ભીડી દીધું,

શેઠ કહે, “ કેમ આમ ? ”

વાઘરી કહે, “ અમારે નથી વેચવું. ”

શેઠ કહે, “ તો ખાશો શું ? ખવરાવશો શું ? ”

વાધરી કે વાધરણ કોઈ કંઈ બોલ્યું નહિ. શેઠ ઉઠી ઉભો થયો. જતાં જતાં કહેતો ગયો, “ભૂખે મરવા કરતાં હરણને વેચી દો. આમ તો તમે ય મરી જશો ને હરણેય મરી જશે. બહુ વહાલું હશે તે આમ ભૂખે મારવા માટે ?”

વાધરણ કહે : “હરણ તો મને પેટના દીકરા જેટલું વહાલું છે.”

વાધરી કહે, “પેટનાં છોકરાં વેચીને કંઈ પેટ ભરાતાં હશે ? અમારે તો એ નથી વેચવું.”

શેઠ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

આમ ને આમ ભૂખે દુઃખે દહાડા જાય છે. એવામાં એક સાંજે ખૂબ પવન વાવા લાગ્યો.

રાત પડી. તોફાન તો ચાલુ જ રહ્યું. મધરાત થઈ. હજી વંટોળ શમ્યો નહોતો. એવામાં ઝુંપડી બહાર એક ઝાડ નીચે કોઈ દુઃખથી કકળતું હોય એવો અવાજ આવ્યો.

વાધરી કહે, “કોઈ દુઃખિયું લાગે છે.”

વાધરી ને વાધરણ ઊઠ્યાં. ઝુંપડીનો ઝાંપો

સહેજ ખસેડીને બેયું તો એક ડોશી ઝાડ નીચે
કોકડું વળી પડી હતી ને દુઃખથી ચીસો નાખતી
હતી.

વાઘરણુ કહે, “ બિ-
ચારી બહુ દુઃખી થાય છે.
આવામાં બહાર શી રીતે પડી
રહેવાય ! ”

ઝાંપો ઉઘાડી એ તો
બહાર ગઈ. ડોશીનો હાથ
ઝાલી કંઈ ખોલ્યા કર્યા વગર,
પૂછ્યા કર્યા વગર એને અંદર
લઈ આવી. અંદર આવતાં જ

ડોશી પછડાઈને પડી ગઈ.

વાઘરી કહે, “ કંઈ બળતું કરો, બળતું કરો.”

વગડામાંથી ગલખાએ તાજ જ આણેલી ભારી
હતી. લાકડાં ચેતાવી ડોશીને ગરમાવો કર્યો.

ડોશીને કંઈ ભાન આવ્યું. તે બેઠી થઈ. તેનું
શરીર અને ચહેરો ભૂખથી એવો થઈ ગયો હતો કે

બેઠને બીક લાગે. આઠ દિવસથી એ ભૂખી હતી. પેટ ખતાવી એણે કંઈ ખાવાનું માગ્યું.

હવે શું કરવું? ઘરમાં તો કંઈ ખાવાનું નહોતું.

ગલખો કહે, “ બાપા, એમ કરો. આ હરણ શા ખપતું છે? આપણે એને આટલા દહાડા ખવડાવી પીવડાવી રાખ્યું છે. આજે એને.... ”

ગલખો આગળ બોલી શક્યો નહિ. હરણને મારી નાખવાનું કોઈને ગમ્યું નહિ. પણ તેમ કર્યા વગર છુટકો નહોતો. વાઘરી ઉભો થયો. ધારદાર છરી કહાડી.

બિચાઈ હરણ નિરાંતે પડ્યું પડ્યું ઊંઘતું હતું. વાઘરી કહે, “ ના, એને નહિ મારું. બિચાઈ ઊંઘે છે. ”

પણ ડોશી ભૂખથી ખૂબો પાડે છે. ભૂખે એનો જીવ નય છે. અહીં હરણ તો ઘસઘસાટ ઊંઘે છે. જાણે એમ કહેતું હોય કે મને મારી નાખો. હું તમારે શરણે છું.

આંખમાં આંસુ છે. એક બાજુ ગલખો રડે છે,

બીજી તરફ વાધરણ રહે છે. છોકરાં હરણુને પડખે ઘેઉં છે. થથરતે હાથે વાધરીએ છરી ઉગામી. ત્યાં તો ઝગઝગાટ થઈ ગયો ! હરણુ અલોપ થઈ ગયું ! ડોશી અલોપ થઈ ગઈ ! સાક્ષાત જગદંબા હાથમાં ભોજનનો થાળ લઈ ઉભાં હતાં. સૌ તેમને પગે પડ્યાં.

જગદંબાએ આશીર્વાદ આપી કહ્યું, “ બાલો, શું ભેઈએ ? ”

વાધરી કહે, “ મા વરસાદ આપો. લોક મરવા પડ્યું છે.”

જગદંબા કહે, “ તૈયાર ખાવાનું આપું તો ? ”

વાધરણુ કહે, “ ના મા. તમે વરસાદ આપો. અમે ધાન ઉગાડી લેશું.”

ઓતર દખણના વાયરા છૂટયા. ઝરમર ઝરમર વરસાદ શરૂ થયો. લોકો ખુશ થયા. ખેતરો ખેડાયાં. વાધરીના વાડામાં સારામાં સારો પાક થયો.

લોકો પૂછે, “ અલ્યા આમ કેમ ? ”

વાધરીએ શું કહ્યું હશે, કહો ભેઈ !

હવાઈ વસ્ત્રો

એક રાજાને નીત નવાં નવાં ભાતભાતનાં કપડાં પહેરવાનો બહુ શોખ. એવો શોખ કે રાજ-માં કશું ધ્યાન જ આપે નહિ. રાત દહાડો એનું ચિત્ત ટાપટીપમાં જ ગુંથાયેલું રહે. જેવો રાજા તેવા જ એના પ્રધાનો ને ઉમરાવો પણ હતા.

એ દેશમાં એક વણકર સાધુ રહેતો હતો. એણે વિચાર કર્યો કે રાજા રાજકાજમાં કશું ધ્યાન આપતો નથી એ તો સાફ નહિ. ચાલ, એની કંઈ યુક્તિ કરું.

એક દિવસ એ વણકર સાધુ એક નાની સરખી શાલ લઈ રાજાના દરબારમાં ગયો. દરબાર બરાબર

ભરાયો હતો. પ્રધાનો અને ઉમરાવો બધા પોત-પોતાની જગાએ બની ઠનીને બેઠા હતા. રાજ પણ ઊંચા સિંહાસને બારીક કપડાંમાં સજ્જ થઈ રૂવા-બથી બેઠો હતો.

સભામાં કામકાજ તો કશું કરવાનું હોય જ શાનું? વણકર સાધુએ આગળ આવી રાજને નમન કરી કહ્યું, “મહારાજ ! હું ઘણું બારીક કપડું વણી શકું છું.”

રાજાએ પોતે પહેરેલો જમો બતાવી કહ્યું, “આથી યે બારીક તું વણી શકે છે ?”

વણકર સાધુએ કહ્યું, “હા મહારાજ, એથી ય અનેક ઘણું બારીક ! હું તો હવા વણું છું.”

રાજા આ સાંભળી બહુ ખુશ થયો. તેણે તરત હુકમ કર્યો, “તો મારે માટે એવાં કપડાં વણી દે. તને ભારે ધનામ આપીશ.”

વણકર સાધુએ કહ્યું, “મહારાજ ! હું તો એવું કપડું વણી નાણું છું કે સાધારણ માણસની આંખે તો એ દેખાય જ નહિ !”

રાજા બોલી ઊઠ્યો, “ વાહ ! ”

આખી સભા બોલી ઉઠી, “ વાહ ! ”,

ચાર પાંચ દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસ સેના-પતિ ફરવા નીકળેલા. તેમને થયું, લાવને જોઈં તો ખરો, પેલો વણકર કેવું કપડું વણે છે ! ’

આવીને જુએ નો વણકર સાધુ ચૂપચાપ બેસી રહેલો. શાળ સામે પડેલી.

સેનાપતિએ ડોળા ખેંચી ખેંચી જોયું પણ કંઈ કાપડ વણાતું હોય એવું લાગ્યું નહિ. છતાં તેમણે પૂછ્યું, “ કેમ, કેટલું કામ થયું છે ? ”

વણકરે શાળ તરફ આંગળી કરી કહ્યું, “ અરે ! તમે સાધારણ માણસ લાગો છો ! આ જોતા નથી અડધું તો વણાઈયે ગયું છે ! ”

સેનાપતિએ ફરીથી જોયું પણ કંઈ દેખાયું નહિ. પણ નથી દેખાતું એમ કહે તો સાધારણ માણસમાં ગણાણ જાય અને હલકા પડે. એટલે ઠાવકું મોં રાખી બોલ્યા, “ અહા હા ! કેવું બારીક કપડું છે ! ખરે-ખર તમે હવા વણો છો ! ”

જે ચાર દિવસ પછી પ્રધાનજી ફરતા ફરતા વણ-
કરને ઘેર આવી ચડ્યા. વણકર તો ચૂપચાપ બેઠો
હતો. શાળ સામે પડી હતી.

પ્રધાનજીએ ધારી ધારીને બેયું પણ વણાતું
હોય તેવું કંઈ લાગ્યું નહિ. છતાં તેમણે પૂછ્યું,
“કેમ, કેટલું કામ થયું છે?”

વણકર સાધુએ નવાઈ પામી પૂછ્યું, “અરે!
તમે કોઈ સાધારણ માણસ લાગો છો! પ્રધાન નથી
લાગતા. કપડું તો પડું વણાઈ રહેવા આવ્યું છે,
નથી દેખાતું?”

પ્રધાનજી પોતાને સાધારણ માણસ તરીકે ગણા-
વવા નહોતા ઇચ્છતા. એટલે ખૂબ આનંદ થયો હોય
તેવો ચહેરો કરી બોલ્યા, “અહાહા! શું સરસ
કપડું વણ્યું છે! ખરેખર તમે હવા વણો છો!”

ચોડા દિવસ પછી વણકર સાધુએ રાત્રને કહેવ-
ડાવ્યું, “મહારાજ! આપને માટે હવાનાં કપડ
વણી સીવીને તૈયાર કરી દીધાં છે, તો આપ જાતે
પધારી બેઈ લેશો.”

રાજા એના પ્રધાનો ને ઉમરાવોને લઈને વણ-
કરના મુકામ પર આવ્યા. વણકરે એક તરફ આંગળી
ચીંધી કહ્યું, “ જુઓ મહારાજ, કેવું સરસ કપડું
છે ! નરી હવા વણીને બનાવ્યું છે. સાધારણ માણ-
સની આંખે તો એ દેખાય એવું નથી. ”

રાજાએ ધારી ધારીને એ તરફ જોયું પણ કંઈ
દેખાયું નહિ. એ કંઈ પૂછવા જતો હતો પણ તરત
એને યાદ આવ્યું કે ‘ સાધારણ માણસની આંખે તો
એ દેખાય એવું નથી ’ એટલે નથી દેખાતું એમ હું
કહીશ તો સાધારણ માણસમાં ગણાઈશ. રાજાને
સાધારણ માણસમાં ગણાવાની ઈચ્છા નહોતી એટલે
કશું દેખાતું નહોતું છતાં એણે કપડાનાં વખાણ કર્યા,
“ વાહ ! શાં બારીક કપડાં છે ! ખરેખર સાધારણ
આંખે તો એ ન જ દેખાય ! ”

પ્રધાન, સેનાપતિ ને બીજા દરબારીઓ પણ
બોલી ઊઠ્યા, “ ખરેખર હવા વણી છે ! શાં બારીક
કપડાં છે ! ”

પછી વણકરે કહ્યું, “ મહારાજ ! આ હવાઈ કપડાં પહેરવાથી આપને બિલકુલ વજન નહિ લાગે, જાણે કંઈ પહેર્યું જ નથી ! ”

રાજા બોલ્યો, “ અહા હા ! આ હવાઈ કપડાં કેટલાં સરસ છે ! બિલકુલ વજન પણ ન લાગે. ચાલ પહેરી લેવા દે. ”

રાજા અંગ પરથી એક પછી એક કપડાં ઉતારતો ગયો ને વણકર હાથમાં કપડું હોય એવા ચાળા કરી એકેક વસ્ત્ર આપતો ગયો. રાજા પણ જાણે વસ્ત્ર પહેરતો હોય એમ હાથ કરવા લાગ્યો. એના મનથી એમ કે વસ્ત્ર ખૂબ ખૂબ ખારીક હોવાથી પોતાને દેખાતું નથી. પણ જો દેખાતું નથી એમ કહે તો સાધારણ માણસ ગણાઈ જાય એ બીકે કશું બોલ્યા ચાલ્યા વગર હવાઈ વસ્ત્રો તેણે પહેરી લીધાં.

દરબારીઓ ને પ્રધાનો પણ રાજાનાં હવાઈ વસ્ત્રોનાં વખાણ કરવા લાગી ગયા.

રાજા કહે, “ ચાલો, આપણે શહેરમાં ફરવા

નીકળીએ. લોકો પણ આ હવાઈ વસ્ત્રો જાણે તો ખરા ! શી સરસ કારીગરી છે. ”

લોકોને ખબર હતી કે કોઈ વણકર કારીગરે હવા વણીને વસ્ત્રો બનાવ્યાં છે. એવાં કે સાધારણ માણસની આંખે તો દેખાય જ નહિ ! રાજ દરબારીઓ સાથે હવાઈ વસ્ત્રો પહેરીને શહેરમાં ફરવા નીકળ્યા. લોકો પણ આ હવાઈ વસ્ત્રોની કારીગરીનાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

સ્વારી આમ ફરતી ફરતી શહેરમાં થઈ ને ચાલી જતી હતી. એટલામાં કેટલાંક છોકરાં રસ્તામાં રમતાં હતાં, તેમાંથી એક છોકરું રાજને જોઈ બોલી ઊઠ્યું, “ એ...રાજ નાગો ! ”

અને બધાં ય છોકરાં ઊભાં થઈ કૂદકા મારતાં બોલી ઊઠ્યાં, “ રાજ નાગો ! રાજ નાગો ! ”

દરબારીઓ એકબીજાને પૂછવા લાગ્યા, “ હું ! ”

રાજએ પ્રધાન સામે જોયું. રાજએ પૂછ્યું, “ તમને વસ્ત્રો દેખાય છે ? ”

પ્રધાને કહ્યું, “આપને દેખાય છે તેવાં મને દેખાય છે.”

રાજા બહુ ગુસ્સે થયો અને વણકર સાધુને દર-બારમાં પકડી લાવવાનો હુકમ કર્યો.

સાધુએ નમન કરી કહ્યું, “મહારાજ ! મારી એક વાત સાંભળીને પછી જે સજા કરવી હોય તે કરજો.”

રાજા કહે, “બાલ ! શી વાત છે ?”

વણકર સાધુ કહે, “મેં તો આપને ખરેખર હવાઈ વસ્ત્રો બનાવી આપ્યાં છે, હું સાચું જ કહું છું.”

રાજા કહે, “પણ મારે એ નહિ જોઈએ. આખું શહેર મને નાગો કહે છે.”

વણકર સાધુ ફરીથી પ્રણામ કરી બોલ્યો, “પણ મહારાજ ! આપ લોકોની વાત પર શા સારું ધ્યાન આપો છો ? લોકો તો સાધારણ માણસો છે. એમની વાત સાચી કેમ મનાય ?”

રાજા ચિડાઈને બોલ્યો, “એટલે ?”

વણકર સાધુએ કહ્યું, “આપ નીત નવાં નવાં

કપડાંના શોખ પાછળ રાજકાજમાં કશું ધ્યાન આપતા નથી ને લોકોની ફરિયાદો સાંભળતા નથી, તેમ લોકોની આવી વાતો પણ ન સાંભળવી જોઈએ.”

રાજ સમજી ગયો કે મને સાચે માર્ગે લાવવા માટે વણકર સાધુએ આ યુક્તિ કરી છે. તેણે તેને છોડી દીધો ને માનપૂર્વક બેઠક આપી.

ખીજ દિવસથી રાજ રાજકાજમાં ખરાબર ધ્યાન આપતો થઈ ગયો.

નિરાકાર ભોજન

નૃથ્ય પટેલનો પરશોતમ નોકરી ખોળવા નીકળ્યો. ઘણાં ઘણાં ગામ ફર્યા પણ ક્યાંય એને ભેઠતું કામ મળ્યું નહિ. છેવટે એ એક શહેરમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાંકોઈ સારી નોકરીની તપાસ કરવા માંડી.

ગામમાં જે ત્રણ દિવસ સુધી ખૂબ આથડ્યો, પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. એવામાંકોઈકે કહ્યું કે ગામના ઠાકોર સાહેબ પાસે જાઓ, એમના કારભારીની જગા જે વરસથી ખાલી છે. પરશોતમ ઠાકોર પાસે જવા નીકળ્યો.

ઠાકોર વાત કરવામાં ને રીતભાતમાં ઘણા મીઠા હતો. પણ સૌ તેને કંજૂસ કહેતું હતું. પરશોતમ રજા માગી મહેલમાં દાખલ થયો કે તે એકદમ ઊભો થઈ તેને માન આપવા સામે ગયો, અને ‘પધારો,’

કહી તેણે તેને આવકાર આપ્યો. પરશોતમ ઠાકોરની સામેની જ ખુરશી પર બેઠો. તેને થયું કે નોકરી મળે કે ના મળે પણ સરસ મજની ખુરશીમાં તો બેસવાનું મળ્યું !

વાતવાતમાં ઠાકોરે જાણી લીધું કે પરશોતમ નોકરી બોળવા અહીં આવેલો છે. તેથી તેમણે તેને કહ્યું, “ એ વિષે પછી વિચાર કરીશું, પણ આજનો દહાડો તમે મારા મેમાન રહી જાઓ.

પરશોતમની ક્યાં ના હતી ? એકને બદલે આઠ દિવસ. તે બોલ્યો, “ આપને ત્યાં મેમાન તરીકે રહેવામાં ઊલટું મારું માન છે. હું ખુશીથી અઠવાડિયું રહીશ. તે દરમિયાન આપ મારે લાયક કંઈ કામ બોળી કાઢશો તો ઉપકાર થશે.” પરશોતમ મનમાં સમજ્યો કે જે અઠવાડિયું અહીં લહેર કરી તે ખરી.

ઠાકોરે ઘંટડી દાખી નોકરને બોલાવી હુકમ કર્યો, “ મેમાન આવ્યા છે. દૂધના પ્યાલા લાવ.”

થોડીવારમાં નોકર એક સુંદર ચાંદીના થાળમાં

પ્યાલા, રકાબી, અને કીટલી લઈને આવ્યો ને એક ટેબલ પર મૂકી પાછો ગયો. ઠાકોરે વિવેકથી પછયું, “કેમ દૂધ લેશો ને ?”

પરશોતમે હા કહી.

ઠાકોરે કીટલી હાથમાં લઈ બંને પ્યાલાઓમાં દૂધ કાઢવા માંડયું. પણ કીટલી તો ખાલી હતી ! છતાં જાણે કીટલીમાં ખરેખર દૂધ હોય તેમ કાળજીથી ઠાકોરે બંને પ્યાલામાં દૂધ રેડવાનો દેખાવ કર્યો, પછી કીટલી બાજુએ મૂકી બોલ્યા, “લ્યો, દૂધ આરોગો.”

પહેલાં ઠાકોરે પ્યાલો ઊંચક્યો અને હોઠે અડકાડ્યો. જાણે દૂધ પીતા હોય તેમ સીસકારા બોલાવવા માંડ્યા. પરશોતમે પણ પ્યાલો હોઠે અડકાડી દૂધ પીતો હોય તેમ દેખાવ કરવા માંડ્યો. તે બિચારો બે ત્રણ દિવસથી ભૂખથી અધમૂઓ થયેલો હતો ત્યાં બે આજે આ દૂધ પીવા માંડયું ! દૂધ પીતાં પીતાં ઠાકોરે પરશોતમ સાથે કંઈ કંઈ વાતો કરવા માંડી. પરશોતમે પણ પોતાની મુસાફરીની અનેક ખરી ખાટી વાતો ઝીંકવા માંડી.

જમવાનો વખત થયો ત્યાં નોકર આવ્યો અને સલામ ભરી બોલ્યો. “ મેમાન સાથે જમવા પધારો; થાળીઓ પીરસાઈ ગઈ છે ?”

ઠાકોર પરશોતમને હાથપગ ધોવડાવી ભોજન-ગૃહમાં લઈ ગયો. સુંદર હાંડી તખ્તના ને ગુલાબ-જળના કુવારા ઉડતા બેઠા પરશોતમ ખુશ થઈ ગયો. તેને થયું કે અહીં તો જરૂર ભૂખ ભાગશે.

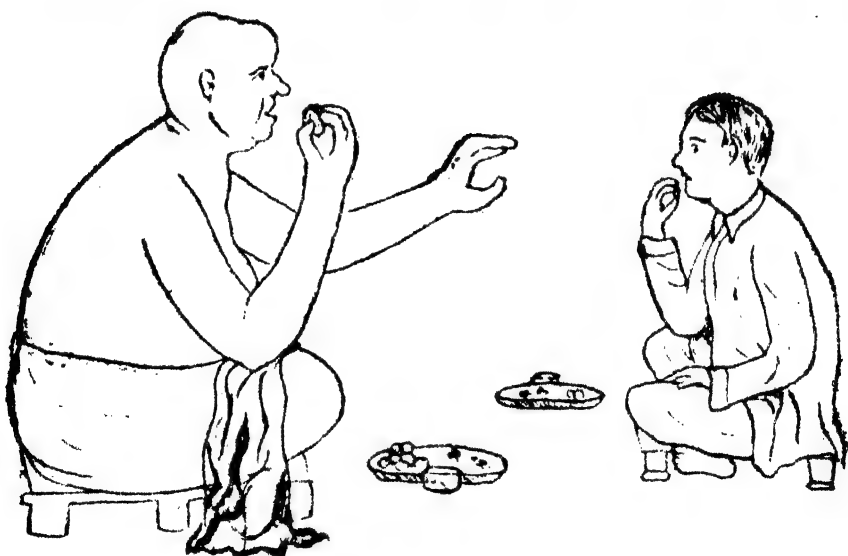
પણ જ્યાં ભોજનની થાળીઓ પરથી રૂમાલ ખસેડાયા ત્યાં પરશોતમનો જીવસુકાઈ ગયો ! થાળીઓમાં કંઈ જ મળે નહિ. ઠાકોરની થાળી પણ તેવી જ ખાલી હતી. ઠાકોરે વિવેક કર્યો : “ જમવાનું શરૂ કરો. ” અને થાળીમાં ખરેખર ખાવાનું હોય તેમ ઠાકોરે તો કોળિયા ભરવા માંડ્યા, અને દાળ-કઢીના સખળકા બોલાવવા માંડ્યા ! પરશોતમને થયું કે આ તે કંઈ જાદુમંતર છે કે શું ! છતાં તે બોલ્યો નહિ. તેણે પણ ઠાકોરની પેઠે થાળીમાંથી હવાના કોળીઓ ભરવા માંડ્યા.

ખાતાં ખાતાં ઠાકોર બોલ્યો, “ વેઢમી કેવી

સરસ છે! અમારો રસોયો પાકશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ છે. કઠી પણ સ્વાદ રહી જાય એવી છે કે નહિ?"

પરશોતમે પણ ફેંક્યે રાખ્યું, “આવી કઠી મેં ક્યાંય ખાધી નથી. બધામાં મને તો બજિયાં બહુ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે.”

ઠાકોર બોલ્યો, “માલ તેવા પૈસા તો પડેને! રસોયાને પગાર જરા વધારે આપવો પડે છે, પણ

૧૬

ભોજનમાં સાદું વળી જાય છે. બિચારો ઘણી જગાએ આથડીને છેવટે અહીં ઠરી ઠામ થયો છે.”

આમ વાતો કરતા કરતા બંને આ નિરાકાર ભોજન જમી ઊઠ્યા. પરશોતમ બોલ્યો, “આજે તો તમે તાણુ કરી મને ખૂબ ખવડાવ્યું છે.” મોઢે આમ બોલ્યો પણ મનમાં તો કેવુંય થતું! આવી મેમાનગીરી ભોગવીને અહીં અઠવાડિયું રહેવાનું!

હાથ માં ઘોઈ બંને ઊઠ્યા. ઠાકોરે મહેમાન સામે પાનસોપારી ધર્યાં. તે ય નિરાકાર! ઠાકોર કહે, “હું ખાસ કાશ્મીરી કાથો વાપડું છું. તમને માફક આવે છે ને!”

“પૂરેપૂરો!” પરશોતમ બોલ્યો.

અડધો પોણો કલાક બંને દિવાનખાનામાં વાતો કરતા બેઠા, એવામાં નોકર એક થાળમાં બે ખ્યાલીઓ અને બે શીશા લઈને આવ્યો. ઠાકોરે પરશોતમને કહ્યું, “આ જરા શરબત લઈએ. ખાસ જર્મનીનો છે.”

પરશોતમે કદી દારૂ પીધો નહોતો, તેથી તેણે લેવા ના પાડી. પણ ઠાકોરે ખૂબ આગ્રહ કરી કહ્યું, “તમે ન લો તો મારી મેમાનગીરીમાં એટલી કચાશ

રહી ગઈ ગણાય. મારું માન તો રાખવું જ પડશે.” આમ કહી એણે ખાટલા ઉઘાડી ખ્યાલીઓ ભરવા માંડી. પરશોતમે જોયું કે દૂધની પેઠે દારૂ પણ નિરાકાર હતો. ઠાકોરે તેને એક ખ્યાલી આપી, બીજી પોતે લીધી. ઠાકોરનું જોઈને પરશોતમ પણ ખ્યાલી ગટગટાવી ગયો.

એકાએક પરશોતમને એક વિચાર સૂઝ્યો. તેને લાગ્યું કે પોતાનું બુદ્ધિચાતુર્ય બતાવવાનો અહીં લાગ છે. પા અડધો કલાક થયા પછી વાતો કરતાં કરતાં તેણે ડાબાજમણી ડોલવા માંડ્યું. ઠાકોરે કહ્યું, “કેમ ઊંધ આવે છે ?”

પરશોતમે સાન કરી સમજાવ્યું કે દારૂ ચડ્યો છે. ઠાકોર બેઠા બેઠા પરશોતમ સામે જોઈ રહ્યા. પરશોતમે હવે ખરેખર ડોલવા માંડ્યું. લથડિયું ખાઈને ખુરશીમાંથી એ નીચે પડી ગયો, ઉભો થયો, વળી પડી ગયો. ઠાકોર નવાઈ પામી જોઈ રહ્યો.

એટલામાં પરશોતમ લડડિયાં ખાતો ખાતો ઠાકોરની ઉપર આવી પડ્યો. ભારે શરીરવાળા ઠાકોર

ખુરશી સાથે ભોંય પછડાઈ પડ્યા અને પરશોતમ એમની ઉપર પડ્યો.

પરશોતમને ખરેખરું ગાંડપણ આવ્યું ! તેની ખાંખો ઉપર ચડી ગઈ. તે બોલી ઊઠ્યો, “આવી જ દુષ્ટ રાક્ષસ ! તું સીતાનું હરણ કરી ગયો છે ! લેતો જ, ગદ્દા !” આમ કહી તેણે ઠાકોરને રાક્ષસ કલ્પી મુક્કામુક્કી ચલાવવા માંડી. ઠાકોર બિચારો ફસડાઈ પડ્યો હતો. તેનાથી ઊભા થવાનું નહોતું, અને ઉપરથી પરશોતમ દાડડિયો તેને મોઢે, માથે, છાતીએ ધબોધબ દીધા કરતો હતો.

ઠાકોર હવે સમજી ગયો કે મેં જેવી પરશોતમની મેમાની કરી તેવો તેણે જવાબ વાળ્યો છે ! તેથી તે પડ્યો પડ્યો બોલ્યો, “ હવે ડાહ્યો થઈ જ, પરશોતમ ! આજ બે વરસથી હું તારા જ જેવા માણસને બોળતો હતો. ”

ધીમે ધીમે પરશોતમ ભાનમાં આવતો ગયો. ઠાકોરે ઊભા થઈ તેને ખુરશીમાં બેસાડી શાંત થવા કહ્યું : પછી બોલ્યા, “ ઘણા માણસો નોકરી શોધવા આવી ગયા, અને મારું નિરાકાર ભોજન જમી

નિરાશ થઈ મને કંજસ કહી પાછા ગયા છે. પણ મને કોઈ ચતુર માણસ મળ્યો નહોતો. મારી હામાં હા કરે એવા માણસ તો ઘણા બેઠા, પણ મારે તો મારી બુદ્ધિને ઠેકાણે રાખે તેવો કાળેલ હિંમતવાન અને બુદ્ધિશાળી કારભારી બેઠ્યો છે. તમે તે જગા સ્વીકારશો ? ”

પરશોતમે બેયું કે છેવટે અહીં પોતાની બુદ્ધિશક્તિની ખરેખરી પરીક્ષા અને કદર થઈ છે, એટલે એણે નોકરી સ્વીકારવા હા પાડી.

તરત જ ઠાકોરે ભોજનગૃહમાં પાટલા મંડાવ્યા. આ વખતે ભોજન નિરાકાર નહોતું, પણ સાચેસાચ હતું. સરસ વેઢમી ને કઢી હતી.

ત્યારે હવે ઠાકોર અને પરશોતમને નિરાંતે વેઢમી જમવા દો, આપણે વાત પૂરી કરીએ.

વફાદારો

એક ઘોડો હતો. ધરડો થયો એટલે એના માલિકે એને કાઢી મૂક્યો. ઘોડો કહે, “ મેં આટલાં વરસ તમારી બહુ બહુ ચાકરી કરી, તમારો ભાર જિંચક્યો. થાક કે ભૂખતરસનો વિચાર કર્યા વગર તમારું કામ કર્યું ત્યારે મને આ બદલો આપો છો ? ”

માલિક કહે, “ તું કામ કરતો હતો ત્યારે મેં તને ખાવાપીવાનું દીધું, તારી માવજત પણ કરી; હવે તું નકામો થઈ ગયો છે એટલે હું શું કરવા તારી વેઠ કરું ? ”

ઘોડો કહે, “ હું શું હવે કશા કામનો નથી ? ”

માલિક કહે, “ નથી જ તો. તું હવે શા વાગ્યે મારવાના કામનો છે ? ”

ઘોડો કહે, “ અને ખરેખર વાઘ મારું તો ? ”

માલિક ચમક્યો; ઘોડાની વાત તેનાં સમજવામાં આવી નહિ. છતાં તે બોલ્યો: “ તો હું જરૂર તને ઘરમાં રાખું. ”

ઘોડાને જંગલમાં એક શિયાળ સાથે દોસ્તી હતી. ગામમાંથી નીકળી એ જંગલમાં ગયો. પણ બિચારાથી પહેલાં જેવું જોસમાં ચલાતું કે દોડાતું નહોતું એટલામાં તો શિયાળ જ ત્યાં આવી પહોંચ્યું. ઘણે દિવસે ઘોડાને જોઈ શિયાળે પૂછ્યું, “ ઝાડો ! દોસ્ત ! ચાહીં ક્યાંથી ? આમ ઉદાસ કેમ દેખાય છે ? ”

ઘોડો બોલ્યો, “ ભાઈ ! ઘરડો થયો છું, ચલાતું નથી એટલે નકામો ગણી માલિકે કાઢી મૂક્યો. ”

શિયાળ બોલ્યું, “ માણસ જન છે જ એવી સ્વાર્થી. મેં તો તને પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે એ સ્વાર્થીલાઓની સેવાચાકરી કરવામાં કંઈ જ લાભ નથી. ખીજને નીચાવી લેવાનું જ એ લોકો સમજે છે; ચાલ દોસ્ત. હવે મારે ત્યાં રહેજે. હું માણસ જેવું નહિ કરું એટલી ખાતરી રાખજે. ”

ઘોડો કહે, “ પણ મારે એને દેખાડી આપવું છે. ”

શિયાળ કહે, “ શું? ”

“ મને કહે કે તું હવે શા વાધ મારવાનો છે ?
એટલે મારે એને દેખાડવું છે કે હું વાધ મારી શકું છું. ”

“ પણ મરેલો વાધ જોઈ ને તો એ એમ કશે કે

તું જંગલમાંથી કોઈ નો મારેલો વાધ ઉપાડી લાગ્યો છે ! એ કરતાં તો જીવતો જ વાધ લઈ જઈ એના સામે ધરી દેવો, એ શું ખોટું ? ”

ઘોડાને પણ એ વાત ગમી. પણ જીવતો વાધ કેવી રીતે પકડી આણવો ? ઘોડો એવો વિચાર કરે છે એટલામાં શિયાળે આગળ બોલવા માંડ્યું:—

“ જો, આ વનમાં એક વાધ મારો દોસ્ત છે. એને હું બધી તારી વાત કરીશ. પછી આપણે બધી ગોઠવણ કરી લેશું. ”

સાંજ પડ્યે શિયાળ વાધને લઈને ઘોડાની પાસે આવ્યો. નક્કી કર્યા પ્રમાણે ઘોડાએ વાધની ઊંચી પંછડી પોતાના મોંમાં લીધી અને એને દોરીને ચાલતો હોય એમ ચાલવા માંડ્યું. બંને જણા ગામમાં આવ્યા.

માલિક ઘરની ઓસરીમાં બેઠો બેઠો હિંચકા ખાતો હતો. ઘોડો સીધો ત્યાં પહોંચી ગયો. માલિકની અભિમાની આંખોએ વાધને જોયો નહિ. ઘોડાને પાછો આવેલો જોઈ એ એકદમ તડૂક્યો, “ ગદ્દા ! બેવકૂફ ! કેમ પાછો આવ્યો ? ”

ઘોડો બોલ્યો, “ તમે કહેલું કે વાધ મારી લાવે

તો ખરો. મરેલો વાઘ લાવું તો વખતે તમે મારી વાત માનો નહિ, તેથી આ જીવતો જ વાઘ લઈને આવ્યો છું. લો રાખો. ” ઘોડો બોલી રહ્યો કે તરત વાઘે આખું ગામ થરથરી ઉઠે તેવો ભયંકર હુંકાર કર્યો. માલિક તો એ સાંભળી હિંચકા પરથી ભોંય ઉપર પડ્યો. નોકરચાકર સૌ જીવ લઈ નાઠા.

વાઘે માલિકને ફાડી ખાવા હુમલો કર્યો; પણ તરત જ ઘોડાએ તેને રોક્યો અને કહ્યું, “ માણસ જેવા થવાની આપણને જરૂર નથી. નિરાધારને મારવાથી શું? એનું તો રક્ષણ કરવું ઘટે. ”

પછી ઘોડાએ ભોંયે પડેલા એના સ્વાર્થી માલિકને હળવેથી મોંમાં ઝિંચકીને પાસે પડેલી ગાદી પર સુવાડી કહ્યું, “ એટલું સમજજે કે માણસમાં હજી પણ ના જેટલી વફાદારી નથી આવી. ”

પછી ઘોડો અને વાઘ બંને જંગલમાં પાછા આવ્યા. શિયાળે ઘોડાને પાછો આવેલો જોઈ આશ્ચર્ય

પામી પૂછ્યું, “કેસ હજી તને પોષવાની એણે ના પાડી?”

ઘોડાએ કહ્યું, “એ તો એ એના ઘરના આંગણામા બેભાન થઈને પડ્યો. એ શું ના પાડવાનો હતો ! પણ હવે તો માણસને ઘેર એવા ગુલામ થઈને રહેવાની મને ઇચ્છા જ નથી. ”

શિયાળ હરખથી કૂદીને બોલ્યું, “ખરી વાત, ખરી વાત દોસ્ત, હવે તું મારી વાત સમજ્યો. ”

શાહ સિકંદર

આ સામના જંગલમાં સિકંદર નામે એક વાંદરો રહેતો હતો. તે બહુ અભિમાની હતો. કોઈની સાથે વાત કરે તો મિનજથી બોલે, પૂંછડી હંમેશાં પોતાના ખભા ઉપર ઝૂલતી રાખે, બધા હસતા હોય ત્યારે એ પોતાનું વડપણ દેખાડવા ગંભીર ચહેરો કરીને બેસે, ને બધા ઉદાસ કે વિચારમાં બેઠા હોય ત્યારે એમને બેવકૂફ સમજી પોતે હાથપગના ચાળા કર્યા કરે.

એક વાર એક સસલાએ તેને પૂછ્યું : “ સિકંદરજી, તમે આખો દિવસ આમ ગંભીર દેખાઓ છો, અદ્ધર ડોકે ચાલો છો, રોકથી બધે ફરો છો તેનું શું કારણ ?”

સિકંદરે જવાબ દીધો, “ કારણ પૂછે છે ? શું તને કારણની ખબર નથી ? શું તું બેવકૂફ છે ?”

સસલાએ કહ્યું : ‘ જી, બેવકૂફ છું કે નથી તેની તો મને ખબર નથી. પણ આમ અમારાથી કેમ બુદ્ધા પડે છે તેની મને ખબર નથી ! ’

સિકંદરે ગર્વથી માથું ઉછાળી કહ્યું : ‘ જો સાંભળ, તું ખાળક છે, એટલે જવાબ દઉં છું ; નહિ તો તારા જેવાં વહેંતિયાં જોડે વાત કરવામાં નાનમ સમજીતું છે. કારણ કે હું આ વનનો રાજા છું,

સસલાએ કહ્યું : ‘ શું તમે આ વનના રાજા છો ? વાઘ, સિંહ ને હાથી—’

વચમાં જ વાંદરો બોલી ઊઠ્યો : ‘ છટ્ ! વાઘ

સિંહ, એમનાં તો મોઢાં કેવાં ગંધાય છે એ ભૂલી ગયો ? અને હાથી ? એણે તો માત્ર શરીર વધારી બાળ્યું છે. તું જ કહે ને, મારા જેવી છલંગ મારતાં કેને આવડે છે ?

સસલાએ કહ્યું : ‘ વાત તો ખરી ! ’

પૂંછડીની ધબ્બ કરી, ગર્વથી મોં મલકાવતો વાંદરો ત્યાંથી ગયો. એની પીઠ થઈ કે સસલાએ અત્યાર લગી જેમ તેમ દબાવી રાખેલું હસવું છોડી દીધું. એ એવું હસ્યો, એવું હસ્યો કે આખા જંગલમાં એના પડઘા પડયા, બખોલમાં સૂતેલાં જનાવરો બખોલ છોડી બહાર નીકળી આવ્યાં. જોતજોતામાં આખા વનનાં તમામ પશુઓ ને પંખીઓ ત્યાં ભેગાં થઈ ગયાં. જખરી સભા ભરાઈ ગઈ.

એ સભામાં સસલાએ વાંદરાએ કહેલી વાત કહી સાંભળાવી.

વાત સાંભળી સૌને વાંદરાની મૂર્ખાઈ પર એવું તો હસવું આવ્યું કે એમનું હસવું જોઈ જંગલનાં

જાડ પણ વિચારમાં પડી ગયાં કે આજે આ પશુ-
પંખીઓને થયું છે શું? પાસે વહેતી નદી પણ
ચમકી ગઈ, ને તળાવ પણ ઊંધમાંથી જાગી ઊઠ્યું!
જાડપાંતમાં ને જમીનમાં સંતાયેલાં જીવડાં પણ
આશ્ચર્યથી આ અજબ દેખાવ જોઈ રહ્યાં.

‘વાહ, એ કાળા મોનો વાંદરો અમારો રાજા!
હા—હા હા—હા!’ વાઘે જીભ ચાટતાં ચાટતાં કહ્યું.

‘તો આપણે એ રાજા સાહેબની સવારી
કાઢીએ!’ હાથીએ દરખાસ્ત મૂકી.

‘સરસ! સરસ’ ની ખૂમો પડી.

સસલું વાંદરાને યોલાવવા ગયું. વાંદરો તે વખતે
રાયણના જાડની ટોચે ચડીને ખભા પર પૂંછડી
જુલાવતો બેઠો હતો. સસલાએ તેને લજીને સલામ
કરી કહ્યું: ‘સિકંદર શાહ! વનનાં બધાં પશુઓએ
આપ નામદારની સવારી કાઢવાનો ઠરાવ કર્યો છે.
હવે આપ પધારો તો મહેરબાની.’

વાંદરો રોકૂથી બોલ્યો: ‘વારૂં, તમારા પર

મહેરબાની કરવા હું હમણાં જ આવું છું. તું સૌને જઈને કહે કે રાજાજી પધારે છે.’

સસલાએ જઈને વાંદરાના શબ્દો સભાને સંભળાવ્યા. સાંભળી ફરી પાછાં હાસ્યનાં મોજાં ઊછળ્યાં. એટલામાં તો હૂપ હૂપ સંભળાયું ! સભા ઘડીકમાં ચૂપ થઈ ગઈ. રાજા સાહેબ પધારતા હતા. પૂંછડી માથા પર ચડાવેલી હતી. ધીરેથી પણ છટાથી પગલાં ભરતા હતા, ને મરક મરક હસીને ચારે બાજુ ઊભેલી રૈયતની સલામ જીલતા હતા.

સિકંદર શાહે એક ઊંચા પથરા પર આસન લીધું, એટલે વાઘે અરજ કરી : “ આજે નામદારની સવારી કાઢવાનો અમે ઠરાવ કર્યો છે. આપે અમારી અરજ મંજૂર કરી અમારા પર ઉપકાર કર્યો છે.’

વાંદરો ગંભીર મોહું કરી બોલ્યો : ‘ સારો રાજા હમેશાં રૈયતની વાજખી અરજ મંજૂર કરી એના પર ઉપકાર કરે છે. ઉપકાર કરવો એ રાજાનો ધર્મ છે. જો કે તારું મોહું બહુ ગંધાય છે, તો પણ હું અત્યારે તારા પર ગુસ્સે થતો નથી.’

વાઘને એકદમ ક્રોધ ચડી ગયો. એની ગુસ્સા-

ભરી આંખ બેઠી બીજાં પ્રાણીઓ તર તર કંપવા લાગ્યાં, પણ ડાહ્યા હાથીએ એની પૂંછડી પર સૂંઢ ફેરવી ઇશારાથી એને શાંત પાડ્યો, નહિ તો એ મૂર્ખ બાદશાહનું અપમાન કરી બેઠો હોત, અને રાજાનું અપમાન થાય તો કેવું ભયંકર પરિણામ આવે એ કોણ નથી જાણતું?

પણ સારે નશીબે મામલો સચવાઈ ગયો. હાથીએ ઝુકીને સલામ ભરી વાંદરાને કહ્યું : ‘ઉદાર-દિલ સિકંદર શાહ, આપ હવે મારી પીઠ પર બિરાજે એટલે સવારી શરૂ થાય.’

‘ખરું કહ્યું !’ વાંદરો બોલ્યો : ‘તારી ચણેાડી જેવડી આંખ, ગિલોડી જેવડી પૂંછડી, ને પાપડ જેવડા કાન બેઠાં મને બહુ શરમ આવે છે; પણ આજની સવારી માટે હું તને લાયક ગણું છું.’ આમ કહી હાથીની સૂંઢ ઝાલી એ એની પીઠે ચડી ગયો ને રોકી થી બેઠો.

હાથીને યે ગુસ્સો તો ચડ્યો, પણ એ ડાહી માનો દીકરો હતો. બધાં પ્રાણીઓએ ‘સિકંદર

શાહનો જય ! ’ પોકાર્યો, તેમાં એણે પણ સાદ પૂર્યો. જંગલ આખું જયજયકારથી ભરાઈ ગયું.

સવારી ઊપડી. વાઘ, સિંહ, ચિત્તો, દીપડો, હરણ, શિયાળ, વઝ, સસલું, રીંછ વગેરે વનનાં નાનાં મોટાં તમામ પ્રાણીઓ સિકંદર શાહનો જયજયકાર કરતાં ચાલતાં હતાં; હાથી પર બેઠેલો વાંદરો એ બેઠ ગર્વથી ફુલાતો હતો.

ફરતી ફરતી સવારી નદીકાંઠે આવી ઊભી. બધાં પ્રાણીઓએ હાથીને કહ્યું : ‘ તમે પુલની નીચે પાણીમાં થઈને આવો; અમે સૌ પુલ ઉપરથી સિકંદર શાહ ઉપર ફૂલનો વરસાદ વરસાવીશું. ’

આ સાંભળી વાંદરો ભારે ખુશી થયો. તેણે હાથીને પાણીમાં થઈને જવાનો હુકમ કર્યો. બીજાં પ્રાણીઓ પુલ ઉપર ચાલ્યાં.

હાથી ધીમેધીમે પાણીમાં ઊતર્યો, પાણી ઊંડું ને ઊંડું આવતું જતું હતું. ખરાબર નદીની વચ્ચે-વચ્ચે પહોંચીને હાથી ઊભો રહ્યો. પુલ ઉપરથી ગર્જના સંભળાઈ : ‘ મહારાજનો જય હો ! ’ વાંદરો,

રાને માથે ફૂલોનો વરસાદ વરસ્યો. વાંદરો હરખથી ફાટફાટ થવા લાગ્યો. હાથીની પીઠ પર ઊભો થઈ તે રૈયતની સલામી ઝીલવા લાગ્યો.

હાથી પણ આનંદમાં આવી ગયો, સૂંઢમાં પાણી ભરી તેણે કુવારો છોડ્યો—બરાબર શાહ સિકંદરની ઉપર જ. વાંદરાને આ અવિવેક લાગ્યો. તેણે ગુસ્સામાં કહ્યું : “યહ કયા કરતા હૈ ગદ્દા ?”

વાંદરો પૂરું બોલી રહે તે પહેલાં તો હાથીએ પોતાની પીઠની ચામડી સરકાવી દીધી, ને પલકમાં વનરાવનનો રાજ શાહ સિકંદર હાથીની પીઠ પરથી ગબડીને નદીના ધસમસતા ઊંડા પાણીમાં જઈને પડ્યો.

પુલ ઉપરથી પ્રાણીઓએ હો હો હો હો ! કરી આકાશ ગળવી મૂક્યું. ‘સિકંદર શાહ ઝિંદાબાદ !’ ના ખુલંદ અવાજો વચ્ચે સિકંદર શાહ પાણીમાં ગેબ થઈ ગયા. ’

ફરી પાછું પ્રાણીઓએ હાસ્યથી આખું જંગલ ભરી દીધું.

હકની તકરાર

એક હતું સસલું ને એક હતું કખૂતર. સસલું જમીન ઉપર ફરતું હતું, ને કખૂતર તે જ રસ્તે હવામાં ઊડતું હતું. બંનેએ એક જ સમયે રસ્તામાં એક કાચની લખોટી પડેલી જોઈ. એકજ વખતે બંનેને તે લેવાની ઈચ્છા થઈ, અને એક જ વખતે બંનેએ લખોટી ઉપર તરાપ મારી.

સસલું કહે : ' મેં એ પહોલી જોઈ છે માટે એ મારી છે. '

કખૂતર કહે : ' મેં એ પહોલી જોઈ છે માટે એ મારી છે. '

બંને વચ્ચે ખેંચતાણ ચાલી. કાચની લખોટી બેઠિને મળી ગઈ હતી. ઘેર લઈ જઈ બચ્ચાંને એ રમવા આપવાનું બેઠિને મન હતું.

રસ્તાની ધારે એક પથરા પર કાચડો બેઠો હતો. તે આ ઝઘડો જોઈ રહ્યો હતો. પોતાનું ડહાપણથી ભરેલું માથું હલાવી તેણે કહ્યું : ‘ શું કરવા લડી મરો છો ? બેની લડાઈમાં ત્રીજો ફાવી જાય એ વાત શું તમે નથી જાણતાં ? ’

કબૂતરે કહ્યું : ‘ પણ મારો હક હું કેમ જવા દઉં ? ’

સસલાએ કહ્યું : ‘ તો મારો હક હું કેમ જવા દઉં ? ’

કાચડો અનુભવી હતો. તેણે કહ્યું : ‘ આ હકની તકરાર બહુ ભૂંડી છે. ગઈ કાલે બ્રાહ્મણો અહીં થઈને જતા હતા તે પણ આ જ વાત કરતા હતા. કહે કે મારો હક મારો હક કરીને માણસો લડી મરે છે; પોતે મરે છે ને સાથે હક પણ મરે છે, માટે દુનિયામાં જે શાંતિથી જીવવું હોય તો આવા ઝઘડાથી દૂર રહેવામાં જ મજા છે. ’

સસલાએ કહ્યું : ‘ તે હું કયાં જગડો કર-

વાનું કહું છું? ચાલો ન્યાયાધીશ પાસે ન્યાય કરાવીએ. ’

કબૂતર કહે : ‘હું પણ એ જ કહું છું. ચલો આપણે ન્યાય કરાવીએ. ’

કાચખાએ કહ્યું : ‘અરે, ભલા દોસ્તો ! તકરાર તમારી, સમજવાનું તમારે ને એમાં ન્યાયાધીશ શું ન્યાય કરવાનો હતો? પેલી બે ખીલાડીઓ રોટલા દુકડા માટે વાંદરા પાસે ન્યાય કરાવવા ગઈ હતી એ વાત શું તમે નથી સાંભળી? ’ આમ કહી તેણે તે વાત રૂડી રીતે કહી સંભળાવી. પણ તોયે સસલા —કબૂતરનાં મન માન્યાં નહિ. તેમણે ન્યાયાધીશ પાસે ન્યાય કરાવવાનું નક્કી કર્યું આપણી શીખામણુ હવે કંઈ કામની નથી એમ સમજી કાચખો ચૂપ બેઠો.

તેની પાસે ન્યાય કરાવવાનું તેનો ખંને વિચાર કરતાં હતાં એટલામાં ‘રઘુપતિ રાઘવ રાજારામ ! પતિત પાવન સીતારામની ધન સંભળાઈ. જુએ તો ગણામાં તુલસીની કંઠી, કપાળે તિલક, ને હાથમાં માળા લઈને રામધૂન બોલાવી એક ખિલાડી ધીમે

પગલે એ તરફ આવી રહી હતી. આવી ભક્તાણી ખિલાડીને બેઠ કબૂતરે કહ્યું: ‘આપણે આ ખિલાડી પાસે આપણી તકરારનો ન્યાય કરાવીએ.’

સસલાને ખિલાડીનો ડર લાગ્યો હતો. તે બેઠ ખિલાડી પોતે જ બોલી: ‘રામનું નામ લો સંતો ! ભગવાને દયા કરી અવતાર આપ્યો છે તો ભગવાનનું ભજન કરી લો. !’

હવે સસલાને હિંમત આવી. બંને જણે પોતાની તકરારનો ન્યાય કરવા ખિલાડીને વિનંતી કરી. ઘણી હા ના પછી ખિલાડીએ એ અણગમતું કામ માથે લીધું. બેઠની વચમાં એ બેઠી. ને કઈ રીતે ન્યાય કરવો તેના ઘડીભર વિચાર કરી લઈ બોલી: ‘મેં એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો છે. આ લખોટી હું મારા પેટમાં મૂકીશ. તે પછી હું પંજે ઊંચું કરું કે બંનેએ એ લખોટી હાથ કરવા ધસવાનું. જે સૌથી પહેલો લખોટીને અડકશે તેને એ લખોટી મળશે.’

સસલા-કબૂતર બંનેને આ યુક્તિ ખૂબ ગમી. સસલાના મનથી એમ કે મારા જેરી ઝડપ કોની છે !

હું જ લખોટીને પહેલી હાથ કરીશ, કખૂતરના મનથી એમ કે જરાક પાંખ ફફડાવીશ કે લખોટી ચાંચમાં !

રામ નામનો સાત વખત ઉચ્ચાર કરી આ મહા ધર્મિષ્ઠ ખિલાડીએ પોતાના મોંમાં લખોટી મૂકી. એના ફાટેલા મોં સામે સસલું ને કખૂતર તાકીને જોઈ રહ્યાં. ખિલાડીએ પછી પંજે જયો કર્યો કે બંને હરીફાએ ખિલાડીના મોંમાં પેસવા ધસારો કર્યો. સસલું વધારે ચપળ હતું એની ના નહિ— એકદમ એનું માથું ખિલાડીના મોંમાં ઘુસી ગયું, કદાચ એના જ ધક્કાથી ખિલાડીનું મોં એકદમ બંધ થઈ ગયું ! કખૂતર પણ ચપળ તો ખરું; ખિલાડીએ બેય પગના પંજથી એને દાબી લીધું નહોત તો શી ખબર શું થાત !

મોંમાં સસલું ને પંજમાં કખૂતર લઈ ખિલાડી પોતાના ઘર ભણી ચાલતી થઈ. રામનું નામ લેવાનું ફળ એને મળી ગયું હતું.

પથ્થર પાછળથી જોઈ રહેલો કાચડો મનમાં બોલ્યો : ‘કાલે હું આ વાત જંગલનાં બધાં પશુ-

પંખીઓને ભેગાં કરીને કહીશ—પણ મારી વાત
કોઈ માનશે ખરું ?

કાચની લખોટી હજી ત્યાં રસ્તામાં જ પડી હતી.
કાચડો ઠેકડો મારી લખોટી પાસે ગયાં, ને લખોટીના
ચળકતા ગાલ ઉપર પૂંછડીની જે આપટ લગાવી
ખાલ્યો: જંગલી! પિશાચ! આજે જે જણના તેં
જીવ લીધા છે. તું આ ધરતી પર જીવવાને લાયક નથી.’
આમ કહી એણે એ લખોટીને ઊંચકીને એક ઊંડા
અંધારા ખાડામાં નાખી દીધી.

આમલીના થડમાં રહેતી ડાશી

એક ડાશી હતી. આમલીના ઝાડના થડમાં એ રહેતી હતી. એ એટલી બધી બુઢી હતી કે એના નબ એની આંગળીઓ કરતાં લાંબા થઈ ગયા હતા. એની ઉમરની એને પણ ખબર નહોતી. ગામમાં કોઈએ એને નાની છોકરી કે યુવતી રૂપે જોઈ જ નહોતી. વીસપચીસ વરસ પહેલાંની વાત તો એને મન ગઈ કાલની વાત હતી. સો વરસ પહેલાં ગામમાં ભયંકર રેલ આવેલી તેની કોઈ વાત કરે તો એ કહે કે ચાર દહાડા પર પેલી રેલ આવેલી એની વાત કહો છો ને. વિક્રમ રાજની વાત નીકળી તો કહે કે એ તો મારા જોળામાં રમીને મોટા થયલા !

ડાશીને સૌ ડાશી, કહીને જોલાવતાં. એકવાર કેટલાક માણસોને એ આંબલીના ઝાડ પાસે તકરાર થઈ. તકરારમાંથી સૌ મારામારી પર આવી ગયા,

ને ખટલો ન્યાયની દેવડીએ પહોંચ્યો. આઈને સાક્ષી તરીકે કચેરીમાં જુખાની આપવા જવું પડ્યું. ન્યાયાધીશે પૂછ્યું: ડોશી તમારું નામ શું? 'તમારી ઉંમર કેટલી? તમે રહો છો ક્યાં?'

એ કહ્યું: 'મારું નામ ડોશીમા ઉંમર કેટલી થઈ એની ખબર નથી. હું તો જન્મી ત્યારની એવડી ને આવડી છું ને એ આમલીના થડમાં રહું છું.'

પણ આમલીના થડમાં રહી રહીને એને કંટાળો આવ્યો. લોકો કેવાં સરસ ઘરમાં રહે છે ને મારે રહેવા એક અપડું ચે નહિ?—રાતને દિવસ એ આમ ગણગણવા લાગી.

એકવાર શંકરપારવતીનેા રથ ત્યાં થઈને જતો. પારવતીએ આમલીના થડમાંથી ડોશીનેા ખડખડાટ સાંભળ્યો: 'હું તો ત્રાસી ગઈ આ ઘરથી? આ તે કંઈ ઘર કહેવાય? રહેવાની એકાદ અપડી હોય તો કેવું સરસ!'

પારવતીને તેની દયા આવી. ડોશી પર પારવતી-જી પ્રસન્ન થઈ ગયાં. તેમણે શિવજીને કહ્યું: 'આ ડોશીને એક અપડી આપો.' શિવે કહ્યું: 'ભલે.'

સવારે જીઠીને ડોશી જુએ છે તો સરસ મનની

નાનકડી ઝૂંપડીમાં
પોતે સૂતેલી હતી.
એને એ જોઈ ખૂબ
આનંદ થયો.

આમ થોડાક
દિવસ बीती ગયા,
પછી ડાશીને એ ઝૂંપ-
ડીના કંઠાળો આવ્યા.
રાત ને દિવસ તે
બડબડવા લાગી. '
'હું તો ત્રાસી ગઈ.
આ ધરથી? આ તે

કંઈ કહેવાય? ધર તો ઈંટચુનાનું ખાંધ્યું હોય
તો ખરું!

વળી એકવાર શંકરપારવતી ફરવા નીકળ્યાં
હતાં, તેમને કાને આ શબ્દો સંભળાયા. પારવતી-
જીને દયા આવી. તેમણે મહાદેવને કહ્યું: "બિચારી
ડાશી બહુ દુઃખી થાય છે. એને ઈંટચુનાનું એક ઘર
જરૂર આપો. '

‘ ભલે. ’ શંકરે કહ્યું.

સવારે ઊઠીને ડોશી જુએ છે તો સરસ મનનું ખેઠા ઘાટના નાનકડા ઈંટચુનાના ઘરમાં પોતે સૂતેલી હતી. એને એ જોઈ ખૂબ આનંદ થયો.

આમ થોડાક દિવસ વીતી ગયા. પછી ડોશીને એ ઘરનો કંટાળો આવ્યો. તેને થયું. લોકો કેવા સરસ બંગલાઓમાં રહે છે! સરસ મનનો પલંગ હોય, મચ્છરદાની નાખેલી હોય, નોકરચાકર રાત દિવસ તહેનાતમાં બેઠા રહેતા હોય, આગળ નાનો સરખો બાગ હોય, બાગમાં ગુલાબ હોય, મોગરો, તો કંઈ ઘર કહેવાય! રાત ને દિવસ એ આમ બેઠ-બેઠવા લાગી.

વળી એક વાર શંકર પારવતીનો રથ ત્યાં થઈને નીકળ્યો. પારવતીએ ડોશીનો બેઠબેઠ સાંભળ્યો : હું તો ત્રાસી ગઈ આ ઘરથી? આ તે કંઈ ઘર કહેવાય? નોકરચાકર, બાગબગીચા વાળો નાનો સરખો બંગલો હોય તો કંઈક ખરું!’

પારવતીજીને દયા આવી. તેમણે ભગવાનને અરજ કરી. ભગવાને કહ્યું ‘ ભલે. ’

સવારે ઊઠીને ડાશી જુએ છે તો પોતે સુંદર મળના બંગલામાં છત્તરપલંગમાં પોઢેલી હતી, જે દાસીઓ જે બાજુ એને માટે દાતણપાણીની સામગ્રી લઈને ઊભેલી હતી. ડાશી તો ખુશખુશ થઈ ગઈ.

આમ થોડાક દિવસ ચાલ્યું, પણ પછી ડાશીને આ બંગલાનો થે કંટાળો આવ્યો. તેને થયું કે આવો બંગલો તે કંઈ રહેવા લાયક કહેવાય? જે ચાર નોકર ચાકર તે કંઈ નોકર ચાકર કહેવાય? મૂઠીમાં માય એવડો બગીચો તે કંઈ બગીચો કહેવાય? કંઈ રાજ-રાણી બનીને રહેવાનું હોય, એક કરતાં એકવીસ નોકર ચાકર હાજર થઈ જતા હોય, અત્તરના કુવારા ઊડતા હોય, આરસપહાણના હોજ છલકતા હોય, ભાટ ચારણો ગીત ગાતા હોય, નોખત ડંકા વાગતા હોય, હીરા માણેકના સિંહાસન પર બિરાજવાનું હોય ને લોકો ચારે તરફ ખમા! ખમા! કરતા હોય — તો કંઈક કહેવાય! બાકી આ તો કંઈ નહિ! આનાથી તો હું ત્રાસી ગઈ છું!

રાત દિવસ ડાશી આમ બબડવા લાગી.

વળી એક વાર શંકર પારવતી રથમાં બેસીને ત્યાં થઈને જતાં હતાં. પારવતીએ ડોશીના આ શબ્દો સાંભળ્યા. એમને થયું કે ડોશીને આજ લગી

માગ્યું તે આપતા આવ્યા છીએ તો આ પણ આપવા દે. તેમણે મહાદેવને પ્રાર્થના કરી. મહાદેવે કહ્યું :
'ભલે.'

સવારે ઊઠીને ડોશી બુએ છે તો સોનાના હિંડોળાખાટમાં પોતે પોઢેલી હતી. ડોશી મટી પોતે હવે બુવાન રાજરાણી બની ગઈ હતી. તેની આંખ ઊઘડતાં જ એકદમ ચારે બાજુથી સેંકડો દાસદાસીઓ દોડી આવી તેના માથા પર રત્નજડિત મુગટ પહેરાવી દીધો. માથે મુગટ પહેરી આવેશાન ગગનચુંબી મહેલના સાતમા માળના ઝરૂખામાં આવીને એ ઊભી કે નીચેથી હજારો માણસોએ એનાં દર્શન કરી એના નામનો જયજયકાર બોલાવ્યો, ને બાટ-ચારણોએ કવિત લલકાર્યાં. નોખત ડંકા વાગવા લાગ્યા. ડોશી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. મૂલવી ન શકાય એવાં મોંઘાં કપડાંમાં સજ્જ થઈ એ બધે ફરવા લાગી. મહેલમાં ઠેકઠેકાણે અત્તરના ફુવારા ઊડતા હતા. આરસના હોજ નિર્મળ જળથી છલકાતા હતા, તેમાં સોનેરી રૂપેરી માછલીઓ ચમકતી હતી, હીરાની મોજડીઓ પહેરી, માથે સાત સાગરનાં ધનનો મુગટ મૂકી ડોશી રત્નજડિત સિંહાસન પર રાજરાણી બનીને બિરાજ્યાં. ડોશીનું બોખલું મોં મરક મરક થતું હતું. એની ઊંડી બખોલ જોવી આંખો હસું

થતી હતી. સૌ આવી ડોશીને પગે પડવા લાગ્યાં, ને એના ગુણગાન કરવા લાગ્યાં.

આમ થોડો વખત વીતી ગયો. ડોશીને થયું: આ મહેલ કંઈ ખોટો નથી, નોકર ચાકર કંઈ ઓછા નથી, હોજ કુવારાની કંઈ કમી નથી, સિંહાસનમાં કંઈ ખામી નથી, પણ માથા પરનો આ મુગટ બહુ ભારે લાગે છે. એ મુગટના ભારથી મારું માથું એવું ધમધમી જાય છે કે હું જાણે મરી જઈશ એમ લાગે છે.

ડોશીએ મુગટ બાજુએ મૂકવાનો વિચાર કર્યો, પણ માથેથી ઉતારવા જાય છે ત્યાં તો એક કરતાં એકવીસ દાસદાસી દોડી આવ્યાં, ને બધાના ખેતા-જીસે હાથ એકદમ ડોશીના માથા પર પડ્યા, ને હં! હં! રાણીબા! આ શું કરો છો? રાજમુગટ તો ચોવીસે કલાક માથે રાખવાનો! કહી બધાએ મુગટ ડોશીના માથા પર એવો દાખ્યો કે ડોશી ચીસ પાડી ઊઠી!

‘ખસો બાજુ પર! ઘડીક મુગટ નીચે ઉતારી મને માથું હલકું કરવા દો.’ ડોશીએ રાડ પાડી,

પણ નોકરો કોઈ ખરયા નહિ. તેમણે એક અવાજે કહ્યું: ‘ રાણી સાહેબા ! કહો તો એકવીસે માથાં હમણાં ઉતારી આપીએ, પણ રાજમુગટને તો નીચે ઊતરવા નહિ દઈએ. ઘણું જીવો અમારાં રાણી સાહેબા ! ’

જેમ તેમ કરી દિવસ તો પૂરો થયો. રાત પડી. રત્નજડિત હિંડોળાખાટમાં એ સૂઈ ગઈ ત્યારે પણ માથે મુગટ તો હતો. એ ઊંઘી ગઈ ત્યારે નોકરો તે પકડીને તેના આશીકા આગળ ઊભાં રહ્યાં. સવારે એ જાગી કે તરત નોકરોએ પહેલું કામ એના માથા પર મુગટ ખેસાડવાનું કર્યું: રાતે મધરાતે આંખ ઊઘડી જાય કે મુગટ માથા પર દબાયો જ છે ! એ રાજ્યનો એવો નિયમ હતો.

થોડાક દિવસમાં ડોશી આ રાજરાણી પદથી ત્રાસી ગઈ. હવે રાતદિવસ તે બડબડવા લાગી: ‘ આમાં કાંઈ મજા નથી. હું તો ત્રાસી ગઈ છું આ બધા સોનારૂપાથી. આના કરતાં તો સાદી સીધી રીતે રહેવા જીવવા મળે એજ સારું.’

વળી શંકર પારવતીનો રથ ત્યાં થઈ ને નીકળ્યો. પારવતીએ ડોશીનો ખડખડાટ સાંભળ્યો. વળી તેમને દયા આવી. તેમણે ભોળાનાથ શંકરને પ્રાર્થના કરી. શંકરે કહ્યું: ‘ ભલે ! ’

બીજી સવારે ઊઠીને ડોશી જુએ છે તો એ જ પેલા જૂના આમલીના ઝાડના થડમાં કોકડું વળીને એ સૂતેલી હતી. આજસ મરડીને તે ઊઠી ને બાલી: ‘ હાશ ! હવે હું નિરાંતે રહીશ ને જીવીશ. ’

ત્યારથી હજીયે એ આમલીના થડમાં એ રહે છે.

અપૂર્વ ને અદ્ભુત !

ફરતો ફરતો હું એક ગામમાં આવી ચડ્યો. ગામને ફરતો પથ્થરનો મજબૂત કોટ હતો. કોટના દરવાજામાં પેસતાં જ હું નવાઈ પામી ગયો. દરવાજાની બંને બાજુએ ભૂંકતા ગધેડાની બે પૂરા કદની મૂર્તિઓ બેસાડેલી હતી. દરવાજાના માથે આસમાની રંગનો ધ્વજ ઊડતો હતો. ધ્વજ ઉપર પણ ભૂંકતા ગધેડાની તસવિર આંકેલી હતી.

દરવાજે વટાવી હું ગામમાં પેઠો. ગામમાં પણ ઠેરઠેર મેં ભૂંકતા ગધેડાની સોનેરી રૂપેરી મૂર્તિઓ ઘરોના દરવાજાઓ પર બેસાડેલી જોઈ. કેટલાક છોકરા નિશાળેથી ઘેર આવતા હતા. તેમનાં દફતર ઉપર પણ સંગીત ખસી ગધેડાનાં ચિત્ર ભરેલાં હતાં. તેમની ચોપડીઓ જોઈ તો દરેક ચોપડીના પંઠા પર તેવું જ ગધેડાનું ચિત્ર હતું. મેં એક છોકરાને પૂછ્યું : ' આ કોનું ચિત્ર છે ? '

મારામાં આ જાણુવા જોડલી પણ અક્કલ નથી એ જોઈ છોકરો આભો બની ગયો હોય તેમ આંખો ફાડી જોઈ રહ્યો; પછી બોલ્યો: ‘આ તો આપણા ગધાદેવ છે.’

‘આપણા શાના? તમારા — ‘હું’ બોલી ઊઠ્યો.

‘એટલે? શું આ ગધાદેવ તમારા દેવ નથી? તો શું તમે દુષ્ટ રાક્ષસ છો? પિશાચ છો? નાસ્તિક છો?’ ગધાભારત’ માં આવે છે ને દૈત્ય છો? હું, તમે કોણ છો?’ એકસામટા બેચાર છોકરા બોલવા લાગી ગયા,

હું ગમ ખાઈ ગયો. ગધેડો મારો દેવ નથી એમ કહેવામાં જોખમ હતું તે હું સમજી ગયો. મેં તરત વાત ફેરવી નાખી; ને છોકરાઓને મનાવી લીધા કે ગધાદેવ મારા પણ દેવ છે, હું પણ એમનો ભક્ત છું.

રાજદરબાર ભરાયો હતો. જોનારાઓ ભેગો હું પણ અંદર ઘુસી ગયો, જોયું તો સિંહાસનના શીખર પર ગવૈયા ગધેડાની રત્નજડિત સુંદર મૂર્તિ બેસા-

હેલી હતી. હજી મહારાજ પધાર્યા નહોતા. થોડી વાર પછી ઘંટ વાગ્યો, નોખતડંકા થયા, છડી પોકારાઈ ને નેકનામદાર મહારાજ પધાર્યા, ને સિંહાસને બિરાજ્યા. તે વખતે એક અજબ બિના બની. કોઈ જાદુઈ ચમત્કાર થયો હોય તેમ સભામાં હાજર રહેલા તમામે મહારાજ ભણી પોતાની પૂંઠ કરી, ને ડાબા પગને મહારાજ ભણી ઊંચો કરી જે વાર હલાવ્યો ને લાત મારવાનું કરતા હોય તેવું મને તો લાગ્યું. પછી તેમણે મહારાજનો જયજયકાર બોલાવ્યો, ને પહેલાંની જેમ હતા તેમ થઈ ગયા. પાછળથી મને ખબર તરોકે આ દેશમાં સલામ કરવાની આ રીત હતી. મેં પણ એ રીત શીખી લેતાં વાર ન લાગી.

આ પહેલાં ઘણાં ગામોમાં હું ક્યો હતો, પણ ગંધેડાનું આવું ગૌરવ મેં કોઈ જગાએ જોયું નહોતું. આથી તેનું રહસ્ય જાણવાની મને ઈચ્છા થઈ. તપાસ કરતાં મને નીચેની વાત જાણવા મળી. '

એક રાજા હતો. સંગીતનો તે એવો શોખીન હતો કે રોજ તેને નવી જ ચીજ સાંભળવા બેઠાં.

આખા રાજ્યના બધા ગાયકોને તેણે પોતાના દર-
બારમાં ભેગા કર્યા હતા. એક ગાઈ રહે કે બીજાએ
ગાવા માંડવાનું. આમ સૌ એક પછી એક ગાયા કરે.
એક વાર ગવાયેલું ગીત ફરીને ગાઈ શકાય નહિ.

રોજ નવા નવા ગવૈયાઓ દૂર દેશાવરથી આવ્યા
કરે. ને નવાં નવાં ગીત સંભળાવ્યા કરે, પણ વખત
જતાં એવું બન્યું કે એનો એ બિહાગ, માલકોશ.
કલ્યાણ ભૈરવી, સારંગ વગેરે વગેરે રાગો સાંભળી
સાંભળી રાજાને કંટાળો આવ્યો. તેણે હુકમ કર્યોઃ
કોઈ નવો રાગ ગાઓ; કોઈ નવી ચીજ ઉપાડો.

એક પછી એક ગવૈયાએ પોતાની ઉસ્તાદી
દેખાડવા માંડી પણ હવે તેમના સંગીતથી હવે રાજાનું
માથું ચડી આવતું હતું. પણ રાજા પછે : કયો રાગ
છે? ગવૈયો ઝુકીને કહે: 'મહારાજ' ભૈરવી છે, પણ
નવી તરજ બેસાડી છે, 'રાજા માથા પર હાથ પછાડી
કહે: 'કપાળ તાડું! નવી તરજ કયાં છે, આ તો
મેં એક હજાર ને એક વખત સાંભળી છે. બંધ કર
તારો લવારો.'

પછી બીજા ગવૈયો એનો સૂર વહેતો મૂકે ને

એની પણ એવી દશા થાય. એનો બિહાગરાગ રાજ-
એ કંઈ ચાર હજાર ને ચારસો વખત સાંભળેલો હોય.

હવે શું થાય ?

રાજએ વિચાર કર્યો: સંગીત વગર તો જીવાય.
જ નહિ. રોજ નવું નવું સાંભળવું તો જોઈએ જ.
તેથી તેણે આખા રાજ્યમાં ઢઢેરો ફેરવ્યો કે જે કોઈ
મને અપૂર્વ ને અદ્ભુત સંગીત સંભળાવશે
તેને હું મારી દીકરી પરણાવીશ, ને મારી ગાદીનો
ઘણી કરીશ. ”

ઠેર ઠેર દૂતો ફરી વળ્યા. રાજકુંવરીની ને ગાદીની
લાલચે, ખૂણામાં ભરાઈ ગયેલા ઘણા ગવૈયાઓ બહાર
નીકળી પડ્યા. દુનિયામાં આટલા બધા ગવૈયાઓ
હશે તેની, આ પહેલાં કોઈને સ્વપ્નુ યે નહોતું.
જીવાન હતા તે સાદ સાંભળી બેઠા હતા ત્યાંથી ઊભા
થઈ દોટ મૂકીને ધાયા,—વખતે કોઈ એમના પહેલો
રાજજીની પાસે પહોંચી જાય ને ઇનામ જીતી જાય
એની એમને ખીક હતી. આજર હતા તે સાદ
સાંભળી સાજ થઈ ગયા, ખુટ્ટા હતા તે એક પલકમાં
જીવાનજોઈ બની ગયા, ને બનીઠની પાલખીએ ચડી
નીકળી પડ્યા.

ઉં... ઉં... ઉં... ઉં... કરી એક ગવૈયાએ સિતાર છેડી પણ બિચારાએ બાર વરસ લગી કરેલી તપસ્યા એજે ગઈ. રાત્રીએ ભવાં ચડાવ્યાં ને રાડ પાડી : બસ કર એ કલબડાટ. કોઈ નવી ચીજ હોય તો દેખાડ—અપૂર્વ ને અદ્ભુત !

ગવૈયો ચૂપ !

બીજા એક ખુદ્દા ગવૈયાએ આખી જીંદગી સંગીતની સાધનામાં કાઢી હતી. આ... આ... આ... આ... કરી એણે વીણાનો તાર છેડ્યો કે રાત્રીનો ડોપ ફાટી નીકળ્યો : ‘ બસ કર જવાન ! ક્યાંથી આવા ને આવા હાલી આવે છે ? કાંઈ નવી ચીજ હોય તો ગા : અપૂર્વ ને અદ્ભુત ! ’

ખુદ્દો ગવૈયો હિંમત ભેગી કરી બોલ્યો : “ મહારાજ ! નવી ચીજ છે, અપૂર્વ ને અદ્ભુત ! મારા દાદાએ પણ આવી ચીજ કદી નથી સાંભળી, ને આપના દાદાએ પણ નથી સાંભળી ! ”

“ તો ગા. ’ રાત્રીએ પરવાનગી આપી. ગવૈયાએ ગાન શરૂ કર્યું, પણ રાત્રીના કપાળની કરચલીઓ ઉતરી નહિ. છેવટે ગીત અધવચ બંધ કરવું પડ્યું.

આમ રોજ રાત્રીની આગળ નવા નવા ગવૈયાઓ

આવવા લાગ્યા, ગાવા લાગ્યા, ને નિરાશ થઈ પાછા જવા લાગ્યા.

કેટલાક દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસ આચિં-
તાનું રાજને લાગ્યું કે એના કાન જુઠા પડી રહ્યા
છે, હવે પહેલાં જેવું એને સંભળાતું નથી. વાત
ખરી હતી. ધીમેધીમે રાજને ખડેરાશ આવી રહી
હતી. અને એક દિવસ સવારે ઊઠીને રાજ જુએ છે
કે એના માનમાં કુટતી તોપોનો અવાજ પણ એને
સંભળાતો નથી ! ગવૈયો ગાન ગાવા આવ્યો, પણ
એ શું ગાઈ ગયો, ગાઈ ગયો કે પછી ખાલી મોઢું
વાંકુંચુંકું કરી ગયો તેની યે રાજને ખબર પડી ગઈ.
નોખતડંકા ને શરણાઈઓ વાગવા લાગી, પણ
રાજને માટે બધું ઘણ થઈ ગયું હતું. એ અકળાયો,
મુંઝાયો, ગુસ્સે થઈ ગયો. રાજવૈદ્યને તેડાવ્યા. વૈદ્ય
નાડી તપાસી, પેટ તપાસ્યું, આંખો જોઈ, જીભ
જોઈ જાહેર કર્યું કે આપ નામદારને નખમાં યે રોગ
નથી. પણ રાજએ કશું સાંભળ્યું નહિ. એની મુંઝ-
વણ વધતી જ ચાલી. સંગીતના શોખીન રાજને હવે
શું સંગીત સાંભળવા જ નહિ મળે ? જો આવો

સંગીતભક્ત રાજ બહેરો બની જશે તો દુનિયામાં સંગીતનું થવાનું શું ? દેશ બધામાં ખેપિયા છુટ્યા, ને જેમણે જેમણે જાંદગીમાં કઠી પણ વૈદુ કર્યું હતું તે બધાને રાજ પાસે તેડી લાવ્યા. એક વૈદે કહ્યું : ‘ તમામ રોગની એક દવા—નેપાળો. રાજને રોજ વાટકો પાવાનું રાખો.’ બીજાએ કહ્યું : ‘ સત્યુગમાં મુખવાસ ને કળિયુગમાં ઉપવાસ—એ બધા રોગનો રામબાણુ ઈલાજ છે. રાજને આઠ દિવસ ઉપવાસ કરવા દો.’ ત્રીજાએ કહ્યું : ‘ જંગલની જડીબુટ્ટી ! ઘસીને પાઈ દો—જંગલનાં જનાવરો તો આનો જ ઉપયોગ કરે છે.’ ચોથો મણુ મણુનાં પોથાં ઉથલાવવાં ખેસી ગયો. ગામમાં ધરેધર ધમાલ મચી ગઈ, પણ કશાથીયે રાજને આરામ થયો નહિ, એની એચેની દૂર થઈ નહિ. એ પથારીમાંથી ઊઠ્યો નહિ.

દિવસ પર દિવસ જતા ગયા, રોજ નવા નવા વૈદ્યો, હકીમો ને દાક્તરો આવવા લાગ્યા, ને નિરાશ થઈ પાછા જવા લાગ્યા.

એમ કરતાં એક દિવસ એક પરદેશી જીવાન ગામમાં આવી ચડ્યો. પેસતાં જ ચોકીદારે પૂછ્યું :

‘વૈદ છે ?’ અને એ જુવાન સાચેસાચ વૈદ હતો. એટલે એણે જવાબમાં માથું ધુણાવી હા કહી. તરત ચોકીદાર એને રાજમહેલમાં લઈ ગયો.

રાજ તો નિરાશ થઈને પડેલો હતો. જુવાને એને ખરાબર તપાસી, મોં ખગાડી કહ્યું : “રોગ ગંભીર છે.”

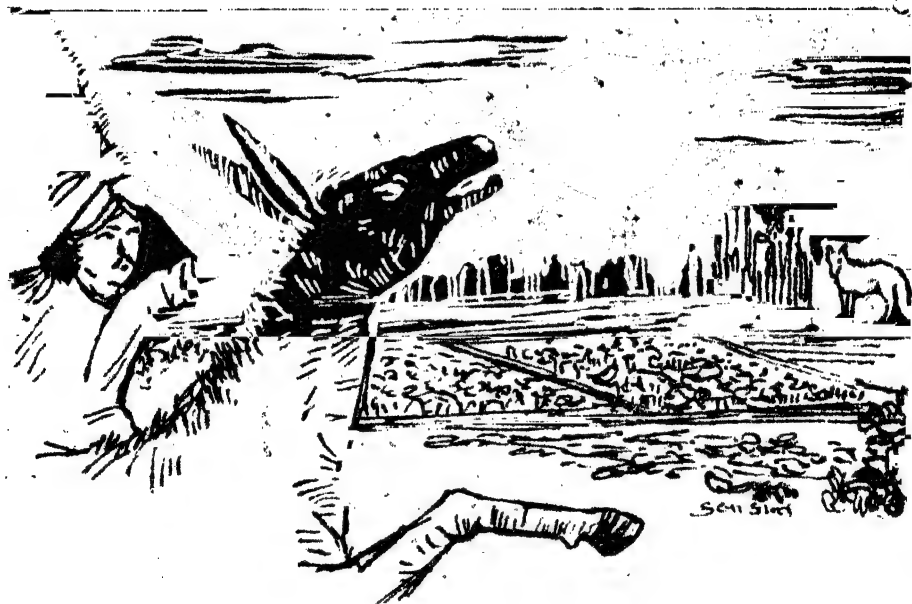
દરબારીઓ ગભરાયા. પણ ધૈર્ય રાજે કહ્યું : ગભરાવાનું કંઈ કારણ નથી. હું હમણાં જ રાજ-છત્રે સાંજ કરી દઉં છું.’

આમ કહી એણે ખભેથી ખડિયો ઉતાર્યો, ને એક નાનકડી શીશી બહાર કાઢી, શીશીમાંથી માત્ર બપો ટીપાં રાજના કાનમાં નાંખ્યાં.

ઘડીકમાં ચમત્કાર થયો હોય તેમ રાજના કાનના પડદા ખુલી ગયા ! ખરાબર એ જ વખતે રાજમહેલના આંગણામાં એક અલખેલો ગધેડો ઊભો હતો. આથમણી મેરથી પવનની એક સુગંધીદાર લહેર પડી આવી, ને ગધેડો એ હવા ખાઈ તર બની ગયો એવો કે મહા આનંદથી પૂંછડી ટટાર કરી, માથું ગર્વથી ઊંચું કરી, કાન ખડા કરી, ખુલ્લું

અવાજે એણે શરૂ કરી દીધું... હાં.... જ. હાં—ચીં....
હાં... ચી; હાં... ચી.

રાજના કાન ખૂલી ગયા ને પહેલો જ અવાજ
એને કાને પડ્યો આ ગઘેડાના સંગીતનો એ ખાલી

ભઈયો: ‘અહાહા ! શું સુંદર સંગીત છે. અપૂર્વ ને
અદ્ભુત ! આજે પહેલી જ વાર આવું સુંદર સંગીત
સાંભળવા મળે છે ! ’

રાજ એ જુવાન પરદેશી પર ખુશ ખુશ થઈ
થઈ ગયો. એણે રાજને સાંભળે કર્યો હતો, તથા.

અપૂર્વ ને અદ્ભુત સંગીત પણ સંભળાવ્યું હતું. રાજ્યે ધામધુમપૂર્વ પોતાની કુંવરી એને પરણાવી નવાં રાજરાણીને ગાદીએ બેસાડી દીધાં.

જીવાન પણ કદરદાન હતો. ગધેડાની મહેર-

બાનીથી એને વણમાગ્યો લાભ થઈ ગયો હતો; એટલે એણે પોતાના સિંહાસનની ટોચે ભૂંકતા ગધેડાની તેજસ્વી મૂર્તિ બેસાડી, રાજમહેલના રિવાજ પર તથા નગરના દરવાજે દરવાજે તેવી મૂર્તિઓ બેસાડી, તથા રાજ્યના વાવઠા પર પણ તેની

મૂર્તિ અંકાવી. જે દિવસે ગધેડાએ પોતાનું અપૂર્વ ને અદ્ભુત સંગીત સંભળાવ્યું તે દિવસ મહા પવિત્ર ગણાયો, નિશાળોમાં તે દિવસે રત્ન પડવા માંડી. કુંભારવાડાથી રાત્રમહેલ સુધી ગધાદેવની રથયાત્રા નીકળવા માંડી, ને દરબારીઓને ઇનામો અપાવા માંડ્યાં. ત્યારથી રાત્રને સલામ કરવાની રીત પણ નવી શરૂ થઈ—ગધાદેવના પાછલા પગની ખાસ દબ ઉપરથી.

વાર્તા સાંભળી હું બોલી ઊઠ્યોઃ ‘ખરેખર, અપૂર્વ ને અદ્ભુત !’

મહાબલિનો જય

એક સુંદર વન હતું. તેમાં કેવળ વાંદરોની જ વસ્તિ હતી. એક ખુટ્ટો કપિરાજ તેમના પર રાજ્ય ચલાવતો હતો.

એક દિવસે નમતેપહોરે વાંદરો વૃક્ષોની છાયામાં આમતેમ બેઠા હતા અને અનેક પ્રકારની વાત-ચીતો કરતા હતા. તેમની વાતોમાં બીજું શું હોય ? કોઈ પોતે કેવડી જંગી છલંગ ભરી શકે છે તે, તો કોઈ પોતાને ભાવતાં મીઠાં ફૂળોની મોંમાં પાણી આવે તેવી વાતો કરતા હતા. કેટલાક ઝાડ તળે લંબી બેંચી આરામ લેતા પડ્યા હતા, તો કેટલાક ઝાડ પર બેસી પૂછડી લટકતી રાખી હવા ખાતા હતા. કપિરાજ પણ આ ટોળામાં જ હતો. તે એક ઊંચા

પથરા પર પોતાના પ્રધાનો સાથે વાતો કરતો બેઠો હતો. કદાચ બીજા વાંદરાઓ કરતાં તેની વાતો વધારે મહત્વની હશે.

એવામાં એક કાળો આકાર દૂરથી તે તરફ આવતો જણાયો. એ રીંછ હતું. વાંદરોએ આ પહેલાં કદી રીંછ જોયેલું નહિ એટલે સૌ નવાઈ પામી એની સામે જોઈ રહ્યા. પાસેના જંગલમાં જ રિંછોની વસતિ હતી, પણ વાંદરોને પોતાના વનમાં જ સુંદર સુંદર ખાવાના પદાર્થો ને મોજમજ કરવાનાં સાધનો વગેરે મળી રહેતાં હોવાથી તેમણે કદી પણ એ વન બહાર પગ મૂક્યો નહોતો. રીંછે પણ પહેલી જ વખત આ વનમાં પગ દીધો હતો. ફરતાં ફરતાં તે અહીં આવી ચડ્યું હતું અને વનની સુંદરતા જોઈ ખુશ થયું હતું.

રીંછે દૂરથી વાંદરોનું ટોળું જાડો નીચે આરામ કરતું ને આનંદ કરતું જોયું. આસપાસ બધે મીઠાં ફળોથી જાડો લચી પડતાં હતાં. ઠંડો મીઠો પવન વાતો હતો. આ બધું જોઈ ને રીંછની આંખો ફાટી

ગઈ? 'હું! આટલો બધો વૈભવ! આ લંબપૂછોને ઘેર આટલાં બધાં પાકાં ફળો! આવું સુંદર વન!'

ધર્મ્યાથી રીંછની આંખો લાલ થઈ ગઈ. તે ઘડી-ભર સ્થિર ઊભું રહ્યું અને વાંદરો આ પ્રાણીને પૂરાં નીરખે તે પહેલાં તો તે હું...ઉ...ઉ કરતું તેમના પર ધસ્યું. રીંછે કોઈના હાથપગ ભાગી નાખ્યા, તો કોઈના શરીરે તીણા નખથી જીવલેણ ધા કર્યા. કોઈનું પૂછડું ચાવી કાઢ્યું, તો કોઈની ગરદન કરડી ખાધી. એક પળમાં વાંદરોએ બીકના માર્યા નાસભાગ કરી મૂકી. ખુદ કપિરાજ અને એના પ્રધાનો પણ ઊભા ન રહ્યા.

વાંદરોને આમ કાઢી મૂકી જાણે પોતે એ નવા વનનો સુખો હોય તેમ રીંછે રોકૂંથી ફરવા માંડ્યું. પણ એનો એ રોકૂં ઝાઝો ટક્યો નહિ. કારણ કે વાંદરો આટલો વખત શાંત બેસી નહોતા રહ્યા. તેમણે થોડેક દૂર જઈ પોતાની જખરી સેના ભેગી કરી અને લાગ ભેઠને રીંછ ઉપર એક સામટો ચોતરફથી ઘસારો કર્યો. રીંછ આ વખત એવું તો ગભરાઈ ગયું કે જીવ

ખચાવવા નાસી છૂટ્યું અને વાંદરાઓએ પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું.

વાંદરાઓનો માર ખાઈને ભાગેલું રીંછ પોતાના દેશમાં ગયું અને એક ટેકરી પર આવેલી ઊંચી શિલા પર ચઢી જોરથી ધુરકવા અને ચીસો પાડવા લાગ્યું. એની ચીસો સાંભળી ખૂણે ખૂણેથી સેંકડો રીંછો ત્યાં દોડી આવ્યાં. રીંછોનો રાજા જાંબુવાન પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સૌએ પેલા રીંછને શું બન્યું છે તે કહેવા વિનંતિ કરી. રીંછે છટાથી, અવાજ પ્રસંગ પ્રમાણે ચડતો ઉતરતો કરીને બોલવા માંડ્યું :

“ રીંછ જાતિના સ્વમાનનો આ સવાલ છે. આપણી પાડોશમાં એક નાનકડું પણ સુંદર વન આવેલું છે. આજે હું ત્યાં ફરવા જઈ ચડ્યો હતો. ચચ્યાર હાથ લાંબા પછડાંવાળા ત્યાંના જંગલી રહેવાસીઓને મારી હઠાવી આપણી રીંછજાતિના નામ પર મેં એ આખા વનનો કબજો લીધો હતો, પણ એ કાફર જંગલીઓએ ફરીથી ટોળાખંધ આવી મને ખૂબ માર્યો ને કાઢી મૂક્યો. જુઓ, મારા શરીર પર

આ ઉઝરડા પડ્યા છે, મારી ગરદન પર આ ધા પડ્યા છે. મારા પર હુમલો કરીને એ લંબપૂછડિયાઓએ આખી રીંછ જાતિનું અપમાન કર્યું છે. મેં

એ મુલક છત્યો હતો તે મારે માટે નહિ, પણ રીંછ-જાતિને માટે. મેં આ માર ખાધો છે તે મારે માટે નહિ, પણ રીંછજાતિને માટે. હવે જે આપણે આનો બદલો નહિ લઈએ તો એ લોકો આપણને નખળા ને ખાયલા ગણશે. હાય! બહાદુર રીંછ જાતિને શર-મથી નીચું જેવાનું થશે. ”

થોડી વાર શ્વાસ ખાઈ રીંછે આગળ બોલવા

માંડયું : “ બહાદુર રીંછ જાતિએ પોતે જીતેલો મુલક બીજાના હાથમાં નહિ જવા દેવો જોઈએ. અને કેવો સુંદર મુલક છે તે ? રોજ રોજ ઢગલે ઢગલા મીઠાં ફળ ખાધા જ કરો, ખાધા જ કરો. ”

ભાષણ સાંભળી આખી રીંછ પ્રજા વાંદરો પર વેર લેવા તૈયાર થઈ ગઈ. બીજે દિવસે રાત્રે વાંદરાઓ પર છાપો મારવાનો ઠરાવ થયો.

બીજે દિવસે વાંદરાઓની એક ટુકડી કપિરાજની સાથે સહેલગાહે ઊપડી હતી. રાજધાનીનાં ઝાડો નીચે વસતિ ઓછી હતી. એકાએક રાત્રે રીંછોએ છાપો માર્યો; જે થોડાક વાંદરા હતા તેમાંથી કેટલાક માર ખાઈ મૂચ્યા અને કેટલાક જીવ બચાવવા ભાગી છટ્યા. ફરી પાછો રીંછોએ વનનો કબજો મેળવ્યો. વનની સુંદરતા જોઈ સૌ એવા તો ખુશ થયા કે કાયમને માટે અહીં જ રહી જવાનો ઠરાવ કરી જાંબુવાનને ગાદી પર બેસાડ્યો.

આ બાબત કપિરાજને ખબર પડી કે રાજધાની રીંછોના હાથમાં ગઈ છે અને ધણા વાંદરાઓની કતલ

થઈ છે. આથી તેને બહુ દુઃખ થયું. તેણે પોતાના વાંદરાઓને ભેગા કર્યા પણ સેંકડો રીંછોની સામા થવા જેટલું તેનું બળ નહોતું. હવે શું કરવું ?

કપિરાજે પ્રધાનની સલાહ કરી. સૌએ કહ્યું, “બળિયા સામે બાથ લીડવામાં શાણપણ નથી. સરખેસરખા હોઈએ અને જીતની આશા હોય તો લડાઈ કરી લેવી, પણ આપણે નબળા હોઈએ ને સામે પક્ષ જબરો હોય તો વાણિયા મૂછ નીચી કરી જવામાં સલામતી છે, એવું શાસ્ત્રવચન છે.”

સૌને એવો અભિપ્રાય થયો કે રીંછ સરકારની તાબેદારી સ્વીકારવી અને તેમની ચેતતરીકે શાંતિથી રહેવું.

પણ આ કડવો ધુંટડો હતો. આજ લગી ભોગ-વેલી સ્વતંત્રતા એકદમ ચાલી જતી હતી. એ કોઈને ગમતું નહોતું. છેવટે એક વૃદ્ધ મંત્રીએ રાજાને સલાહ આપી : “ત્રણ દિવસમાં તમને તમારું રાજ્ય પાછું અપાવું, જો મારું માનો તો.”

રાજાને લઈ વૃદ્ધ મંત્રી એકાંતમાં ગયો. પછી તેણે કહ્યું, “દેશને બચાવવો હોય તો બુદ્ધિ અને બલિદાન બેની જરૂર છે; અને મારી ખાતરી છે કે

મારામાં એ બંને છે. તમારે તમામ વાંદર પ્રબળે લઈને બે દિવસ સુધી પાસેના જંગલમાં છુપાઈ રહેવું પડશે, અને હું તમને ખાતરી આપું છું કે ત્રીજે દિવસે તમે નિર્વિધને રાજ્યનો કબજો લઈ શકશો. કારણ કે એક પણ રીંછ તમારી સામે થવા માટે તે વખતે જીવતું હશે નહિ.”

કપિરાજ નવાઈ પામી બોલ્યો, “કેવી રીતે?”

તે બુદ્ધો વાદર બોલ્યો, “તમે તમારા માણસોને હુકમ કરો કે તેમના ધારદાર દાંત વડે મારા હાથ પગ પર લોહીઆળ ઉઝરડા કરે, અને મારા કાન પર બચકાં ભરી લોહી કાઢે. પછી તેઓ મને ઊંચકી રાજધાનીની સીમમાં નાખી આવે. પછી જે કરવાનું છે તે હું કરી લઈશ. એકેએક રીંછને ભૈરવની ખીણમાં ભટકતું કરી દઈશ.”

કપિરાજને પોતાના મંત્રીની વાત સાંભળી ગર્વથી આનંદ થયો. પણ આવા બુદ્ધિશાળીના હાથ-પગ ચીરી તેને દુશ્મનો આગળ ફેંકી આવવાનો હુકમ કરતાં તેમને બહુ દુઃખ થયું પણ ખીજે ઉપાય

નહોતો. એ ચાર વાંદરાઓએ વૃદ્ધ મંત્રીના કાન કરડી લોહી કાઢ્યું અને હાથ પગ પર લાંબા લાંબા ધા કર્યા. મંત્રીનું આખું શરીર લોહીઆળ થઈ ગયું. પછી તેને ઊંચકીને રાજધાનીના સીમાડા આગળ નાખી આવ્યા.

રાત્રે એ વૃદ્ધ વાંદરે વેદનાથી ચીસો પર ચીસો પાડવા માંડી. એની તીણી ચીસોથી રીંછોની ઊંઘમાં ખલેલ પહોંચવા લાગી. તેથી જાંબુવાન એનું કારણ શોધવા નીકળ્યો. ફરતો ફરતો વાંદર પાસે આવી પહોંચ્યો. વાંદરને જોઈ તેને ખૂબ ક્રોધ ચઢ્યો. તે તેને મારી નાંખવા જતો હતો ત્યાં વાંદર બોલ્યો, “રીંછોના રાજમાં આવો અન્યાય ચાલે છે? હું રીંછોનું ભલું કરવા ગયો ત્યાં મારે માર ખાવો પડ્યો, અને હવે તમે મને મારી નાખો છો !”

જાંબુવાને તેને બધી વાત પૂછી અને જણાવ્યું કે હું રીંછોનો રાજ છું અને તારી વાત સાંભળી ચોગ્ય ન્યાય કરીશ,

વાંદર નમસ્કાર કરી બોલ્યો, “મહારાજ ! હું

કપિરાજનો વડો પ્રધાન છું. માટે નામ મહાખલિ. આજે બપોરે વાંદરાઓની સભા ભરાઈ હતી, તેમાં બધાએ રીંછ સરકાર સામે લડવાનો ઠરાવ કર્યો, ત્યારે મેં એનો વીરોધ કરી જણાવ્યું કે રીંછ સરકાર બહુ ન્યાયી છે. એની રૈયત થઈને રહેવામાં આપણને બહુ ફાયદો છે, માટે આપણે લડવાની વાત પડતી મૂકી તેમને તાણે થઈ જવું ને તેમની સેવા સ્વીકારવી. મારી વાત સાંભળી સૌ ગુસ્સે થઈ ગયા ને મારા પર તુટી પડી મને આખે શરીરે જખમી કરી અહીં લાવી નાખી ગયા. એમ કહીને કે હવે તારી રીંછ સરકાર તારું શું ભલું કરે છે તે અમે જોઈશું. ”

“ એમ ? ” ફાટી આંખે જાંબુવાને પૂછ્યું.

“ અને મહારાજ ! એ લોકો બધા નવું લશ્કર ભેગું કરવા પહાડ તરફ ગયા છે. એ પહાડ ક્યાં છે તે હું જાણું છું. જે રીંછ પ્રજાને અહીંનું રાજ્ય ટકાવી રાખવું હોય તો તરત જ તેમનો પીછો પકડવો જોઈએ; નહિ તો તે લોકો લશ્કર લઈ આવી પહોંચશે, પછી અહીં ઊભા રહેવું ભારે પડશે. ”

જાંબુવાનને મહાખલિની વાત સાચી લાગી.

એકદમ બધા રીંછાને તેણે તૈયાર થવાનો હુકમ આપી દીધો. દરેકેદરેક રીંછ પછી તે બાળક કે વૃદ્ધ, ગમે તે હોય આ આખરી યુદ્ધમાં નીકળવાનું હતું. મહાબલિ આખે શરીરે જખમી થયેલો હતો તેથી તેનાથી ચલાય તેમ નહોતું અને તેના વગર કોઈ રસ્તો બતાવે તેમ નહોતું તેથી તેને એક રીંછના શરીર પર બેસાડી બાંધી લેવામાં આવ્યો, જેથી પડી જાય નહિ.

સેંકડો રીંછાની પલટન ઊપડી. સૌથી મોખરે મહાબલિ અને જાંબુવાન હતા. મહાબલિએ સૌને ઝપાટાબંધ ચાલવાનો હુકમ કર્યો. આખી રાત સૌએ ચાલ ચાલ કર્યું. બીજે દિવસ થયો; તો પણ મહાબલિએ તેમને દોડાવ્યે જ રાખ્યા, વળી રાત પડી. સૌ એક મોટા ઊંચા પહાડની ભયંકર ખીણમાં પ્રવેશ્યા. આ વખતે મહાબલિએ સૌને ખૂબ ચડાવ્યા: “જેરથી ચાલો, હજી જેરથી ચાલો. દુશ્મનો ઠેઠ પહોંચી ગયા લાગે છે. આ વખતે એકેને જીવતો છોડવો નથી.”

સવાર થતાં થતાંમાં તો સૌ ઊંડી ખીણમાં

પરેપૂરા ફસાઈ ગયા. જાંબુવાને કહ્યું, “ અહીં કયાં છે વાંદર લોકો ? ”

જવાબમાં મહાબલિ ખડખડ ખડખડ હસીને બોલ્યો, “મૂરખાઓ ! તમે ધારો છો. એવો હું દેશદ્રોહી નથી. હું તો તમને બધાને આ ખીણમાં સપડાવવા લઈ આવ્યો છું. હવે રાજધાનીમાં પાછા ફરવાની

વાત ભૂલી જાને ને અહીં પહાડોમાં જંગલી પેઠે ભટક્યાં કરાને. જીલમીઓ ! તમને તો આ સજ જ યોગ્ય છે. ”

એકસાનટા પાંચદશ રીંછ મહાબલિ પર તૂટી પડ્યા ને એનું હાડકે હાડકું ચૂંથી નાખ્યું. પણ તેથી શું ? પાછા ફરવાનો રસ્તો કોઈને યાદ નહોતો. તેથી તેઓ ફરી રાજધાનીમાં જવા પામ્યા નહિ અને જંગલમાં જ ભટકતા જ રહ્યા.

ખીજે દિવસે કપિરાજ વાંદરાઓને લઈને રાજધાનીમાં પેઠો અને એક પણ રીંછ જોવા ન મળવાથી સૌએ આકાશ ચીરી નાખે તેવી હર્ષગર્જના કરી :
“ મહાબલિનો જય ! ”

લીલી

દેવદિવાળીની સાંજ હતી. ટાઢ સખત પડતી હતી. લોકો ગરમ ગરમ ધાખળા દિલે ઓઢીને હાથ ખગલમાં ધાલી સઘડીએ તાપતા બેઠા હતા, “કોઈ લો દીવાસળી” ની બૂમો મારતી એક વાઘરીની છોડી લીલી શેરીએ શેરીએ આંટા દેતી હતી. એના હાથ પગ ઉઘાડા હતા. પહેરેલું કપડું ઘણી જગ્યાએ ફાટી ગયું હતું. નાની ફાટેલી ઓઢણી શરીરે લપેટી, ટાઢ રોકવા જેમ તેમ મથતી હતી.

રાત પડી. અંધારું વધતું ચાલ્યું. ટાઢ પણ વધતી ગઈ. લીલી આખું ગામ ફરી વળી, પણ દીવાસળીની ચાર પેઢીમાંથી એકે પેઢી વેચાઈ નહિ. આજે દેવદિવાળી હતી. ઘેર ઘેર ઓચ્છવ હતો. ઘેર-ઘેર દીવાઓની નાની સરખી હાર પ્રકટી હતી. પવનના સપાટામાં કોડિયાંની સોનેરી જ્યોતો ધ્રુજતી

હતી. આજે કોને ઘેર દીવાસળીની ખોટ હોય ? એવું અભાગીજન કોણ હોય ?

લીલીની દીવાસળી ન વેચાઈ. નિરાશ થઈ એ એક મોટા દેખાતા ઘરની ખડકી આગળ આવી ઊભી. અંદર ધમાધમ ચાલતી હતી. બાળકો કૂદાકૂદ કરતાં હતાં અને હર્ષની કિકિયારીઓ પાડતાં નાચતાં હતાં. હીરણી એ જોઈ રહી.

અંધારું વધતું ચાલ્યું. ખડકીની અંદરથી બાળકોનો કિલ્લકિલાટ સંભળાતો ખંધ થઈ ગયો; બાળકો નિરાંતે ધાબળા ઝાઢી, પોંઢી ગયાં હશે. ખડકીની દીવાલને અઢેલીને લીલી બેસી ગઈ. ટાઢ-માંથી બચવા તેણે આખું શરીરનું જાણે કોકડું વાળી દીધું. દીવાસળીની પેટીઓ એના હાથમાં જ રહી.

આબુબાબુનાં ખંધ ઘરોની બારીઓમાંથી દીવાનું અજવાળું દેખાઈ રહ્યું હતું. થોડી વાર સુધી લીલી વારાફરતી ચોમેર જોઈ રહી, જાણે એવી આશા રાખતી હોય કે કોઈ ત્યાંથી તેની સંભાળ લેવા બહાર

આવશે પણ કોઈ આવ્યું નહિ. લીલી અહીં ટાઢે મરે છે એવી કોઈને ખબર નહિ હોય?

ટાઢથી લીલીની આંગળીઓ રહી ગઈ હતી. પગ એવા જડ થઈ ગયા હતા કે લોહી વહેતું ખંધ થઈ ગયું હતું. લીલી દૃષ્ટિયું વાળીને પડી હતી. એટલામાં પાસેના ઘરમાંથી બે છોકરાં ખાઝતાં સાંભળાયાં—એક છોકરો બોલતો હતો, “મારો પેંડો છે; નહિ આપું તને,” બીજો કહે. “તારો પેંડો તો તું ખાઈ ગયો. આ તો મારો છે.” લીલી એ ઝંઘડો સાંભળી રહી.

એકાએક લીલીને દીવાસળીની પેટી યાદ આવી. ટાઢના આકરા મારમાંથી હાથપગને કંઈકે ગરમાવો આપવા તેણે વિચાર કર્યો. પેટીમાંથી એક દીવાસળી કાઢી. તેણે ધસીને સળગાવી. સળગતી દીવાસળી ઊભી પકડી રાખી તેની જ્યોત પર હાથપગને ગરમાવો આપવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો. એક પણ... તેને એમ લાગ્યું એ નાનકડી દીવાસળી નથી, પણ લુહારની બળતી ભઠ્ઠી છે. ઘગઘગ એમાંથી અગ્નિની જ્વાળાઓ નીકળી રહી છે. કેવો સરસ ગરમાવો મળે છે ?

પણ દીવાસળીને દયા ન આવી, એ ઝગીને હોલવાઈ ગઈ. લુહારની ભઠ્ઠી એકાએક અત્રોપ થઈ ગઈ. ગરીબ બિચારી લીલી ટાઢમાં થથરતી જ રહી.

થોડીક વાર થઈ અને લીલીએ બીજી દીવાસળી સળગાવી. ઝગઝગાટ ! ખડકીની ભીંતને અઢેલી લીલી કોકડું વળી પડી હતી, તે ભીંત પર દીવાસળીનું અજવાળું પડ્યું. જાણે ભીંત કાયની બનેલી હોય તેમ લીલી ભીંતની પેલી પાર જોવા લાગી. એક છોકરી ઘરમાંથી આવતી હતી; તેના હાથમાં પેંડો

હતો. દોડતી દોડતી લીલીની પાસે આવી તે બોલી,
 “લે, લે, લીલી આ તારો ભાગ.” લીલી હરખાઈ
 ગઈ. પેંડો લેવા તેણે હાથ લાંબો કર્યો. પણ એટલામાં
 તો દીવાસળી બળી રહી. પેંડા સાથે પેલી છોકરી
 અદૃશ્ય થઈ ગઈ. લીલીના મોં સુધી આવેલો પેંડો
 ગુમ થઈ ગયો !

ઘડીક રહી લીલીએ ત્રીજી દીવાસસી શળગાવી
 કેવો ઝગઝગાટ ! સુંદર એવી એક દુકાન લીલીની
 આંખ સામે દેખાઈ ! આખી દુકાન ભાતભાતનાં,
 રંગબેરંગી રમકડાથી ખીચોખીચ ભરેલી. નાની નાની
 સુંદર ઢીંગલીઓ, રબરનાં, કાચનાં અને કચકડાનાં
 નાનાં મોટાં સુંદર પૂતળાં ઓહ ! કેવું મજાનું ? બધાં
 પૂતળાં દુકાનમાંથી રમઝમ રમઝમ કરતાં હાથ લાંબા
 કરી લીલી તરફ દોડતાં આવ્યાં. રબર, અને લૂગડાનાં
 સસલાં, કૂતરાં, વાંદરાં, ખિલાડીઓ, મ્યાઉં મ્યાઉં,
 હાઉ હાઉ, સીસ સીસ કરતાં ઠેકઠેકા કરતાં, હર-
 ણીની સાથે રમવા ધસી આવ્યાં. લીલી ખુશ ખુશ
 થઈ ગઈ. નાનકડા સસલાએ કૂદકો મારી લીલીના
 ખભા પર સવારી કરી. ખિલાડીનું ખચ્ચું આવી,

એના ખોળામાં ભરાયું. પેલું ઘોળા કાળા ચટાપટા-
વાળું કુરકુરિયું—ખરરર! એકાએક દીવાસળી હોલ-
વાઈ ગઈ! લીલીની નજર આગળથી કુરકુરિયું,
સસલું, વાંદરું બંધાયે પળમાં અલોપ થઈ ગયાં.
લીલીએ આંખો ચોળી ધ્યાનપૂર્વક સામે જોયું તો
મજબૂત કાળી ભીંત આડી ઊભી હતી. આકાશમાં
પનમના ચંદ્ર ઉપર કાળમીંઠ વાદળાંનો ઘેરો ફરી
વળ્યો હતો. થોડી વારમાં તે સ્વસ્થ થઈ; સ્વસ્થ થઈ
કે સખત ટાઢનો માર તેને લાગવા માંડ્યો. તે ભય-
ભીત બની ગઈ.

વળી તેણે દીવાસળી સળગાવી. દીવાસળીની
કંપતી જ્યોતમાં તે ધારીને જોઈ રહી. ધીરે...ધીરે...
ધીરે એક મોંનો આકાર દેખાવા માંડ્યો. એક પછી
એક રેખાઓ પ્રગટતી ગઈ. કપાળ પર કરચલીઓ,
ચીમળાયેલા હોઠ; લપડી પડેલા ગાલ.....આંખો
ચહેરો જોઈ લીલીની આંખો હસી ઊઠી: ખીજ જ પળે
તે બોલી ઊઠી: “ આ મારી મા ” એ ચહેરો લીલી-
ની માનો હતો. જવાબમાં એની માના હોઠ ધ્રજ્યા:
એ હસતી દેખાઈ.

દીવાસળી હોલવતાં આવું મધુર દૃશ્ય ઘડીમાં નાશ પામી જશે એ યાદ આવતાં લીલીએ આખી પેટી ખાલી કરી. એક સામટી બધી દીવાસળીઓ સળગાવી દીધી. કેવડો મોટો ભડકો ! ધરડી માને આવ્યો ચહેરો આનંદથી હસી ઊઠ્યો. લીલી બોલી, “મા, મા, મને તું રહે છે ત્યાં લઈ જાને ?” લીલીના કાનમાં એની માની મધુર વાણી સંભળાઈ : “હું તને ત્યાં લઈ જવાને જ આવી છું. બેટા ! અહીંના કરતાં ત્યાં ઘણું સુખ છે. અહીં તારી સામે ઉભી ભીંત છે, ત્યાં તારે માટે ચારે કોર ખુલ્લા દરવાજા છે. ઊઠ, બેટા ! ચાલ મારી સાથે.” લીલી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. એનાં રોમે રોમ હર્ષ પથરાઈ ગયો.

ખીજે દિવસે સવારે ખડકીનું બારણું ઉઘાડતાં જ દરવાજે એક નાનકડી ચીંથરેહાલ છોકરીનું શરીર ભીંતને અઢેલી વાંકું પડેલું હતું. લીલી ટાઢથી થીજીને મરી ગઈ હતી, પણ એના મોં પર માને મળવાનો આનંદ દેખાઈ રહેતો હતો.

કમળા ફૂલ

વૃંસાદ આવ્યો નહિ. જેતરોમાં પાક થયો નહિ. ધરતી લીલી છમ થઈ નહિ. ઝાડપાનની તરસ છીપી નહિ. નહીં નવાણુ સુકાઈ ગયાં. કુવાઓનાં પાણી પાતાળમાં પહોંચ્યાં. પશુ પંખીઓ અનાજ પાણી વગર તરફડવા લાગ્યાં. મનુષ્યોની પણ ભૂંડી હાલત થઈ. સઘળે દુકાળનો ભયંકર ત્રાસ વ્યાપી ગયો.

નાનકડી એક છોકરી હતી. ગંગા એનું નામ. ખિચારીનાં માળાપ મરી પરવાર્યાં હતાં. કાકાને આશરે ઊછરી હતી. કાકો પણ છેવટે મરણશરણ થયો. હવે એની સંભાળ રાખનાર કોઈ નહોતું. ગામ ગામથી લોકો ધરબાર છોડી અનાજ પાણીની

શોધમાં હાલી નીકળતાં હતાં. ગંગા પણ એવી એક ટોળીમાં ભળી.

એને માણસોની ટોળી હતી કે જનાવરોની ? કોઈ કોઈની ખબર પૂછતું નહોતું, કોઈ કોઈના સામું જોતું નહોતું, બાપ દીકરાને ને દીકરો બાપને રસ્તામાં એકલ નિરાધાર મેલી દે, ઘણી જૈરીને છોડી દે, ને જૈરી ઘણીને નિરવા છોડી દે, આખે રસ્તે ધાવણું છોકરાંની ચીસો સંભળાયા કરે, મા પણ શું કરે ? પોતે જ હાડપિંજર બની ગયેલી ત્યાં છોકરાંને ધવડાવે શું ? સેંકડો માણસોની હારની હાર ધાન ધાન ! ને પાણી પાણી ! કરતી ચાલ્યા કરતી ચાલ્યા કરે. ગંગા પણ એ સેંકડો ભેગી એક હતી.

વાંસની લાકડી ચાલી શકે એ મનાય, પણ હાડકાંની લાકડી જેવાં આ શરીરો કેવી રીતે ચાલી શક્તાં હશે એ સમજતું નથી. ગંગા રાતને દિવસ ચાલ્યા કરતી હતી, પડતી હતી, ઊભી થતી હતી, ધવાતી હતી, પીડાતી હતી, ચીસો પાડતી હતી, કણકતી હતી, તોયે ચાલતી હતી. ચાલ્યા જ કરતી હતી. થાકીને પડી જતી, તો પડી પડી પેટે ધસ-

ડાઘને પણ આગળ વધતી હતી. એને આશા હતી કે કોક વખત ક્યાંક પાણી મળી જશે. તરસે એનું ગળું સુકાઘને ચાંટી ગયું હતું—તરસના ભાન સિવાય બીજું કંઈ જ સાન ભાન હવે એને રહ્યું નહોતું. એ આગળ ને આગળ ધસડાતી જતી હતી.

ટોળામાંથી એ જુદી પડી ગઈ. લીલોતરીનો કીડો, કોઈ રસ્તો ખતાવનારું નથી હોતું, તોયે હૈયા ઉકલતથી ચોક્કસ દિશા તરફ ધસડાતો જાય છે તેમ ગંગા ધસડાતી જતી હતી—અને એ ખરે રસ્તે ધસડાતી હતી. કારણકે થોડા વખત પછી એક પાણીના છલકતા સરોવર જેવું એને કંઈક દેખાયું પણ ખરું.

એ સરોવર નહોતું, હતું માત્ર નાનકડું ખાળોચિયું. સારે વરસે ભેંસ પણ એમાં ધડી વિસામો લેવા પગલું ન ભરે; એવું એ ખાળોચિયું, ગંધાતું ને ગંદું—ઓગાળેલા કાદવ જેવું ! પણ તરસે મરતી ગંગાને મન એ નિર્મળ નીતર્યા જળનું સરોવર હતું. ધસડાતી જખમાતી એ ખાળોચિયાને કાંઠે પહોંચી. હાશ, પહોંચી તો ખરી, હવે તરસ છિપાવે એટલી વાર છે.

એ સળેખડી જેવો દુખળો હાથ કેવી રીતે લાંબો થઈ શક્યો તે હું નથી જાણતો; એ લાંબો થયો છતાં પાણીને પહોંચી શક્યો નહિ—ખેંચાઈને પાછો પડ્યો. એક જખ્ખર આંચકો મારી ગંગા આગળ વધી, એનું શરીર ખાખોચિયાનાં પાણીને સ્પર્શ્યું. બસ, હવે પાણી પીતાં કેટલી વાર! જીવ બચી ગયો, જાણો !

તરફડતું માથું ગંગાએ ખાખોચિયાના પાણીમાં ધાલ્યું, મોં ફાડ્યું, એની સુકાઈને ચામડું બની ગયેલી જીભે ગળામાંથી બહાર નીકળવાની ના પાડી, તોયે તેણે જોર કરી કરી મોઢામાં પાણી ધુસાડવા ધમપછાડા માર્યા—થોડું પાણી મોઢામાં પેટું ખરું; પણ એ યે એટલું જાડું રાખડી જેવું બની ગયું હતું કે ગળા લગી પહોંચ્યું નહિ—વ્યર્થ તરફડીને ગંગાની ડોક ખાખોચિયામાં ઢળી પડી, ગંગા પાણીમાં જ મડદું થઈને પડી.

નામ જેનું ગંગા—સાત દુકાળે સુકાય નહિ એટલું ગંગાનું પાણી, મરતા માણસના મુખમાં બે ટીપાં ગંગાજળ પડે તો એનું મરણું સુધરી જાય—

એ ગંગા અહીં ગંદા ગંધાતા ખાખોચિયામાં તરસે તરફડીને મરી.

ખીજ સવારે એ ખાખોચિયામાં સરસ મનાતું ગુલાખી ફુલ ફુટી નીકળ્યું હતું. કેવી સુંદર એની પાંખડીઓ ! દુનિયામાં ફૂલ તો ઘણાં જોયાં, પણ આના જેવું રૂપાણું ફુલ કોઈ ન જોયું. કાદવમાંથી એ ઊગી નીકળ્યું હતું, પાણીમાં એનું ઘર હતું, પણ પાણીનો સ્પર્શ પણ એ સહન કરી શકતું નહોતું, ટીપેટીપું પાણું ઠાલવી દેતું હતું, જાણે ગંગા પોતે ફૂલ બનીને આવી હતી ને કહેતી હતી કે પાણીમાં હું પડી છું, પણ પાણી પીવા નથી પામી એટલે પાણીનો સ્વીકાર હવે હું નહિ કરું.

લોકોએ એ ફૂલનું નામ કમળ પાડ્યું, ને દેવને માથે ચડાવ્યું. ભક્તો બોલ્યા: ‘વાહ ! કેવું સુંદર ફૂલ છે ! આ ફૂલની ભગવાનની કેવી સરસ પૂજા થાય છે !

ઘણાં ઘણાં વર્ષો આજે આ વાતને યદ્ધ ગયાં. હજી પણ લોકો કમળને જોઈ રાજી રાજી યદ્ધ જાય છે, પણ ગંગાની વાત તેઓ સાવ ભૂલી ગયા છે.

રાક્ષસ

અ ક્યારે ઊંધવા પડેલો એની મને ખબર નથી. પણ કદાચ હજારો વરસની ઊંધ એણે લીધી હશે; કારણ કે એ આજસ મરડીને જાગ્યો ત્યારે પૃથ્વી પર ઘણા ફેરફારો થઈ ગયા હતા. મનુષ્યની વસ્તી ઘણી વધી ગઈ હતી, મનુષ્યોએ શહેરો વસાવ્યાં હતાં, ખંદરો ખાંધ્યાં હતાં, હુન્નરઉદ્યોગોની સ્થાપના કરી હતી, અને બીજું ઘણું ઘણું થયું હતું.

એ રાક્ષસ હતો. બધા રાક્ષસોનો નાશ થઈ ગયો ત્યારે એ યુક્તિથી જીવ બચાવવા નાસી છૂટ્યો હતો, અને એક પર્વતશિલા પર લાંબો થઈ થાક ઊતારવા ઊંધી ગયો હતો. એ ઊંધમાંથી તે આજે આચિંતો જાગ્યો. માણસના માથા જેવડી એની વિશાળ આંખો ચાળીને એણે જોયું, “આ શું? આ અંધારું અંધારું કેમ વરતાય છે! હું તો શિલા પર ઊંચે સૂતો હતો,

અને અહીં ગુફામાં ક્યાંથી આવી ગયો ? ધરતી તો નીચી નહિ ઊતરી ગઈ હોય ? ”

એવું જ થયું હતું. ધરતીકંપોના આંચકા ખાઈ ખાઈને એ પહાડની ભૂમિ નીચી ઊતરી ગઈ હતી, અને તેની ગુફા બની ગઈ હતી. કોઈ અદ્ભુત રીતે એની ઊંઘમાં ખલેલ નહોતી થઈ, એ બચી ગયો હતો.

એ જાગ્યો. સ્થળનું ભાન થવા સાથે પહેલું ભાન થયું એને ભૂખનું. હજારો વરસથી એણે ખાધું નહોતું.

ભૂખ ભાંગવા એ ગુફામાંથી બહાર નીકળ્યો. જાણે કુતુબમિનાર હાથપગ હલાવતો ચાલ્યો ! ક્યાં ? નજીકમાં જ ! આપણા હિસાબે પચાસ-સાઠ માઈલ પર એણે એક શહેર જોયું. ત્યાં મકાનો હતાં, છાપરાં હતાં, રસ્તા હતા, ઝાડ હતાં, નદી હતી : એ બધું જોઈને એ ખુશ થયો.

“ આજે હજારો વરસની ભૂખ ભાગશે. હાશ ! ઠીક નાસ્તો થશે ! ”

વળી પાછો એ બોલ્યો, “ મને જોઈ લોકો કેવા બી મરશે ! છોકરાં ને સ્ત્રીઓ તો ચીસેચીસ પાડશે, કેટલાંક તો બેભાન થઈને પડી જશે, કેટલાંક તો નાસવાનું ભૂતી જડ જેવાં ઊભાં ત્યાં ચોંટી જશે; અને પુરુષો ? એ સ્વાર્થીઓ જીવ બચાવવા નાસભાગ કરશે. એ નાસભાગ અને ચીસેચીસ જોવાની ખૂબ મજા પડશે. એ ડરકુઓને જોઈ મને ખરેખર હસવું આવશે, અને તો જ તેમને પકડી પકડી ખાવાની મજા પડશે ! ” આમ વિચારી એ ખડખડાટ હસી પડ્યો.

‘ આહા ! માણસજાત મને જોઈ કેવી બીવા માંડશે ! એ લોકો બીજે એમાં જ મારી ખરી મજા છે ! ’

આમ વિચાર કરતો કરતો એ ગામની પાસે આવી પહોંચ્યો. ગામની ભાગોળે બેઠ બાબુ ઝાડોની હારોની વચમાં એણે કાળો નાગ પડેલો જોયો. નાગને જોઈ એને દાઝ ચડી : “ હું, માળો ખાઈ પી પડ્યો છે ! પંદર હાથ તો એનું શરીર જડું થયું છે, અને

લંબાઈ! અધધધ ઠીક છે; પણ એય જાણુશે કે મરદ મળ્યો હતો.”

આમ કહી એણે નાગને એક લાત મારી. પણ નાગ તો જરાયે સળવળ્યો નહિ. બીજી લાત મારી તો યે નહિ. જાણે એને લાગતી જ નથી. છેવટે ગુસ્સે ભરાઈને રાક્ષસે નીચા નમી નાગને હાથથી ઝાલી ફેંકી દેવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ ઝાહ ! એની આંગળી-એ જમીનમાં ખૂતી ગઈ અને નાગની કાળી જડી ચામડીનો એક તુટેલો કટકો હાથમાં આવ્યો ! ફરી મથ્યો, ફરી એવો બીજો કટકો આવ્યો. હવે એને સમજાયું કે આ નાગ નથી. પણ જમીન જ એવી છે ! વીસમી સદીની ડામરની સડકનો એને બિચારાને ક્યાંથી ખ્યાલ હોય, એ એને નાગ માની બેઠો !

એમ કરતાં એ ગામમાં આવી પહોંચ્યો. લોકોને એચિંતા ગભરાવવાનો એનો વિચાર હતો, એટલે દબાતો-લપાતો છેક બજારમાં એ આવી પહોંચ્યો, અને એક ખૂણે ભીંતને અઠીંગીને એ બેઠો.

ઘડીભર એ જોઈ જ રહ્યો. માણસોની અવર-જવર ઘણી હતી પુરુષો, સ્ત્રીઓ ને બાળકોનાં ટોળે-

ટોળાં આમતેમ જઈ રહ્યાં હતાં. કેટલાંક વિચિત્ર પ્રકારનાં પ્રાણીઓ પણ એણે જોયાં: એક પ્રાણીનું અડધું શરીર માણસનું અને અડધું શરીર લોહનાં જે ચક્કરનું બનેલું હતું. એ ચક્કર ક્રિયા જ કરતાં હતાં અને પ્રાણી દોડ્યા જ કરતું હતું. બીજું એક પ્રાણી તેથી થોડું વિચિત્ર હતું. એ ગાડા જેવું લાંબું હતું, પણ એનું શરીર ઠીક રૂપાળું હતું. એનો અંદરનો ભાગ ખાલી હતો. એને એ ખાલી ભાગમાં કોઈમાં એક તો કોઈમાં બે તો કોઈમાં ચાર, માણસનાં માથાં દેખાતાં હતાં. એ અનેક માથાવાળું, ઝડપથી ચિત્ર વિચિત્ર અવાજો કરતું. દોડતું પ્રાણી પુરૂષ હતું કે સ્ત્રી તે રાક્ષસ નક્કી કરી શક્યો નહિ.

પણ પેટમાં ખબ્બ ભૂખ લાગી હતી ! રાક્ષસે પોતાની તરફ સૌનું ધ્યાન ખેંચવા એક ગર્જના કરી. પણ એની એ ગર્જના કદાચ કોઈને સંભળાઈ નહિ હોય. પછી એણે બીજી ભયંકર ગર્જના કરી આ પણ નિષ્ફળ ગઈ. રાક્ષસ નવાઈ. પામ્યો, કારણ કે એની ગર્જનાથી ધરતી હાલી ઊઠતી, ઝાડો ઉથલી પડતાં, કિલ્લા ગગડી પડતાં; પણ આજે આમ કેમ ?

ક્રોધથી એ ઊભો થઈ ગયો, અને લાંબા હાથ-પગ હલાવી, હતું તેટલું જોર કરી ખૂમ પાડી ઊઠ્યો, ‘હો...હો...’

શાંત ! જતા આવતા સૌ શાંત, સ્થિર થઈ ગયા. સ્ત્રીઓ બાળકો ને પુરુષો સૌ ઊભાં રહી ગયાં. થોડી વાર થઈ, અને એક છોકરો ખૂમ પાડી ઊઠ્યો, “મદારી ! મદારી !”

મદારી આવ્યો છે સાંભળી લોકોનાં ટોળાં વધવા લાગ્યાં. રાક્ષસે ધારેલું કે મારી ગર્જના સાંભળી અને માફ રૂપ જોઈ લોકો નાસભાગ કરી મૂકશે, તેને બદલે અહીં તો લોકો ટોળે મળવા લાગ્યા તેથી ખિન્નધને એણે ફરી ગર્જના કરી.

ગર્જના સાંભળી એક જણ બોલ્યો, હં, ફરી ફરી હૂક હૂક કરે છે ! બીજું શું આવડે છે, એ બતાવને !”

બીજો બોલ્યો, “બીજા કયા ખેલ આવડે છે, બતાવ !”

ત્રીજો આગળ આવ્યો. તે બોલ્યો, “બધા પાછા

ખસો, આગળ જગા મૂકો. જાદુગર ખેલ શરૂ કરે છે હવે !”

તમાશો જોવા રાક્ષસની આગળ ગોળકુંડાળે લોકો ગોઠવાઈ ગયા.

રાક્ષસ બોલ્યો. “હું રાક્ષસ છું. તમને ખાઈ જાઉં !”

આ સાંભળી લોકો ખડખડ હસી પડ્યા, “રાક્ષસ છું તો જાણ્યો તને ! બાકી ખાઈ જવાનું તો ઠીક છે. અમારી પાસે તને ખાઈ જાય એવું ઘણું છે ! તું તારે ખેલ બતાવને. અમે પાઈ પૈસો આપીશું !”

“ઝાત્તારી ! આ લોકો તો આમેય ખીતા નથી !”

રાક્ષસે એક છોકરાની સામે જોઈ દાંત ભંચરડી ‘ખાઉ’ કહ્યું. બીવાને બદલે છોકરાએ એને સામું કહ્યું. “ખાઉ !”

હવે રાક્ષસે વિચાર કર્યો, કે “જે પાંચ જણને કોળિયા કરી જાઉં તો જ આ લોક બીવા માંડશે. પણ આવા શાંત લોકોને પકડી ખાવામાં મજા શી ? બીએ નહિ તેને મારવામાં ઉત્સાહ શો ? છટ, પહેલાં એમને બીવડાવું નાસભાગ, કરાવું. પછી જ એમનો ખાખેખોખા નાસ્તો ઉડાવું.

રાક્ષસે ચાર-પાંચ ઠેકડા ભર્યા. જે-પાંચ વાર પગ ઊંચોનીચો કરી, હાથ લાંબા કરી જીભડા કાઢ્યા.

નાકનાં ટેરવાં ચડાવી નસકોરાની બખોલો બતાવી.

એક જણ બોલ્યો, “ ઠીક છે ! ”

બીજો બોલ્યો, “ મરી જશે ત્યારે હાડકાંનું ખાતર સાફ થશે. ”

ત્રીજો બોલ્યો, “ એના દાંતનાં બટન સરસ બને ! ”

ચોથો બોલ્યો, “ એના નખનું...”

રાક્ષસ ચોંક્યો, “ આ તો મારા જીવતાં મારો ભાગ પાડી લેવા બેઠા છે. આવા લોકો પહેલાં તો નહોતા. પહેલાં તો હું એક ગર્જના કરતો કે આખું ગામ ધૂજ ઊઠતું, ને ગાડેગાડાં ખાવાનું ભરી મને આપી જતું ! ક્યાં ગયા એ લોકો ! ક્યાં ગયા એ દિવસો ! ”

નિરાશાથી રાક્ષસ ઘબ ઘઈ નીચે બેસી પડ્યો. લોકો બોલ્યા, “ ગદ્દા ! બેસતાં તો શીખ ! ”

એક ડોશી બે લી, “ શરીર ઘાલ્યું છે, પણ લડધાને રીતભાત જ આવડતી નથી. આને કોણ કન્યા દેવાનું છે ! ”

રાક્ષસે રીસમાં દાંતિયાં કર્યાં. એને થયું, “ડાશીને હમણું ચાવી ખાઉં.”

એક છોકરે પુછ્યું, “અલ્યા, તારે પૂંછડી છે? કોણ કાપી ગયું?”

હવે રાક્ષસથી રહેવાયું નહિ. ક્રોધમાં એણે એ છોકરાને પકડી ખાઈ જવા મેં ફાડ્યું. છોકરો એ જોઈ બોલ્યો, “વાહ! અંદર તો સંતાકૂકડી રમાય એવું છે!”

“છિ!” રાક્ષસે તરત જ છોકરાને નીચે મૂકી દીધો. મરવાની વેળાએ સંતાકૂકડી રમવાનું યાદ આવે એવો છોકરો તો આજે જ જોયો! એ તો ઠંડો થઈ ગયો.

એક જણ બોલ્યો, “છટ્! આને કોણ રાક્ષસ કહે? આ તો ચોથિયું રાક્ષસ છે, ચોથિયું!”

બીજો બોલ્યો, “એને કશું આવડતું નથી! એનામાં રાક્ષસપણું જ ક્યાં છે?”

“એમ, જોવું છે ત્યારે?” કહી રાક્ષસે નસ-કોરાં ફુલાવ્યાં, દાંત ભચેડી ભયંકર અવાજ કર્યો, પછી જોરથી ફુંકાડા મારવા માંડ્યા.

“ આના કરતાં તો મારે ઘેર ધમણ સારી ચાલે છે ! ” એક લુહાર બોલ્યો.

“ છિ ! છિ ! છિ ! આને તો કાંઈ આવડતું નથી. નકામો દમ મારે છે. એક પાઈ પણ આપવા જેવી નથી.” બીજો બોલ્યો.

“ તને કૂવામાંથી તેલ કાઢતાં આવડે છે ? પાણીમાં આગ લગાડતાં આવડે છે ? લાકડા—લોઢાને દોડાવતાં આવડે છે ? આકાશને ગવડાવતાં આવડે છે ? વગર દેવતાએ ભડકો કરતાં આવડે છે ? ” એક છોકરાએ પૂછ્યું.

રાક્ષસ તો ડોળા ફાડી બેઠો રહ્યો. લોકો એની પામરતા બેઠો હસવા લાગ્યા.

“ તો અમને એ બધું આવડે છે ! ” છોકરો બોલ્યો : “ અમે કૂવામાંથી ઘાસતેલ કાઢીએ છીએ, સાઈકલ ને મોટર દોડાવીએ છીએ, એરોપ્લેન ઉડાવીએ છીએ, રેડિયો દ્વારા આકાશ પાસે ગીત ગવડાવીએ છીએ, વગર દેવતાએ પેટ્રોલના ભડકા કરી શકીએ છીએ, અને તું પાણી સમજીને પીવા માંડે તેવા ઘાસતેલમાં અમે આગ લગાડીએ છીએ.

સમજ્યો? અમે દેખાઈએ છીએ આવડા, પણ છીએ તારા કરતાં હજારગણા જબરા!”

“હું!” રાક્ષસ નવાઈ પામી ગયો. છોકરો જે કંઈ બોલી ગયો, તેમાંનું ઘણું તો એ સમજ્યોજ નહોતો.

“હું, જોવું છે અલ્યા, મારા નાનકુડા હાથનું જોર?” બીજો એક છોકરો હાથમાં એર-ગન લઈ આગળ આવ્યો. રાક્ષસ કંઈ બોલ્યા વગર તેના સામું જોઈ રહ્યો.

“તો હાથ ધર, બતાવું.” છોકરાએ કહ્યું. રાક્ષસે કુતૂહલથી હથેળી ધરી. છોકરાએ તરત જ હથેળી વચ્ચેવચ્ચ નિશાન તાક્યું. છરો હથેળીમાં ઊતરી પડ્યો. આવડો મોટો રાક્ષસ પણ ‘ઓ...’ કરી ચીસ દઈ ઊઠ્યો.

અને પછી તો જોઈ લ્યો! લોકોને બીવડાવીને ખાઈ જવા આવેલો એ રાક્ષસ પોતે જ એવો બીન્યો કે જાય નાહો. તે દિવસનો એ માણસોના વાસથી નાસી ગયો છે. ક્યાં ગયો છે તેની ખબર નથી. ફરી કદી દેખાયો નથી.

સુખી માણસનું પહેરણ

બુગદાદનો એક ખલીફ ઘણો શ્રીમંત અને પ્રખ્યાત હતો. તેણે સઘળા શત્રુઓને છતી લઈ રાજ્ય ધણું વધાર્યું હતું. વિવિધ પ્રકારના મોજ-વિલાસ ભોગવતો છતાં એ ખલીફ સુખી ન હતો. તેનું ચિત્ત હંમેશ દુઃખી રહેતું. રાજ્યના સઘળા વિદ્વાન વૈદ્યો ને હકીમો ઇલાજે કરી વળ્યા અને ઇલમીઓ ઇલમ કરી ચુક્યા, પણ ખલીફના ચિત્તને શાંતિ થઈ નહિ.

પવનવેગે વાત પ્રસરી અને એક ફકીરે ખલીફના સમાચાર સાંભળ્યા. ફકીર રણઝોળંગી ખલીફ પાસે ગયો. ખલીફે દમભેર પૂછ્યું—“ઓ વૃદ્ધ તપસ્વી ! મારે કાળે તું શું કરીશ ? છે કંઈ તારા તપનો પ્રભાવ ? હોય તો ખતાવ મારા સુખનો ઉપાય.”

“ઓ ખલીફ, માત્ર એક ઉપાય છે.” ફકીરે એનો કંપતો હાથ દાઢી પર ફેરવતાં કહ્યું—“બસ, એક જ ઉપાય છે. કોઈ સુખી માણસનું પહેરણ મંગાવી પહેર એટલે તું સુખી થઈશ.”

ફકીરે એને માર્ગે ચાલ્યો ગયો. ખલીફ આશા-ભર્યો ગણગણ્યો : “સુખી માણસનું પહેરણ ! આહ ! મારા સેવકો તે હમણાં જ લાવી દેશે.”

દશે દિશામાં સેવકો દોડાવી મૂક્યા. સૌથી પહેલાં સુખી માણસનું પહેરણ લઈ આવનારને સારું ઈનામ આપવાનું ખલીફે જાહેર કર્યું. દરેક માણસ ઈનામ મેળવવા આતુર હતો.

“ એ માણસ ધણો જ પૈસાદાર છે, એટલે તે સુખી હોવો જ જોઈએ. તેનું પહેરણ મેળવી હું ઈનામ જીતી લઉં ”

આવા વિચારો કરતો એક સેવક કેટલાંયે દિવસોની મુસાફરી પછી તે પૈસાદાર માણસને ગામ પહોંચ્યા. તેને મળ્યા અને ખલીફના દરદની ને દરદના ઉપાયની વાત કરી તેના પહેરણની માગણી કરી.

“ તારે સુખી માણસનું પહેરણ જોઈએ છે અને તું મને સુખી માને છે? પણ, હું સુખી નથી. દુનિયામાં મારા જેટલાં દુઃખી થોડા જ હશે ! ”

“ પણ જુએ ને તમારે કેટલા બધા નોકરો છે.

“ જહન્નમમાં જાય એ નોકરો ! લુચ્યા—બદમાસ બધાએ. ” તે પૈસાદાર માણસ ખુરસીના હાથ પર હાથ ઠોકતો ક્રોધથી બરાડી ઊઠ્યો—“ લુચ્યા—તે બધાય મને પળેપળે લુંટવામાં જ રચ્યાપચ્યા રહે છે. ’

“ અરે ! પણ તમારે કેટલાં બધાં ઘેટાં બકરાં અને ઢોર છે ?

“ઘેટાં અને ઢોર ?” તિરસ્કારપૂર્વક એ શ્રીમંત યોદ્ધો, હા ! જરૂર ડુંગરો ઉપર વરૂ ખાઈ જાય અને મેદાનમાં જંગલી જનાવરો ખાઈ જાય !”

“પણ તમે કેટલા બધા ધનના માલીક કહેવાઓ છો !”

“ધન ! દોલત ! ચોર અને ઠગ લોકોની એ કાયમી લાલચ; મને એથી રાતદિવસ બીક લાગે છે. જો—” અને તેણે ઊભા થઈ ઝખ્ખો ઊંચો કરી ભેટે લટકતી તરવાર અને કમરે ખોસી રાખેલ ખંજર ખતાવ્યાં:—“રાત દિવસ મારે હથિયારથી સજ્જ રહેવું પડે છે.”

બીજા નોકરોની પણ આવી જ સ્થિતિ થઈ. દેખાવમાં અને રીતભાતમાં સુખી લાગતા એક માણસને તેમણે ખરો સુખી માની લીધો હતો !

આખરે એક ભોળા ખેડુતે તેમને કીધું : “આપ સૌ સુખી માણસને શોધો છો તો પેલા માછીમાર દલખુશ જરૂર સુખી છે. આપ એની તપાસ કરો.”

સેવકો દોડ્યા. દલખુશને ઘેર ગયા તો ખબર મળ્યા કે ‘એ તો દરિયે ગયો છે.’ સૂરજનાં કિરણોને દશે દિશાએથી હરખભર્યો આવકાર દેતું કંગાલ

ખરનું ભાગ્યુંતુટયું સાદું ઝૂપડું બેઠું રાજઅનુચરો
ગ્યાલી ઊઠ્યા.

“અરે ! આ કહી સુખનું સ્થાન હોઈ શકે જ
નહિં.”

એટલામાં તો રેતી પર ગાતો ગાતો આવતો
દલખુશ તેમની નજરે પડ્યો. એક એક લાંબી પાતળી
આકૃતિ : સૂરજના તાપથી કાળું થઈ ગયેલું તેનું
શરીર અને મોં ! એક કચ્છ સિવાય તેને આખે શરીરે
કંઈ વસ્ત્ર જ ન હતું. તેના ખભા ઉપર તેની જળ
લટકતી હતી અને તેના હાથમાં માછલી પકડવાનો
કાંટો હતો. તેની આંખો હસી ઊઠતી હતી અને
તેનો આખો ચહેરો આનંદથી દીપી ઊઠતો હતો.
તેનું મોં તો જાણે આનંદમાં તરખોળ હતું ! ચિંતાની
ખિલકુલ રેખા ને ભય વિનાનો આ માણસ લાંબાં
પગલાં ભરતો, તેનું હળવું વજન ખેંચતો તેમની
પાસે આવી ઊભો. તેના ઝૂંપડા આગળ રાજના
વિદ્વાન માણસોને—વડી કચેરીઓના આ સાહેબોને
ભેગા થયેલા બેઠું તે નવાઈ પામ્યો.

“પેલો દલખુશ માછીમાર તું જ કે ?” એકે
પૂછ્યું.

“જી, હા ! શો હુકમ છે ?” તે માથું નમાવી
બોલ્યો.

“અને ખરેખર તું સુખી છે ?”

“હું જ તો. મને કોઈ વાતે દુઃખ નથી.” દલખુશે કહ્યું.

“બાદાતાલા !” અનુચરો પોકારી ઊઠ્યા—
“નક્કી હવે ખલીફ તેની જીવલેણ માંદગીમાંથી બચી જશે. હું, ચાલ ઝટ કર, તારું પહેરણુ અમને લાવી દે, એટલે અમે તે ખલીફ સરકારની પાસે લઈ જઈએ, તારું પહેરણુ એમણે મંગાવ્યું છે. તને પણ ઠીક ઠીક ધનામ મળશે.”

“ઝાહોહો !” દલખુશ હસીને બોલી ઊઠ્યો,
“પણ મારી પાસે તો એકેય પહેરણુ નથી.”

“કંઈ ફાટેલું તુટેલું, જે હોય તે આપ.”

“પણ જિંદગીમાં મેં કદી પહેરણુ જોયું જ નથી તો.”

“અરે ! તારી પાસે એક પહેરણુ પણ નથી !
અને છતાં તું શી રીતે સુખી હોઈ શકે ?”

વળી દલખુશ આનંદથી હસી ઊઠ્યો.

“ખરેખર હું સુખી છું. પહેરણુ હોય તો બાવાઈ જવાની, ફાટી જવાની યે બીક રહે ને !”

